

MAGYAR IZRAEL

AZ ORSZÁGOS RABBIEGYESÜLET KÖZLÖNYE

Szerkeszti **Dr. NEUMANN EDE**

Megjelenik július és augusztus kivételével havonként egyszer.

Előfizetési ára évi 6 korona. Az egyesület tagjai a tagsági díj fejében kapják
A kéziratok és előfizetési díjak a szerkesztőhöz küldendők.

Az Országos Rabbiképző Intézet.

1877—1917.

Ifju királyunknak a magyar zsidóságot érintő első uralkodói elhatározásából Ferenc József névvel ékesített intézetünk fennállásának *negyvenedik évfordulóját* az intézet több jóakarója a vezetőséget is mély hállára kötelező figyelmes méltatás tárgyává tette.

Ha ez az évforduló a hivatalos ünnepségnek alkalma lehetne is, ugy a mostani súlyos időben, mikor lelkünk minden szála nemzetünk sorsához kapcsolódik és vágyainkat a béke iránti áhítozás tölti el, ily természetü szélesebb keretű nyilvános ünnepségeket helyén valónak nem tartok.

Ez azonban nem zárja ki azt, hogy ama helyeken, a hol felekezetünk szellemi életének dokumentumai gyűlnek, nyoma legyen annak, hogy ez évfordulón is megértettük, átértéztük mindazt, a mi ez intézet alkotásával, fejlődésével, hatásával és jövődjével összefügg. Sőt óhajtható, hogy ott, a hol a késői utódok a magyar zsidó lelkészképzés renaissance korszakának és a felekezet átalakulásának jelenségei után lelkendezve kutatnak, megtalálják mindazt, a mi e korszak történetének mozzanatait tükrözteti. E folyóiratunk is bizonyára él ezzel az alkalommal, hogy az évforduló jelentőségének méltatása mellett mindazt, a mi a rabbiszeminárium négy évtizedes munkájának eredménye felől képet nyújthat, megörökítse.

A magam részéről azokhoz, a miket az évfordulóval kapcsolatosan más helyen elmondok, itt hozzáadhatom, hogy meggyőződésem, hogy a szeminárium hatása a felekezet életszerveit megifjította, vérkeringését felfrissítette és az egészséges alakulás alapjait megteremtette. Ennek a nehéz folyamatnak azonban az ujszerűségi jellege eltűnt és mindaz, a mit a szeminárium nyújt ma, már a felekezet életműködésének annyira természetes és essentialis részévé vált, hogy ennek kidomborítása szinte anachronismusnak tetszik. Hiszen a mi ez intézet kohójából mint tisztult vallásosság, mint zsidó tudomány és általános műveltség eddig kiindult és a felekezet elágazó feladatainak megannyi rétegében elhelyezkedett, oly mélyen átjárta a magyar zsidóság lelki és szellemi életének szövevényes

utjait, hogy ennek menetét, közvetlen és közvetett hódításait, csak érezni és értékelni, de megmérni nem lehet. És a modern rabbiképzésnek épp az a legnagyobb dicsérete, hogy a belőle kiáradó szellem a felekezet organismusának mintegy életelemévé vált.

Szinte idekivánkozik, hogy visszapillantsunk a rabbiszemináriumnak küzdelmes multjára. Ám erre az idő nem alkalmas, tán egészen meg sem érett. Emberek és viszonyok érzékenységének bántalma nélkül ennek a fejezetnek részletei fel nem tárhatók. Ám mikor a béke hangjainak suttogását véljük hallani, kerülnünk is kell a könnyen lángra lobbanó elszáradt rőzse felhalmozását.

De ha egy eldöntött per régi aktái között tulságosan nem kutatunk is, a rabbiszeminárium négy évtizedes fennállásából leszűrt tapasztalatok feljogosítanak annak a megállapítására, hogy azokat az okadatokat, melyekkel egykor az intézet életbehívása ellen perbe szállottak, a való élet megcáfolta. A vallásos élet és annak kérdéseiben a szemináriumból kikerült rabbik majdnem kivétel nélkül a konzervatív szellemnek hódolnak, csak műveltségük és formáik simultak a kor igényeihez, csak a szószéknek kiszolgálása és a tudomány ápolása tekintetében lettek oszloposai a nemzeti irányu fejlődésnek. A ki a hazai zsidóság művelt hitközségeinek a szeminárium fennállása előtti időből való hitéletét és intézményeit a mai állapotokkal összehasonlítja, az egybevetésből a szemináriumból kikerült rabbik hátrányára mit sem állapíthat meg. A hitközségek intézményei terén új vallási reformok nem keletkeztek. Az egyéni vallásos élet itt ott átfinomult, többnyire azonban *mindenütt* lassan kisiklott az intézményes befolyásulás alul és ezen sem a legszigorubb vallási elveket követő rabbik, sem az ily szellemben vezetett intézmények segíteni nem tudnak. Hiába támadják a vallásos élet hanyatlása miatt a rabbiszemináriumot; egy tekintet a saját nyájukra, nyájuk vezéreire és a vád megfagyna az ajkakon. Ellenben a mi a rabbi méltóságát, az általa képviselt magyar zsidó tudomány fejlődését, tekintélyét, eszményi törekvéseinek széles körökre terjedő tudatát és következképpen a zsidóság erkölcsi céljainak megismerését és az új ideálok befogadására előkészített lelkekbe való átültetését illeti, senki sem tagadhatja, hogy e részben a régi fegyverzet mellett csiszolt felszerelést hordó rabbik érdemei és sikerei jelentékenyek. És ha néha még az összehasonlítások alatt szenvedők, jóhiszemű aggódók, vagy ritkán letört versenytársak szomjas ambíciók szenvedélyéből vagy ugynevezett politikából többnyire lappangva és világosságot meg nem tűrő eszközökkel a szeminárium és neveltjei ellen itt-ott haragot táplálnak, élesztenek, ez már nem olyan fájdalmas, mert maga a viharokban született intézet napderős és tetején a béke fehér virágát csillogtató sziklaként áll a feléje csapdosó hullámok között. Mert a felekezeti politika szemhatára mindinkább távol, az elmék és szívek a már sporadikus vádak és mesék mérges anyagának ellentállanak és mert nem kis mértékben éppen a rabbiszeminárium nevelte papjaink békés és türelmes szellemének hatásaképpen a régi csaták fegyverei muzeális vonásokat vesznek fel, kulturtörténeti

emlékekké lesznek és minden galvanizációs mesterkedésen túl a kölcsönös megértés és megegyezés lehetőségei szélesedő területeken lassan bár, de megnyilni kezdenek.

*

Az előtérbe jutott évforduló után feltáruló új időszak kezdetén talán helyénvaló, hogy a rabbiszeminárium körüli jövődöbeli feladatokról is szölkjék, úgy a hogy azokat magam előtt látom.

Folytatva áldásos munkásságát, oda kell törekednie az intézetnek, hogy növendékeinek tudását az eddigi alapon, de még intenzívebben mélyítse, az új korszóban az ó bor szeretetét az eddiginél is jobban gondolzza, hogy *a tudás, műveltség és hit közötti összhangot*, melyért már eddig is annyi eredménnyel munkálkodott, tovább nemesítse.

Számot vetve az örökös bírálatnak, gáncsnak és hivatlan ítéletnek kitett lelkész helyzetével és a felekezeti élet egyéb sajátos jelenségeivel, rajta kell lennie, hogy azokat, kiket vallásunk tanítóivá avat, nemcsak *igaz benső vallásosságra* és meggyöződésük méltó hirdetésére nevelje, hanem a hivatással járó szigorú életmódokra és a hitközségi élet exigenciái iránt is minutiosusan kioktassa, hogy még ifjan elhivatván a nagy feladatokra, vallásosságukkal, formáikkal és a gondjaikra bizottak megértésével harmónikus munkát teljesíthessenek, önnön maguknak és nevelő intézeteüknek becsületére váljanak.

A zsidó tudománynak azt a végtelen szeretetét, melyet a rabbiszeminárium tanárai és neveltjei eddig is oly nagy arányokban és oly messze világítóan mutattak, gyarapítsa az intézet továbbra is. Ápolják és gazdagítsák szellemi kincsesházunkat az eddigi módon, hogy az maradjon ez az intézet, a mivé már most is felküzdötte magát, a zsidó tudomány erős vára, melyre nemcsak mi, hanem az egyetemes zsidóság is büszke megalégedéssel tekint. Tudományos, vagy a vallásgyakorlatot illető néha meddő, itt-ott félreértést szölkő viták közben meggyöződésük érintetlensége mellett ne feledkezzenek meg arról, hogy minden nyilatkozatuk és elhatározásuk szavatosságba vonja az alma matert és hogy a kihelyezett szolidaritásnál fogva egyéni cselekvésük gondos revíziójára vannak kötelezve. Kell, hogy az intézet *a szigorú önkritika* köteleességét növendékeinek utravalóképpen vele adja, mert a rabbiszeminárium e tekintetben más tanintézetekkel szemben kivételes és hátrányos helyzetben van és mert a növendékek lelkiismeretük megterhelhetése nélkül erre hálából is figyelemmel lehetnek, figyelemmel lenni tartoznak.

Az intézet igazgatásának nagy gondja legyen, hogy az elbocsátott növendékeket a *továbbképzésre* buzdítsa, őket tudományos tanácsokkal és instrumentumokkal felszerelje, mert az iskola bármily fokon a tudománynak csak alapjait, körvonalait adja meg, de nem nyújthatja az ismeretek kimerítő mennyiségét, nem dolgozhatja fel azt a nagy anyagot, a melyet a zsidó tudomány felhalmozott és nem tárhatja fel azokat a gazdag bányákat, melyek kutatókra várnak. Csodálattal eltelve ama sokoldalú és nehéz teljesítmény iránt, melyet a szeminárium növendékeinek tanulói útja

Országos Rabbiképz - Zsidó Egyetem Könyvtára

feltűntet, többet erre az időre tőlük joggal nem követelhetünk. De jogos a fejlődésükhöz kötött várakozás, hiszen a rabbi, a mellett, hogy a szellemi tökéletesedéssel az ősi vallás parancsát teljesíti, hogy népiesen szólva, holtig tanul, ily úton szerzi meg leginkább azt a megbecsülést, melyet egyedül szabályok, szerződések, gyűlések és ülések útjain igazán megtalálni felette nehéz. A buvárkodás adja meg a módot arra, hogy példájával bizalmat arasson, társai között is helyt álljon, hogy ideálok után járva, az élet viszontagságai között is benső megelégedést érezzen.

Kötelessége az intézet tanárainak, hogy *utódokat* neveljenek tanszékeik számára, hogy egyes tudományszakok el ne áruljanak, vagy a csemeték gyenge kezek között el ne satnyuljanak. Ideális, lemondásra képes helytartókról való gondoskodásra van szükség kiváltképpen korunkban, a mikor a napi élet szüksége a maga számára önzően megőrli a tehetségeket, vagy hálásabb és könnyebb hivatások hálójukba vonják az egyetemesség szolgálatára rendelt képességeket. Ide kapcsolódik az az eddig is erőteljesen képviselt feladatunk, hogy a szemináriumi tanárok illetményeinek mostani tarthatatlan mértéke méltóképpen emeltessek.

Az intézet iránti hűség erkölcsi céljainak egyik nevezetes fentartó eleme. Ennek főszöke a növendékek iránti jószág és szeretet révén a tanárok hatalmában van. Elmaradhatlan kötelessége az intézetnek, hogy odahasson, hogy az iránta való hűség és a mesterek iránti hála ne csak a bucsu meghatottsága közben jusson kifejezésre, hanem, hogy a mint azt ma is számos példa mutatja, messze túl ezen az időn és az egész életre kiterjedőleg benső közösséget teremtson az intézet és neveltjei között.

A szemináriumi vezetőség a lehetőség szerint gondolza az *ifjúságot*, támogatja anyagilag. Ez az anyagi gondozás évről-évre nagyobb kiterjedést veszen. A szükségnek azonban mind ez nem felel meg. Az ellátás nem tökéletes, a segítség nem elegendő. Alaphibája az intézet alkotásának, hogy erről az ellátásról intézményesen nem gondoskodott. Az ifjúság küzdelmei nem egy szomorú részletének emléke az intézethez fűződik, ennek terhére vétetik, holott a valóság az, hogy a felekezeti testületek azok, melyek az őket kiszolgáló intézettel szemben kötelességüket nem teljesítik és részben maga a rabbikar is hibás, hogy – néhány kivétellel – erejét és befolyását ez ügy érdekében latba nem vetette. Ezt a kérdést néhány év óta a közérdeklődés elé terelni és méltó elintézés felé irányítani törekszünk. Az anyagi eszközök előteremtése állandó nagy teher és gond. A most gyűlő *Ferenc József-alap* is részben ennek a célnak szolgál. Kétségtelen, hogy a jövő teendői között első helyet foglal el egy *internátus* létesítése, melynek vallási, erkölcsi, nevelési és humánus érdekeit ezen a helyen fejtegetnünk nem szükséges. De igen is helyénvaló, hogy e becsületbeli tartozás összes terheltjeinek lelkiismeretére, mindnyájunk kötelességére ma és itt is rámutassunk.

Törekedjenek az intézet neveltjei és oktassanak is arra, hogy a műveltségben haladó zsidóságnak igazi szellemi vezetői legyenek, hogy a felekezet egy részében oly elszomorító rabbiqualficatio által keletkezett

helyzettel az elérkező orvoslásig türelmet gyakoroljanak, hogy ilyképpen a *felekezeti béke* papjai legyenek a jövőben is úgy, mint eddig voltak.

Végül nem hagyhatom megemlítés nélkül, hogy az *intézeti épület* szükké vált. Negyven esztendő után sok hézag mutatkozik. Az iskolák iránti igények megnövekedtek, az építkezés terén mutatkozó nagy haladás mellett az akkori tervelés és berendezés hiányai szembeszökők. A nagygyá dagadt könyvtár, az intézet egyik méltó büszkesége, erősen nyújtózkodik, tolja maga előtt a falakat, megfenyegeti a gerendákat. A felelősséget ezért elhárítván magunktól, sürgetjük ennek az ügynek elrendezését, a szűkre kimért intézeti költségvetés emelését. Panaszainkat hol az anyagi fedezet hiányára való utalással, hol mint most, a szomorú idők járásával ütik el. Ámde ezt az ügyet sem hagyhatjuk nyugvóra. Talán az internátusnak kérdésével találunk utat-módot a célszerű megoldásra. Talán a kormányzatnak az intézet iránt annyiszor gyakorolt jóakarata segít a bajokon.

* * *

Ekképpen bontakoznak ki előttünk most a negyven éves szemináriummal összekötött külső és belső kérdések. Kérjük mindehhez jó érzésű hiveinknek, rabbijainknak és tudósainknak segítségét, közreműködését. Bizvást reméljük, hogy felekezetünk ez egyetlen főiskoláján a megdicsőült alkotók célja, a halhatatlan tanítók akarata és a most működő kiváló mesterek szelleme szerint együttes erővel tovább építkezhetünk, hogy a hit és tudomány eme hajléka iránti szeretetet mélyíteni tudjuk, a közösség szolgálatára innen elinduló, ideálokkal telt lelkészek gondjait apasztani és állásuk tekintélyét az összesség szerves akaratából mindenképpen emelni fogjuk.

Isten áldása legyen erre irányuló minden munkánkon!

Budapest.

Dr. Mezey Ferenc.

A Vezérlő Bizottság.

Kimagasló történelmi mozzanathoz illő emelkedett hangulat szólal meg szavunkban, midőn az Országos Rabbiképző Intézetet pályája negyedik évtizedének bezárulásakor köszöntjük.

A vallásnak és tudománynak szentelt négy évtizedes munka méltatásra tarthat számot, ha szűk körre szorítkoznak is hatásai. De mulhatatlan kötelességünkké válik, ha mély nyomokat vésett nagy közösségek életében, ha új utakat nyitott a fejlődésnek és oly eredményekkel örököltette meg magát, a melyeknek elismerése elől igazságos ítélet nem zárkozhatik el.

Nincs a zsidóságnak vallásos életét és kulturáját szolgáló egyetlen egy intézménye sem, a mely jelentőségre főiskolánkkal vetekedhetik és semmit sem vonva le a külföldi testvérintézetek érdeméből és a munkásságukhoz fűződő sikereknek értékéből, csak a tiszta valóságot ismerjük el annak megállapításával, hogy nemcsak állami jellegénél és szervezeténél, hanem az

életben, a fejlődésben megnyilatkozott hatásainál fogva kimagaslik valamennyiök felett.

Az Országos Rabbiképző Intézet létesítése történeti szükségesség volt. Ezméje a múlt század első évtizedében szólalt meg először és hét évtizednek kellett leforognia, a míg valóra vált. Szorosan hozzá kapcsolódott a zsidóságnak polgári helyzete javítására és a magyar nemzeti kulturával való egybeolvadására irányuló törekvéseihez, ezeknek minden jelentős mozzanata hozzájárult megérleléséhez és midőn legfelsőbb elhatározás az intézet létesítésére az anyagi eszközöket is megadta, a köztudatba átment óhaj teljesülésének útját állani többé nem lehetett.

Az eredmények pedig, a melyek működéséhez fűződnek, igazságot szolgáltatottak azoknak, a kik küzdöttek érte, a kiket semmiféle ellenérv nem tudott megingatni abban a meggyőződésükben, hogy a magyar zsidóság legmagasabb érdekei követelik létesítését.

Nem a mi tisztünk annak a megállapítása, hogy gyülekezeteink vallásos ujjászületése és kulturális fejlődése, tudományunk és nemzeti irodalmunk gazdagodása mit köszön a Rabbiképző mestereinek és tanítványainak, de rá szabad mutatnunk arra a tekintélyre, a melyet a külföldön is kivitt magának, a dicsőségre, mely négy évtizedes munkáját beragyogja. És ez hódolatra késztet azok emléke iránt, a kik megalapozták és felépítették és elismerő hálára kötelez azok iránt, a kik a nagy elődök szellemében folytatják az azoktól félbehagyott munkát, őrizve és gyarapítva a gondjaikra bízott javakat.

Vezetői és mesterei összhangzatos munkájának köszöni Rabbiképzőnk sikereit és dicsőségét. Egybeforrt törekvéssel építették fel a nemzeti kulturába belépett magyar zsidóság számára a vallás és tudomány e templomát és valószínűleg meg azt az eszményt, a mely ama kitűnő férfiak lelkében élt, a kik főiskolánként annyi heves harcot vívtak.

A nevezetes évforduló tehát, melyet a hazánkra szakadt viszontagságos időkhöz illő komoly hangulatban ülünk meg, egyszersmind a vezetők iránt való hódolatnak ünnepi alkalma, a melylyel annál inkább tartozunk nekik, minthogy az ő munkájuk a nyilvánosság elől elvonultan folyik és az eredmények szemlélői nem sejtetik, hogy mennyi része van azokban az ő irányításuknak, körültekintésüknek, avatottságuknak, gondosságuknak, odaadásuknak.

Elkeseredett harcok emléke támad fel lelkünkben, midőn a bezáruló időszak küszöbére tekintünk és most sem higgadtak le teljesen az indulatok, a melyek a Rabbiképző alapításának idejében a lelkeket izzasztották. De az ünnepi alkalom inkább a küzdelmek elfelejtésére és a harciütötte sebek betakarására, mint a fájó emlékek szemlélésére szólít. Az első vezetők érdemének és jelentőségének értékelésénél nem mellőzhetjük ugyan annak kidomborítását, hogy *küzdve* építettek, *fegyveres* kézzel alkottak, de a harcokra fátyolt borítunk és tudatunk küszöbe alá szorítjuk a multból elhangzó fegyverzörejt, hogy az ünnepi hangulatot zavaró hatásoktól óvjuk.

Schweiger Márton volt első elnöke annak a testületnek, a melynek gondjaira Rabbiképzőnk bizva van. Súlyos viszonyok között került a magyar zsidóság ama részének élére, mely a kongresszustól alkotott szabályzat alapján szervezkedett. Az egyetemes gyűlésen indult meg közéleti működése. És tiszteletre méltó, vonzó egyénisége, lényének nemes lendülete és a zsidóság ügyéért való lángoló lelkesedése csakhamar a felekezet legjelesebbjeinek rokonérzését és nagyrabecsülését vivta ki számára. Biztató tanujeleit adta vezérszerepre való hivatottságának. Az Országos Iroda megalakulása új munkakörbe állította és hosszú évtizedeken át ő volt vezére annak a nagy tábornak, mely az ország legjelentékenyebb gyülekezeteit, a magyar zsidóság színe-javát egyesítette.

Midőn az Országos Iroda szervezését vállalta, nem sejtette, hogy az intézmény a magyar zsidóság életének mily magasjelentőségű tényezőjévé fog fejlődni és hogy a reá ruházott tisztség mily nagy horderejű és rendkívüli felelősséggel járó feladatokat ró majd reá. De nőtt céljaival, a vállalt és egyre szaporodó feladatok nagyságának és jelentőségének arányában gyarapodott ereje, rávalósága, az események és egyének gondos megfigyelése élesítette szemét, a nem pihenő küzdelmek pedig acélozták karjait, megszilárdították kitartását és magasra fokozták a nagy érdekek szolgálata követelte energiáját.

Törekvéseinek és sikereinek, küzdelmeinek és diadalainak részeseként pedig ott áll mellette a magyar zsidóság ama nemes bajnoka, a ki egész életét, fényes tehetségét és hatalmas tudását a felekezet ügyének szentelte, a ki tanácsadója, munkatársa, eszményeinek megvalósítója és egyszersmind elhatározásainak irányítója, kitűzött céljaihoz vivő utjainak egyengetője, gyakran vezére volt, a kinek termékeny lelkében azok az eszmék születtek meg, a melyeken az Országos Iroda működéséhez fűződő alkotások felépültek. Az Országos Iroda lelke Dr. *Simon* József volt, az ő szellemének bélyege ragyog minden munkáján és vívmányán.

A Rabbiképzőnk létesítésével kapcsolatos nagyfontosságú munkák végzése, szervezetének megalkotása, tanárainak kiszemelése, működésének megindítása ennek a két férfiúnak jutott feladatul. Az egész magyar zsidóság szeme rajtuk függött, a külföld megfeszült érdeklődéssel követte lépteiket. Nagyon sok forgott kockán. És ők szerencsés bölcseséggel választották meg tanácsadóikat és kitűnően értékesítették annak a munkának eredményeit, a melyet a felállítandó főiskola szolgálatában a felekezet más jelesei végeztek.

Mennyi akadályt kellett leküzdeni, hány súlyos problémát megoldani! Megnyerni a kormányhatóságok jóakarátát, megértetni velök az alapítandó intézetnek nemcsak vallásos és hitfelekezeti, hanem nemzeti jelentőségét és ellensúlyozni azok törekvéseit, a kik az utolsó pillanatig körömszakadtáig küzdöttek ellene. És az első mesterek megválasztása! Az intézet jövője függött attól, hogy szellemi gondozása a leghivatottabbakra lesz-e bizva. Nehéz gondoktól látjuk reszketni a megvalósulás felé közeledő eszme bajnokainak szívét. A kivivott győzelem csakugyan diadala lesz-e a felekezet ügyének? El fogja-e oszlatni a Rabbiképző a kételkedők aggályait, megcáfolni a bölcseje

Országos Rabbiképz - Zsidó Egyetem Könyvtára

körül leselkedő vádak, kivívni a felekezet bizalmát, kiküzdeni szeretetét, meghódítani szívét? Mindez azoktól függött, a kikre a tanítás és nevelés tisztsége lesz ruházva. Megtalálták őket. A mesterek — a teológiai és világi szakok képviselői egyaránt — tulszárnyalták a méreteket, a melyeket a nagy-jelentőségű feladat tudásnak és hivatottságnak szabott és végzett munkájuk nemcsak a magyar zsidóság vallásos megifjulását, szellemi fellendülését eredményezte, hanem az egyetemes zsidóságtól elismert magas tekintélyre emelte a gondjaikra bízott iskolát, mely első helyet vivott ki magának a testvérintézetek sorában azért is, mert működéséhez a felekezeti élet mesgyéin túl terjedő hatások fűződnek, mert a nemzeti kultúra magasértékű tényezőjévé vált.

A Rabbiképző megnyitotta csarnokait. Az avatásnak nagy fényvel ékes ünnepe örömnája volt a zsidóságnak, de egyszersmind diadalünnepe annak a két férfinak, a ki ezentúl is meleg szeretettel csüngött rajta és éber szemmel őrködött felette. Az ő érdemük, hogy a kormányhatóságok állandó érdeklődéssel és jóakarattal kísérték működését, hogy a királyi trón magasságából is feléje ragyogtak a kegy sugarai. A dicsőült felség elsőnek iktatta nevét emlékkönyvébe, a vallás- és közoktatás ügyének legmagasabb állami őre személyes jelenlétével szokatlan diszt adott első növendéke avatásának. Mindez az ő buzgalmuk eredménye, az ő munkájuk sikere. Jogos büszkeséggel látták az intézet térfoglalását, köszöntötték hódításait és meleg jóakarattal kísérték tanítványait az iskolában és azon túl is, künn a küzdelmes életben. Munkájuk egyik legédesebb gyümölcsének, a felekezetnek szentelt törekvéseik egyik legértékesebb eredményének tekintették, hogy a Rabbiképző valóra váltotta a hozzá fűzött reményeket.

Műüket hasonló avatottsággal és lelkesedéssel *Hatvany-Deutsch* József báró folytatta. A ritka kiválóságokkal felruházott, európai szemkörü, magas szellemű és nemes lelkű férfit nagyarányú közéleti tevékenységében mintaszerű összhangzatban egyesült a gazdasági célok szolgálata a szociális jóléti és kulturális érdekek előmozdításával, fejlesztésével. Egy gazdag elmének, ideálokért hevülő, fennen szárnyaló szellemnek és mélyen érző, meleg szívnek kisugárzásaként hat reánk bő termésű munkásságának minden mozanata. És így vésődik be emlékezetünkbe a Rabbiképző Vezérő Bizottságának élén kifejtett működése. Gondos szeretettel melengette főiskolánkat, minden célja és érdeke szívéhez volt kötve. Nagy tekintélyének latbavetésével képviselte azokat a kormányhatóságok előtt és férfias következetességgel látott hozzá az új feladatok megvalósításához, a melyek elé a viszonyok fejlődése állította.

Az intézet bőségesen gondoskodott növendékeinek szellemi táplálékáról, de ezzel a fejedelmi ellátással, a melyben a lelkeket részesítette, nem volt arányban az anyagi istápolás, a melyet a szent hivatásra készülő, verejtékes munkával terhelt ifjakkal juttatott. Sok értékes erő tört le ennek folytán ideje előtt azoknak a súlyos anyagi gondoknak nyüge alatt, a melyek a szükölködők lelkére neheztedek, számosan nagy nélkülözések nyomait vitték ki magukkal az életbe és az átélt szenvedések fájdalmas, keserű utóérzetével szí-

vükben gondoltak vissza az alma materre, mely anyagi erő híján nem óvhatta őket a nyomortól.

Ennek a nagy bajnak orvoslására irányult a nagyszivü férfitü ügyekvése, a kinek kifogyhatatlan áldozatkészsége mindvégig ragyogó példája maradt az ifjuság iránt való nemes, odaadó szeretetnek.

Ezzel a munkássággal pedig, a melyből megbecsülhetetlen áldások fakadtak a Rabbiképzőre, karöltve járt azoknak a szellemi átalakításoknak szervezése, a melyek az intézet belső életében szükségessé váltak. Az ő elnöksége alatt készült az intézet új szabályzata, az új tanterv, melyhez máris fontos hatások fűződnek, az ő vezérlete folytán emlékezetessé vált időszak egyik alkotása.

Azzal a gondossággal, megértéssel és rátermettséggel, a melylyel közéleti működésének minden terén találkozunk, gondozta Rabbiképzőnk ügyeit és a kik munkájának részesei lehettek, mindenkor hódolattal fognak adózni emlékezetének, kimagasló egyéniségének, bölcsességének, idealizmusának, gondolkodását és érzületét hiven tükröző nemes előkelőségének.

A korán elköltözött nem valósíthatta meg mindazokat az eszméket, melyek lelkét mozgatták és elhunyt mély gyászba borította Rabbiképzőnk. De a veszteség nyomasztó tudata, mely lelkünkre nehezedett, midőn az elárult elnöki székre pillantottunk, bizakodássá vált, midőn arra a férfiura esett tekintetünk, a ki tehetségének és egyéniségének kiválósága, valamint eddig kifejtett működése folytán predestinálva volt arra, hogy Hatvany József örökébe lépjen.

A gazdagság érzete támadt bennünk mindig, valahányszor abban az őserőben gyönyörködtünk, mely dr. *Mezey* Ferenc hatalmas tehetségében, átfogó szellemében, bámulatos judiciumában és mesébe illő munkabírásában megnyilatkozik és ezt az érzetet fokozta annak a forró szeretetnek szemlélete, mely a magyar zsidósághoz és annak intézményeihez fűzi és arra készíti, hogy mindazokat az adományokat, a melyekkel a Gondviselés oly pazar bőkezűséggel megajándékozta, a felekezet szolgálatába állítsa, hogy lelke minden gondolatát, szíve minden dobbanását a magyar zsidóság oltárának szentelje.

Szinte természetesnek tartottuk mindig, hogy a felekezet közügyei a legnagyobb hivatottságot, a legnehezebb munkát, a legérzékenyebb felelősségtudatot, a legéberebb óvatosságot és a legszilárdabb kitartást követelő tisztességeket az ő erős vállaira rakták és megszoktuk, hogy gazdag lelke munkájának minden mezején új eszméket sarjast, ingeniuma a kitűzött célok felé új utakat nyit és egyre magasabbra emeli a szempontokat, a melyekből a felekezet és a felekezeti intézmények feladatait és érdekeit nézi. Egy emberöltőn át teljes erejét a magyar zsidóságnak szentelte. Hányan hoztak ehhez fogható áldozatot?

A Rabbiképző Vezérő Bizottsága reá ruházta az elnöki méltóságot. Lelkesedéssel, a bizalom megkapó nyilvánulásainak közepette. Hiszen tanuja volt annak a munkának, melyet eddig is szolgálatában végzett, ismerte a sikereket, melyek törekvéseikhez kapcsolódtak, tudta, hogy mennyire összeforrt főiskolánk-

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

kal, hivatásával, feladataival, céljaival, mestereivel és tanítványaival, hogy mily mélyen gyökerezik szívében a hozzá való szeretet, mily hőfokra emelkedett lelkében a virágzásáért és dicsőségéért való buzgalom.

E sorok írója csak tartózkodással szólhat Mezey Ferencről és tompitania kell a színeket, midőn működése bármely ágának képét festi. De lehetetlen akkor, midőn ünnepi alkalomból tekintetünk a Rabbiképzőre irányul, rá nem mutatni arra, hogy mily áldás az intézetre, hogy vezetőségének élén oly férfi áll, a ki annak hivatására és egyszersmind saját magának feladataira is a legnagyobb mértékeket alkalmazza, a kinek gondozása egyaránt karolja át főiskolánk szellemi életét és anyagi érdekeit, a ki háztartásában szigorú rendet teremtett és a kormányhatóságoknál energiával és bölcs tapintattal képviseli igazait, a ki figyelemmel kíséri tanítványainak haladását és viselkedését, azon van, hogy anyagi gondoktól menten készülhessenek hivatásukra és hogy nevelésük mennél jobban feleljen meg a felekezet jogos igényeinek, a ki meleg érdeklődést tanusít az intézet tudományos munkája iránt és azt megértő lélekkel előmozdítja, a ki mindig újabb utakat és módokat keres és talál a Rabbiképző fejlesztésére, új intézményekkel való gazdagítására, tekintélyének növelésére, dicsőségének gyarapítására. Vajha boldogító siker koszoruzná mindig nemes buzgalmát.

Dr. Mezey Ferencnek az elnöki székbe való emelkedésével az előadói tisztség Dr. *Bánóczy* Józsefre szállt, a kinek az Országos Tanítóképző Intézet élén kifejtett regeneráló működésénél és annyi díztől övezett sokágu tudományos és irodalmi munkásságánál nem kisebb érdeme az a nemes hatás, a melyet tanári tevékenységének idején egyéniségének varázsával az intézet növendékeire állandóan gyakorolt. A Rabbiképző nemzeti missziójának tudata az ő és annak a halhatatlannak működésében nyilatkozott meg a legélénkebben, a kihez egy emberöltőn át a gondolkodás és érzület rokonságából fakadt meghitt barátság fűzte. Magyar érzésnek és magyar kulturának ők voltak lánglelkű prófétái a Rabbiképzőben és a Gondviselés különös kedvezését látjuk abban, hogy az intézet növendékei ezirányú nevelésének feladata arra a férfiúra volt bízva, a ki oly közel tudott férközni szívükhöz, a ki mestere annak, hogy az ifjúság lelkében miként kell oltárt építeni az ideáloknak. De nem a nagyhatásu, tanítványainak szeretetétől körülrajongott tanárnak szól megemlékezésünk, hanem a Vezérlő Bizottság nagytevékenységű, lelkes munkásának, a kinek a bővült hatáskör most új alkalmakat nyit ragyogó szellemének és a Rabbiképzőhöz való mélységes szeretetének főiskolánk érdekében való érvényesítésére.

Az elhunyt mesterek.

Bloch Mózes, Brill S. L. és Deutsch Henrik.

Hazánk zsidó theológiai főiskolája, immár megdicsőült nagy királyunk nevét viselő Rabbiképzőnk nevezetes időfordulóhoz ért: folyó évi október 4-ikén tölti be főnállásának negyvenedik esztendejét és ünnepi hangulatban tekint vissza a világháború közepette is arra az eredménydús,

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

áldásos munkásságra, a melyet a zsidóság, a magyar kultúra és a tudomány szolgálatában kifejtett.

Szellemi erőpróbája volt a magyar zsidóságnak az 1877. okt. 4-ikén megnyílt Országos Rabbiképző Intézet és ilyen nagy rendeltetésének fogták föl a magyar közélet s tudomány legkiválóbb férfiai is, a kik a feledhetetlen megnyitó ünnepen megjelentek. Jelen voltak a kormány részéről: Tisza Kálmán miniszterelnök és Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter; a főrendiházat képviselte Majláth György országbíró; a képviselők közül megjelentek: Jókai Mór, Madarász József, Mocsáry Sándor, Sváb Károly, Walrmann Mór stb. A fővárosi küldöttséget Ráth Károly főpolgármester vezette. A budapesti tudományegyetem Hoffmann Pál rektor, Herczeg Mihály és Rupp János dékánokkal képviseltette magát. – A keresztény felekezetek részéről jelen voltak a budapesti ágostai evangélikus és ev. református hitközségek képviselői. Ünnepeltek továbbá a zsidósággal a nagyenyedi és debreceni reform., valamint a kolozsvári unitárius főiskolák is. A külföldi vendégek közül feltűntek Grätz H. boroszlói és Cassel Dávid berlini nagynevű tanárok, a kik főiskoláik nevében üdvözlő beszédet is mondtak. (A lélekemelő avatóünnep kimerítő leírását lásd Bánóczytól a Rabbiképző X. értesítőjében.)

Az egyenjogosítás tizedik évében a magyar zsidóság leghőbb vágya teljesedett az említett eseményben, mely új korszakot nyitott meg felekezetünk életében.

Hosszu tanácskozások előzték meg a Rabbiképző eszméjének megvalósítását, különösen a meghívandó tanárokat illetőleg és a jövő megmutatta, hogy az intézőket Isten vezérelte, midőn választásuk Bloch Mózesre, Bacher Vilmosra és Kaufmann Dávidra esett.

Ezek mindegyike európai hírnevet szerzett a maga szakmájában, de Bloch Mózes abban ütött el tudós társaitól, hogy ő már áthaladta az öregség küszöbét. Annál fiatalabb volt szellemben és eszményi energiában, a mely őt 30 évi működése alatt soha nem hagyta el.

Nem akadt senki még azok sorában sem, kik a modern rabbiképzésnek általában heves ellenzői voltak, a ki Bloch Mózes talmudi tudását ne bámulta volna. Rosszalták, hogy öreg korában még vezető szerepet vállalt a magyar zsidóság szellemi haladásában, de nem tagadták, hogy őt a talmud legzseniálisabb ismerőinek sorában a legelső helyek egyike illeti meg.

Büszke lehetett, mint Maimuni Mózes, tudós elődeire, de saját érdemeivel szerzett magának maradandó fényes hírnevet és abban is hasonlított halhatatlan név- és szellemi rokonához, hogy új utakat tört magának.

Emlékeztetett a régi klasszikus talmudtudósokra, mélyen járó és systematikus elme volt és ilyennek bizonyult a kathedrán épp úgy, mint műveiben.

A kik a talmud labirintusát csak némileg ismerik, el tudják képzelni a nehézségeket, melyekkel annak tanítása oly főiskolában jár, melyből a

lengyel szörszálhasogató, elmés és sziporkázó, de tudománytalan módszer ki van zárva.

Tanítványai csudálták nemcsak minden alkalommal mutatkozó gazdag és mély tudományát, hanem előadásának világosságát is, melylyel magát a gyengébekkel is meg tudta értetni. Meglátszott rajta az alapos világi tudás, melyet mint ifju a prágai egyetemen szerzett, a hol nyilvánosan vizsgázott is. (Lásd Weisz Miksa előadását Bloch Mózesről. Bpest, 1910. 8. oldal.)

De nemcsak tudásával és annak módszeres, mesteri közlésével hódította meg tanítványait, hanem szerénységével és atyai jóságával is; barátjuk és pártfogójuk volt, a ki sorsuk iránt mindenkor a legmelegbben érdeklődött és boldog volt, ha az iskolát elhagyva, az életben sikereket értek el.

Gazdag lelkipásztori tapasztalatait is föltárta a leendő rabbik előtt és gyakran hallottuk ajkairól, hogy a rabbi ne gondolja, hogy pusztán a szép és fülbemászó szónoklatokkal nyeri meg híveinek tetszését, hanem sokkal biztosabban és tartósabban kötelességeinek önzetlen, komoly teljesítésével.

Párját ritkító odaadással szentelte magát tanári hivatásának és ezen fárasztó munkássága mellett még vetekedett nagynevű fiatal tanártársaival irodalmunk gazdagításán. Az egész talmud és a hozzá fűződő rengeteg irodalmi művek legalaposabb ismeretéről győz meg bennünket שְׂעֵרֵי תוֹרַת דִּתְקִינַת (Die Institutionen des Judenthums) c. héber nyelvű nagy művében, melyen évtizedeken át dolgozott.

Ezenkívül pedig az intézet értesítőjében 1879–1904-ig 10 értekezése jelenik meg magyar és német nyelven. (Ld. Weisz Miksa: i. h. 11. old.) Ezen munkák főképp a talmudi jogot ismertetik és széles körben tiszteletet keltenek a zsidóság régi kulturállapota iránt.

Vázlatos képünket még azzal kell kiegészítenünk, hogy Bloch kiváló templomi szónok is volt és hallgatóságát beszédeinek tartalmával és formásságával lelkesedésre tudta ragadni.

1895-ben ünnepelte a csudálatos mester nyolcvanéves születése napját, de még a 90-ik év is a kathedrán találta és teljes egészségben fogadhatta a tanítványok hódolatát, melyet egy emlékkönyvvel fejeztek ki.

A nyugalmat, ha egyáltalán ilyenről szó lehetett nála, csak két évig élvezte. 95 éves korában Mózesre emlékeztető halállal mult ki és most ott pihen Kaufmann Dávid, Kayserling Mayer és Brill S. L. szomszédságában.

Azon nyugodt tudattal fejezte be pályáját, hogy méltónak bizonyult nagyhirű, tudós őseihez és hogy szelleme tovább hat abban az iskolában, a melynek ereje legjavát szentelte.

A nagynevű Bloch Mózesnek benső barátja volt Brill S. L. pesti rabbisági elnök, a ki nagy lelkesedéssel és kitűnő módszerrel adta elő a talmudot az alsó tanfolyamban. Magas korban vállalta ő is a tanítást és kivételes volt egész egyénisége. Messze földön ismerték fényes el-

méjét, nagy talmudi tudását és klasszikus műveltségét, de azok közé tartozott, a kik, mint egyik bucsuztatója mondta, a zsidó tudományok kincsesházát a temetőbe viszik magukkal. Nem irt, de tanított; bőkezűen, szeretettel, szenvedélylyel osztotta szellemi kincseit.

Az intézet joggal büszke lehetett arra, hogy őt céljainak megnyerhette és a tanítványok ragaszkodtak a tiszteletet parancsoló bölcs meszterhez, a ki szeretettel és gyöngédséggel vezette be őket a talmudi ismeretekbe.

Brill tanítói hatására jellemző, hogy világhírű tudósunk, Goldziher Ignác mindig mesterét tisztelte benne, a ki héber tudásának bőséges forrását megnyitotta előtte és azért nem szűnt meg soha mély hálával és kegyelettel emlékezni reá.

E nagy alakok mellett sem törpül el *Deutsch Henrik*, a ki szintén maradandó nyomokat hagyott a Rabbiképző első évtizedeinek történetében. A kiváló tudós és nagyérdemű tanfőrfiú, a kinek egész életét megfeszített szellemi munka töltötte be, legnagyobb örömét abban lelte, ha eszményi gondolkodásával az ifjúságra hathatott. Boldog volt, hogy most már neincsak az elemi oktatás munkásainak, hanem a zsidóság jövődjő mestereinek nevelésében is lehetett része.

A Rabbiképző alkalmat nyujtott neki régi vágyának kielégítésére, a midőn megbizta az alsó tanfolyamban a pentateuchus és a talmud tanításával és reá ruházta a talmudba való bevezetés disciplinájának előadását a felső tanfolyamban.

A legszigorubb lelkiismeretességgel töltötte be tanári tisztét és az eredmény nem is maradt el hozzá ragaszkodó, buzgó tanítványainál. Az imádságos könyv és a Tóra átültetései magyar nyelvre, az utóbbi jeles magyarázata, héber nyelvtana és a középiskola magasabb osztályai számára készült hittani könyve értékes gyümölcsei fáradhatatlan munkásságának.

Legyen áldva a dicsők emlékezete, a kik hivatott részesei voltak a Rabbiképzőben folyó szent munkásságnak és alapját vetették meg a jövő dicső fejlődésének.*

Székesfehérvár.

Dr. Steinherz Jakab.

Kaufmann Dávid.

George Eliot, a híres angol írónő, ezt írta 1877. okt. 12-én Dr. Kaufmannak: „Az Ön utolsó leveléből azt látom, hogy az Önök theológiai szemináriumát e hó 4-én nyitják meg, így tehát az én levelem érkeztekor Ön már új kötelességei közepette lesz. Erősen hiszem, hogy ez az új intézet tanárok és diákok részére nagy jótétemény lesz és hogy az Ön állása állandónak tekintendő. Az ifjúságnak személyes oktatása nekem mindig úgy tűnt fel, mint magasabb rendű kiegészítése annak, hogy a

* Brill Sámuel Löwnek és Deutsch Henriknek azokban a nagyfontosságú előkészítő munkákban is kiváló rész jutott, a melyek a Rabbiképző végleges szervezését megelőzték.

A szerk.

világot könyvek útján tanítsuk, és én gyakran kívántam, vajha lehetséges lenne számomra, hogy üde, élénk, eszes ifjakat láthassak magammal szemben.“ A kitűnő írónőnek igaza volt, Dr. Kaufmann tanárnál láttuk ezt a legfényesebb példán. Azt, a mit könyveivel adott a tudománynak, nemcsak kiegészítette, de sokszorosán felülmutta a személyes érintkezés, mely az ő tanítványainak jutott szerencsés osztályrészlül. És ebben nem is annyira előadásának anyagát értem, mint azt a benyomást, melyet az ő személye gyakorolhatott a vele gyakran érintkező tanítványokra. A mit a Tóra Mózesről jelent, „hogy sugárzott arcának bőre,“ azt tapasztalhattuk Dr. Kaufmann Dávidnál; valóban a szellem sugárzott arcáról és ez kölcsönzött személyének oly hatást, mely kitörölhetlenül megmaradt azoknál, a kik akár egyszer is beszéltek vele. Bizonyos kellem ömlött el lényén, a minék részben hatalmas fejének szépsége is volt az oka, de a mi főleg behizelgő, kedves modorából és beszélő tehetségéből folyt. Különösen érvényesült az társalgásában, de nagy mértékben előadásai közben is.

Előadásairól pedig nem állíthatjuk, hogy azok előre kidolgozott szabatosan folyó értekezések lettek volna, a mint az főiskolákon szokásos, mert ő mindkét főtárgyánál, a vallásbölcészlet és a zsidótörténet előadásainál ugyszólván forráskutatást végzett és végeztetett hallgatóival, a mi azokat természetesen kissé vontatottá és darabossá tette. De nem is abban nyilvánult az ő hatása a mit előadott, hanem abban a felemelő tényben, hogy előadása mögött mindig az ő egyéniségének nemcsak tudós volta, de valósággal genialitása állott, a melynek befolyása alól nem vonhatták ki magukat hallgatói.

Mindezt azonban még felülmutta az a meleg szeretet, az a rajongó csodálat, mely őt a zsidóság iránt eltöltötte, a mi gyakran valóságos próféta extasisban nyilvánult meg és adta ajkára azokat az elragadó kijelentéseket, melyek az ifju lelkek mélyére hatottak. E tekintetben az Országos Rabbiképző első tanárainak hármass csillagzatában, a hatalmas talmudista, rabbi Bloch Mózes és a bámulatos szentirástudó Dr. Bacher Vilmos mellett, ő fénylett legerősebben; ő kápráztatta el hallgatóit leginkább, de ő tudott bennük fajukhoz és hitükhöz való ragaszkodást és lelkesedést a legnagyobb mértékben kelteni. Neki a zsidóság a maga egészében szentség volt, a melyhez csak megszentelt érzelemmel szabad közeledni, hogy annak fenségét és örök becsét igazán megértsük és értékelni tudjuk. Ezt bizonyította előadásáiban találó, mélyreható megjegyzéseivel, de különösen az arra főleg alkalmas homilétikai órákban. A hogy ő a hallgatóknak előtte előadott beszédeit megbírálta, az minden élessége és csipőssége mellett, soha sem volt sértő, de igen alapos és tanulságos; és a mikor azután kifejtette, hogy mint csinálta volna meg ő azt a szónaklatot, az minden megértő hallgató számára a legmagasztosabb élvezet volt, a mi nagyobb cselekménnyel járt, mintha homilétikai elméletet adott volna elő rendszeresen. A szószékről nem hallottuk, mert csak az intézet első éveiben tartott templomi beszédeket, a mig arra való hallgatók nem voltak, de előadásában is kiéreztük az igazi, nagy szónokot. Rendesen erős pathosz-

szal beszélt, a mi, ha nem is volt mindig igazi, de sohasem volt bántó, hanem mindig kellemes és megkapó. Nagy sulyt fektetett a beszéd előadására, a mihez persze neki minden kelléke megvolt és emlékszem, hogy egyszer az mondta: „A szónoklatot addig kell tanulni, a mig az ember végre megutálja.“ Ő maga, mint fiatal ember nagyon félt, hogy belesül a szónoklatba és azért, mint mesélte, jelölt korában nem sok kedve volt a rabbipályához; ez a félelme azonban korántsem volt alapos és mikor Berlinben próbaszónoklatokat tartott, a legkiválóbb sikert érte el. Hogy még sem lett rabbi, azt a budapesti Rabbiképzőnek köszönte, a mely tanárává választotta meg, még mielőtt más állást foglalt volna el.

A mi Rabbiképzőnkön vált ő aztán világhírű tudóssá és e minősége kiegészítette tanári működését. Eredetileg vallásbölcészet volt a főtárgya; e szakba vágott pályanyertes munkája a boroszlói szemináriumban: *Die Theologie des Bachja ibn Pakuda* (Wien, 1874) és legnagyobb műve, melynek egy része disszertációja is volt: *Geschichte der Attributenlehre in der jüd. Religionsphilosophie des Mittelalters von Saadia bis Maimuni* (Gotha, 1877). Ide tartozik továbbá: *Die Spuren Al-Batljasi s in der jüd. Religionsphilosophie* (Budapest, 1880), *Die Sinne* (Budapest, 1884) és posthumus munkája: *Studien über Salomo Ibn Gabirol* (Budapest, 1899). Hogy tanítványai közül egy se vetette magát erre a szakra, az nem annyira neki, mint annak tudható be, hogy magyarokkal volt dolga, a kik a spekulatív filosofiára nem igen hajlanak.

Másik főtárgya a zsidó történet volt, a mely téren már inkább lettek tanítványai, követői is, a kik közül többen érdemes munkásságot fejtenek ki e szakban. Önálló munkái közül e téren *Die letzte Vertreibung der Juden aus Wien, ihre Vorgeschichte und ihre Opfer* (Wien, 1889) volt az első, melyet azután több követett, főleg a híres zsidó családok története megírásával, a mivel a zsidó történeti kutforrások fontos ügyének tett kiváló szolgálatot. (*Zur Geschichte jüdischer Familien. I. Samson Wertheimer. Wien, 1888. Urkundliches aus dem Leben Samson Wertheimers. Bpest, 1891. Die Familien Prags nach den Epitaphien des alten jüd. Friedhofs in Prag. Pressburg, 1892. Zur Geschichte jüdischer Familien. II. R. Jair Chajim Bacharach und seine Ahnen. Trier, 1894. Aus Heinrich Heines Ahnensaal. Frankfurt a/M. 1896. Die Memoiren der Glückel von Hameln. Frankfurt a/M. 1896. Ezeken felül: Dr. Israel Conegliano und seine Verdienste um die Republik Venedig. Budapest, 1895. Die Erstürmung Ofens und ihre Vorgeschichte nach dem Berichte Is. Schulhofs. Trier. 1895).*

E nagyobb művei azonban korántsem meritik ki irodalmi működését, mely 1872-ben kezdődött és – fájdalom – nagyon korán bekövetkezett haláláig, 1899-ig tartott. Idejének és munkásságának nagyobb részét lefoglalták azok a részletmunkák, melyeket ugyszólván az összes zsidó tudománynyal foglalkozó folyóiratokban tett közzé; hisz iratainak számát 570-ben állapította meg hü barátja, Dr. Brann összeállítására (*Gedenkbuch zur Erinnerung an D. K., Breslau, 1900 és Gesammelte Schriften, Vorwort.*)

Tagadhatlan, hogy sok érdekes és értékes adatot szolgáltatott ez uton Dr. Kaufmann a zsidó történet és vallásbölcselet egyeteme részére; kétségkívül meglátszik, ex ungue leonem, az aprólékos cikkekben is hatalmas tehetsége, de bizonyos az is, hogy ezáltal némileg szétforgálosolta erejét és nem ajándékozta meg a zsidó tudományt olyan összefoglaló művekkel, melyeket az egy Kaufmann tudásától és lángeszétől joggal várhatott. Maga is érezte ezt, sőt hozzá közelállók nem egyszer figyelmeztették is erre, mint 1890-ben sógorától, Dr. Rosenthal, breszlai rabbitól hallottam, de ő nem tudott ellentállni a vágnak, mely a folyóiratok és időszaki munkák nagy publicitásához vonzotta. Egyszer, mintegy eljárása igazolásául, azt mondja (Hoch, die Familien Prag's kiadásának előszavában): „Az aprólékoskodás és kicsinyességek hajhászása ellen szóló láрма nem ijesztett el attól, hogy időt, erőt és szemem világát ne szenteljem egy oly munkának, mely ezek emléke által fentartja egy emberre való emlékezésünket; hisz leginkább azok lármáznak a kicsinység ellen, a kik maguk nem képesek nagyot teremteni.“ Mindazonáltal a legmélyebb hálával tartozunk neki azért a sok apró gyémántért, melyet ő sokoldalú tehetsége és sokfélélt átfogó szelleme folytán ajándékozott a zsidó tudományos irodalomnak, a nagy drágakövek mellett, melyek az ő mély tudásának bányájából előkerültek.

Figyelme kiterjedt az egész zsidó irodalomra és bizony elmondhatta magáról: nil judaei a me alienum puto; azért szívesen állott rendelkezésére mindenkinek, a ki a zsidó tudomány ügyében hozzá fordult, innen az ő kiterjedt levelezése kora nagy és kis tudósaival a világ minden tájáról, innen az a buzgóság, melylyel a kezdő tehetségeket, első sorban tanítványait támogatta és munkára serkentette, adatszolgáltatással, értékes megjegyzésekkel járulván hozzá azok műveihez. Érdekelte őt minden, a mi a zsidósággal összefügg és szeretettel tudott elmélyedni olyan tárgyba is, mely az ő szakmunkáival nem függött össze. Így jutott ama szerencsés helyzetbe, hogy felfedező lett a zsidóság addig ismeretlen kincsei körében, a midőn művészi érzéssel megáldva, sokat foglalkozott általános művészet-történettel és elsőnek mutatta ki, hogy a zsidóság a szépművészetek munkásságában is résztvett; határozott eredménnyel értekezett a művészetről a zsinagógában, valamint a zsidó kéziratok illusztrációiról és illusztrátorairól.

És a mit K. irt, akár vallásbölcselet, akár történet, akár könyvbírálat vagy tudományos jegyzet, akár németül, akár héberül, a mely két nyelven írta műveit, mindenütt a nyelv mesterének mutatkozik. Igazi nyelvész volt, a ki behatolt a nyelvek szellemébe és felfedezte azok rejtett kincseit. És ha néha tán mesterkéltté is lett nyelvezete, de tényleg mindig emelkedett, gyönyörű és többnyire elragadó; meglátszik rajta a mester gondossága és istenadta geniálitása.

Sokat adott nekünk Kaufmann Dávid tevékenységének 27 éve alatt, de még többet adhatott volna, a mitől korai halála fosztott meg bennünket. Ez az érzés fog el minket, mikor összegyűjtött munkáinak eddig

megjelent három hatalmas kötetét vizsgáljuk át, melyek kincstárai nemcsak a zsidó irodalomnak, de általában az emberi tudománynak.

Igaza volt Dr. Oppenheim Henriknek, ki már 1873-ban azt írta a fiatal tudósnak, a kit az előző évben ismert meg: „Szép rangot jósolhat Önnek az ember azok között, a kik az emberiséget gondolatokkal látják el.“ Ez a jóslat beteljesült a maga legszebb valóságában, mert Dr. Kaufmann Dávid nem muló értékű műveket alkotott, hanem nagy szelleme megnyilatkozásaiban hallhatatlan gondolatokat adott az emberiségnek, a melyekkel elérendő, magasztos célokat tűzött ki az általános és külön a zsidó tudománynak.

Mindezzel Dr. Kaufmann Dávid oly emléket állított magának, melyet nem homályosíthat el az idő, mely az örökkévalóság fényében ragyog és tündököl, legfényesebb sugarait lövelve az immár 40 éves Rabbiképző Intézetre, melynek első évtizedeiben ő is egyik hatalmas oszlopa, hírének, nevének egyik megalapítója, díszes, maradandó eredményeinek főtényezője volt.

Áldott marad emléke, melyet nem csak volt tanítványainak, de az egész zsidóságnak hálás kegyelettel kell megőriznie!

Nyiregyháza.

Dr. Bernstein Béla.

Bacher Vilmos.

לא קאי אינש אדעתיה דרביה עד ארבעין שנין (Abóda Zára 5b) Negyven esztendő kell ahhoz, hogy a tanítvány behatoljon mestere oktatásának mélyébe. Ez az időbeli távolság, ez a történelmi perspektiva most nyílik az Orsz. Rabbiképző Intézet szemlélésére. Valóban magam is most, több mint három évtized messzeségéből, nagyobbaknak, jelentősebbeknek látom akkori mestereinket, mélyebben érzem a hálát irántuk, mint mikor tanításuk közvetlen hatása alá kerültem. Pedig a Rabbiképzőnek komoly levegője bennünket is komoly gondolkodásra érlelt. Már egy negyedszázaddal ezelőtt diákéveinkben ifju elmével baráti körben oly fölfogást vallottam tanítóinkról, a melyhez hasonlót a bécsi rabbiképzőnek ítéletre annyira hivatott rektora minap fejtett ki a mi Rabbiképzőnk ünnepe alkalmából (Adolf Schwarz, Zum Andenken Wilhelm Bachers, Egyenlőség 1917. szept. 15). Három mesterünkben – úgy vallottam már akkor – három világfelfogás öltött testet.

Bloch Mózes rabbi וְלִי a tekintély föltétlen tiszteletét testesítette meg, a hagyomány egyetemének kötelezővé vállalását; a tanulást (tanulni גִּמְרָה, tanulás גִּמְרָה) a tanulásért. Goldziher professzor beszéli, hogy egyszer késő éjjeli órán a Rabbiképző előtt elmenve, az egyik ablakon át egy rabbisipkát látott sebesen ide oda mozogni; megindultan képzelte hozzá a ürge sapkához az ősz fejet, a mely a pihenésre szánt időben, a mikor köröskörül legfeljebb a duhaj szórakozás virrasztott, a fóliánsai fölé görnyedten igyekezett teljesíteni az Irás szavát וְהִגִּיתָ בּוֹ יוֹמָם וּלְיָלֵהּ Bloch

Mózes a multat a multnak szellemében kutatta, ő maga ennek a tiszteletre méltó multnak, egy régi kornak embere.

Kaufmann Dávid ל"ו a jelennek irányait, alkotásait, eredményeit, irodalmi, művészi, tudományos, (történelmi és természettudományi), philosophiai törekvéseit oly tág körben tekintette át, mint kevés művelője, képviselője a modern tudománynak. De Kaufmann Dávid abból a jelenből, a melyet oly kitűnően ismert, a melyet oly előkelően élvezett, a melyet a maga szellemiségével gazdagon gyarapított, visszasóvárgott abba a multba, a melyet földeríteni igyekezett, a melyet – hogy saját kifejezésével éljek – egy-egy csücskénél próbált megragadni. Ő a multat saját maga alkotta félig tudományos, félig költői képben szerette látni s elkerülte azokat a kutatásokat, azt a kritikát, a mely ezt a képet megzavarhatta volna. Kaufmann Dávid romantikus volt.

Bacher Vilmos ל"ז teljesen a mi korunk embere. A zsidó hagyomány irodalmi kútfejeit ugyan napjainkban senki nála rendszeresebben föl nem kutatta, senki nála bensőségebben nem tisztelte, de a mai tudomány világánál vizsgálta, ítéletét, meggyőződését, világszemléletét a tudományos igazság szerint irányította. Vallásos kötelességnek tisztelte az igazságkeresést. Előadásai folyamán ezt melegen, erélyesen vitatta, kivált a Szentírás alapvető kérdéseinél. Benső kapcsolatot tárt föl a מדרש (kutatás) és a דרשי אלהים (69. zs. 33), a מביקשי ה' közt: kutatni, az igazságot keresni annyi mint Isten közelébe vágyani, törekedni. Azt vallotta, hogy az igaz zsidóság, profétáink és gondolkodóink tanítása fölül áll irodalomtörténeti, forrástanulmányi, szerkezeti, chronologiai kérdéseken.¹⁾ Ő megvalósította a Szentírás követelését (Prov. XXIII. 23) אמת קנה ואל תמכר, erejének egészével kereste, szerezte az igazságot és áruba nem bocsátotta, alku tárgyává nem tette, még a hagyományért sem.

Ha most végigtekintek megdicsőült tanítónk előadásainak egészén, bámulnom kell az egymásután tapintatosságát, a fölépítés rendszerét. Pedig az anyagnak módszeres beosztását nagyon megnehezítette az osztályok összevonása, hogy az alsó tanfolyam bibliai órái csak két csoportban (I–II. oszt., III–IV. oszt.) folyhattak. Az első csoportban leginkább a Példabeszédek könyve és Jeremiás proféta került sorra. Ez a választás a mély meggondolás szerencsés eredménye. Az intézetbe belépőtől ugyanis számon kérték volt a Tórának és az első prófétáknak ismeretét. Már most megdicsőült mesterünk bevezetett a chochmah-irodalomba, annak legvilágosabb terméke révén a Példabeszédekkel. Próféta még akkor nem ismert a növendék; a prófétai gondolatvilágba bevezetőül ki sem alkalmasabb mint Jeremiás, világos, folyékony nyelvvel, nagy, önmehtagadó egyéniségének egyszerű vonalaival. A mellett az első próféták könyveit Bacher prof. ismétlés címén számon kérte, de csak a szövegfordítás volt tulajdonképpeni ismétlés, Jósuával kapcsolatban a növendék akkor tanulta meg Palesztina földrajzát, a Királyok könyvével a bibliai

¹⁾ Itt tudatos ellentétbe kell helyezkednem Krausz Sámuel tüzetes méltatásának idevágó tételeivel. (I. M. I. T. Évkönyv 1916, 11–13. l.)

történet jókora szakaszát. A második, magasabb csoportban Jesáját és a 12 kis prófétát tárgyalták. Jesájánál már erősebben vetődtek fel szerkezeti kérdések (a XIII., XIV., a XXIV–XXVII. és kivált XL–LVI. fejezetekre vonatkozólag), a próféták körének tágulásával, a prófétai egyéniségek összehasonlításával pedig már vallástörténelmi problémák is. A Zsoltárokat több évre osztotta föl Bacher prof., mintegy hangulati kíséret követték a chochimah vagy a próféták irodalmát. A Zsoltárok tanulmányozásánál sem hiányzott a szilárd nyelvtani alap, a szerkezetvizsgálat (alig képzelhető megfelelőbb bevezetés a szövegkutatásba mint a 18. zsoltárnak II. Sámuel XXII. fejezetével vagy a 14. és 53. zsoltárnak az a tüzetes összevetése, a melyet végeztünk), – de a formális elemeknek lelkiismeretes vizsgálata nem csökkentette a zsoltár áhitatkeltő hatását. Bacher prof. épp elhárította azt, a mi a növendéket a zsoltártól elválaszthatta. Valóságos izgatottsággal védte meg a 109. zsoltár költőjét az ellen a föltevés ellen, hogy ő mondja a rémes átkokat, – nem, ő idézi ellenségeinek káromlását, ő maga: ואני תפללה merő ima. Egyik-másik zsoltár olvasásánál még ma is akkori érzésem emléke elevenedik föl.¹⁾

A felső tanfolyamra maradtak a súlyos problémák. A Krónikák könyveinek dynastikus irányzata, célzatos pragmatismusa bíráló összehasonlításra készítetett a Királyok könyveinek közvetlen történelmi hangjával. Az Énekek Énekének és Kohelethnek tanulmánya a kánonszerkesztés kérdéseit érlelte, Koheleth Jóbbal együtt az irodalmi mellett világnézleti megvitatásra is készítetett. Azután a mesteri bevezetés a Szentírásba, melyet ő maga az előkészítő tanok legfontosbikának jelentett ki! A tudomány története, a kánon keletkezése, a régi fordítások tanúsága, a hagyomány fölfogása, a maszszóra, az egyes könyvek szerkezete. Emlékezetes előttem az az érdeklődés, a melylyel a hexateuchus szerkezetének és keletkezésének tárgyalása járt. Tanúságot tehetek róla, hogy ez az érdeklődés, ez az izgalom becsületére vált az előadó tanárnak és a hallgató növendékeknek. A tanító igazságszerető ajka ismételten vallotta: תורה מן השמים Izrael egész történelmi kapcsolata Istenhez a kinyilatkoztatást tükrözteti.

A módszeresség nem csak a Szentírás alapvető problémáiba való fokozatos bevezetésben mutatkozott. A szemkör mindenképpen tágult. Az első években a tanuló csak a leghelyesebb fölfogást hallotta, vagy legfeljebb néhány valószínű véleményt; a szöveget önmagából és a Szentírásbeli tanúságokból értették meg. Későbbi fokon már meghallottuk a régi aram, görög, syr, latin fordításoknak tanúságát is az eredeti szövegről vagy a rokon nyelvek adta fölvilágosítást nehezebb szavak értelmezésére. Végül pedig a bevezető és összefoglaló collegiumokban (Bevezetés a Szentírásba, Bevezetés a midrásirodalomba, Az exegesis története) a tudományos előadás kibontakozott egész gazdagságában. Megszólalt min-

¹⁾ Bizonyára nem egyéni benyomásomról számolok be, hanem közös tapasztalatunkról, avval a vallomással, hogy azt a meghittséget, a melyet Bacher prof. előadása hozott a Szentírás-sal, a nem tőle tanult részekben erős igyekezettel sem birtam megszerezni.

den illetékes tanu Akylastól kezdve a Revue des Études juives vagy a Zeitschrift für alttestamentliche Wissenschaft legújabb számának dolgozó-társáig. Az alkotó tudomány kohójába tekintettünk, éreztük; a mi tanítónk nem csak benne él a tudományban, hanem maga is gyarapítja. Bacher prof. el nem kerülhette, kivált az exegesis történetében, hogy önmagát is ne idézze. De még most is emlékezem arra a szinte félénk akadozásra, a melylyel a Gottesdienstliche Vorträge és a דור ודור שניו után a maga nagy Agáda-művét felhozta. ואת בנינים הכמה (Prov. XI, 2).

Előadásai nemcsak tudományos tartalomban, nemcsak módszeres fölépítésben mintaszerűek, hanem formájukban is. Formánál itt természetesen nem a rhetori formára, nem a hanghordozásra gondolok; hangjában volt valami nyugtalan: küzdött benne az a két törekvés, hogy egyrészt a Szentírás minél nagyobb körét akarta előadásaiba vonni, másrészt, hogy egyes részleteknél semmi jelentőset nem akart mellőzni; másrészt nyugtalanította az a vágy, hogy a jó helyébe még jobbat adjon, ebből a küzdelemből keletkeztek előadásában egy-egy gondolatnak párhuzamos fogalmazásai. Tehát nem a rhetori formáról szólnunk, hanem a belső formáról: arról, hogy a részek kellő arányban és az egészre való művészi tekintettel helyezkedtek el s másrészt előadásának nyelvi kiválóságáról. Bacher Vilmos munkálatai a tárgyyszerű tudományos stílus mintái. Itt-ott művészi magaslatra lendülnek¹⁾. Bacher Vilmos tudományos kiképzését jórészt Németországban nyerte s közviszonyainknál valamint a keleti és a zsidó tudomány helyzeténél fogva tudományos dolgozatainak és műveinek javarészét idegen nyelven volt kénytelen közzétenni. De egyrészt mélységes honfiúi hűsége, másrészt lelkiismeretes készüllete és mindenben a legjobbra törekvése őt a magyar főiskolai előadás művés�évé avatta. Szabatosság, nyelvi helyesség, kényesség dolgában kevés egyetemi előadás mérkőzhetett az övével. Hogy a Rabbiképző Intézetben a magyar nyelvű zsidó tudomány egy Bacherben szólalt meg, szinte oly csoda, mintha az angol irodalom Shakespeare-rel indult volna meg. De Bacher prof. pályájában akad ily csodaszerű jelenség több is. Nem-e gondviselőszerű csoda, hogy a lipótszentmiklósi elemi iskolát, a melybe ő járt, egy Dr. Kobak József igazgatta? Nem-e gondviselőszerű intézés, hogy a budapesti egyetemen akkor perzsául és törökül lehetett tanulni Vámbéry-től, a kihez Bacher prof. oly viszonyba lépett, mint Elisa b. Abujához Rabbi Méir? Bacher prof. pályája igazolja Petőfi nyilatkozatát: »A világon semmiféle tehetség el nem vesz. Nem olyan bolond a természet, hogy hiába teremtsen erőket. A mit teremt, azért teremti, hogy hasznát vegye.« (Levél Aranyhoz, 1847. II/23.) Bacher Vilmost a Gondviselés a magyar zsidó tudomány nemzeti jelentőségű alapvető-

¹⁾ Magyar dolgozatai közül kiválik az ÍMIT 1902. Évkönyvbéli cikke: Zsidó vértanúk a keresztény naptárban, a hol hatásos művésze a makkabaeus vértanúk anyját mint a zsidóság képviselőjét szembeállítja a gyermekei halála miatt kővé meredt Niobéval.

Német művei közül kiválóképp lendületes: Abraham Ibn Esras Einleitung zu seinem Pentateuch-Commentar. Wien 1876.

jének rendelte. Ezt a hivatását magyar előadásaival, magyar munkáival, a Magyar Zsidó Szemle megteremtésével, az Izr. Magyar Irodalmi Társulat kezdeményezésével és irányításával, a magyar bibliafordítással becsületesen betöltötte.¹⁾

Külső keretükben, időtartamukban is Bacher prof. előadásai a lelkiismeretességnek voltak mintái. Még a különködés vagy ridegség látszatát is kockáztatva, nem engedte megrövidíteni az órát, sem más felé terelni. Semmi alacsonyabb rendű, semmi másnemű elem nem vegyülhetett a tanításba. Önfeláldozó pontosságára egy példát hozok föl. 1895-ben a lakásán olvastatott velünk arab nyelvű zsidó műveket; idővel magunkra maradtunk ketten, Bacher prof. és én, de ő a collegiumot rendületlenül folytatta. Minden dolgában vallotta ארור עשה מלאכת ה' רמיה (Jer. XLVIII. 10), ellanyhulást nem ismert. Előadásai is mindenképpen az önfegyelmzésnek, komolyságnak, a vallásos igazságkeresésnek, a tudományos lelkiismeretnek nemes példáját adták.

Nemcsak a tanítás idejét szentelte növendékeinek. Hisz voltaképpen az ő dicső tudományos munkássága is tanításának állott szolgálatában. Bármikor rendelkezésre állott tanítványainak, avval a jelszóval: mindig zavarnak és sohasem zavarnak.

Mint Hillél tanítványa nem fogadta el Sammainak tételét עשה תורתך קבע abban az értelmezésben, a melyet az אבות די רבי נתן neki ad: מהמיר לעצמו ומקיל לאהרים וכן הו' שלא תהו מקיל לאהרים ומחמיר לעצמו, magával szemben a követelést a legmagasabbra csigázta, mások iránt elnézéssel viseltetett. Már az igyekezetet is méltányolta. Tanítványainak merő kísérleteit is jóindulattal, érdeklődéssel kísérte.

Növendékeinek munkája, sőt kísérletezése iránt Bacher prof. fölülmulhatatlanul jóindulatu figyelemmel viseltetett. Alig fordult elő, hogy irodalmi törekvéseikről nem tudott, vagy hogy valamelyes tudományos dolgozatukat el nem olvasta. S mily méltánylással kísérte! A mikor a Szentírásba való Bevezetésben előadás közben a Vulgatát tárgyalta, a velünk együtt az iskla padját nyomó Krausz Samuel Jeromos-tanulmányait méltatta. Az Agada der babylonischen Amoräer második kiadásához irt kiegészítésében egyetlen lapon (6. l.) három tanítványát idézi (Krauszt, Blaut, Hoffert). Ő, a ki pazarul adta másoknak az utbaigazítást, a magyarázatot, a kéziratmásolatát vagy a gyűjtött anyagot, hálásan elismert minden részletet, a melyre tanítványai figyelmeztették. Így p. egyik posthumus dolgozatában (Die Agada in Maimunis Werken 159 l., 9. j.): »Meinem Kollegen Dr. M. Guttman verdanke ich den Hinweis.« Ilyenkor Bacher prof. nem is érezteti, hogy תלמידך אני ומימדך אני שותים, hogy mi az ő forrásából csillapítjuk szomjunkat, hogy minket az ő tanítása nevelt. Ő mindenkinek részét a tudományos eredményben lelkiismeretesen elismerte, — mint egész munkásságával, úgy cvvel az igazságosságával is közrehatott, hogy közelebb jusson — Eszter II, 22.

¹⁾ E helyütt mint tanítvány szólok a megdicsőült mesterről, — ellentállok a csábításnak, hogy kifejtsem, hogy mi je volt és mi je lehetett volna Bacher prof. a magyar művelődésnek.

közismert agádikus magyarázata (Aboth VI. 6.) szerint – גאלה לעולם a jobb kor. Megnyitotta tanítványai előtt nemcsak a maga szerkesztette Magyar Zsidó Szemlét, hanem a külföldi nagy folyóiratokat is, valamint a boroszlói, berlini, párizsi, londoni tudományos körök ajtait, — a melyekhez hatásosabb ajánló az övénél nem volt gondolható.

Én valósággal sajnálok minden rabbinövendéket, a kinek nem adattott, hogy magától Bacher professzortól tanuljon. Nekünk, a kik láttuk és hallottuk, szól a profétai áldás, a melynek igaz értelmét éppen Bacher prof. találta: והיו עיניך ראות את־מוריך ואזניך תשמענה דבר מִאִשְׁרֵיךָ לאמר זה הדרך לכו בו

»szemed látni fogja tanítodat s füled hallani fogja útbaigazítód szavát!), ez az ösvény, a melyen járjatok« (Jesája XXX., 20, 21). És szól nekünk az agádikus tétel הַבִּיבּוּן הֵן הַדְּבָרִים הַנְּדֻרְשִׁים מִן הַפֶּה מִן הַדְּבָרִים הַנְּדֻרְשִׁים מִן הַכֶּתֶב (Jer. Pea 17a.), kedvesebb a szóbeli tanítás mint a könyvből való tanulmány. Agádánk, az ő agádája gondolata szerint Bacher prof. még egyre tanít: כל המלמד תורה בעה"ז זוכה ומלמדה לעולם הבא (Synh. 92a), a buzgó tanító a túlvilágon tovább tanít. Ajka el nem némult: כל תלמיד חכם שאומרים: דבר שמועה מפיו בעולם הזה שפתותיו דובבות בקבר²⁾ még hálásan emlékeznek, annak ajka a sírban is oktatást rebeg. És mindnyájunknak, tanítványoknak, nem tanítványoknak egyaránt szól: מרובין הן הדברים הנדרשים מן הכתב מן הדברים הנדרשים מן הפה (Jer. Pea 17a), senkinek sem volt érkezése, hogy Bacher professzortól személyes érintkezésben mind azt eltanulja, a mi okulást az ő művei megőriztek.

Ezúttal nem vállalkozom arra, hogy Bacher Vilmos prof. tudományos jelentőségét vázoljam. Itt csak a tanítvány szól a nagyrabecsült mesterről rokon lelkű tanítványokhoz, fölelevenítvén közös emlékezéseink legdrágábbjait.

Bacher Vilmos tudományos pályájának bemutatására több kísérlet történt, megkísérelte M. Liber (Revue des Études juives LXVII 161-169), Perles Felix (Jahrbuch für jüdische Geschichte und Literatur, 1915, 177-191), Krausz Samuel (IMIT Évkönyve 1916, 7-78). Legértékesebb a Magyar Zsidó Szemlének 1910. jubileumi száma avval a kitűnő bibliográfiával, a mely annál megbízhatóbb, mivel Bacher prof. saját gondos följegyzésein épült föl.³⁾ De Bacher professzorról egyszer már, ha nem is az ő tudományával (élő ember többé nem egyesíti a héber, aram, görög, latin,

1) Bacher prof. מאהריך helyett מאשריך-t olvas. Revue des Etudes juives XL, 208.

2) L. erről a mondásról Bacher, Agada der pal. Amoraer I., 121, 1. j.

3) Kívánatos volna, hogy a M. Zs. Sz. az 1910 óta megjelent műveket és dolgozatokat is bibliografiai lajstromba szedje. A folyóiratok sorozatához (M. Zs. Sz. 1910, 79, 80) kiegészítendő: 1. Egyetemes Philologiai Közlöny VIII. (1884) 992. A perzsa Tell-monda. — 2. Rahmer, Isr. Predigt-Magazin II., 29, 30 (Dr. Kohn Sámuel, Zsinagógai szónoklatok). — 3. Hebrew Union College Annual. 1914, p. 26—39 Gemara. — 4. Revue des Écoles de l' Alliance Israélite 1903, 7. sz. 1—16, 8. sz. 1—13 L' École chez les Juifs de l' antiquité

arab, perzsa, török nyelv és irodalom ekkora ismeretét), legalább az ő alaposságával kell életrajzot alkotni.

Hazám tudósi, könyvet nagy nevének !

* * *

A mit a régi zsidó tanítókról magasztalót olvasunk, javarészt megdicsőült mesterünkre szereteim alkalmazni. Tanító és tudós egyéniségének legfőbb vonása a gondos rendszer, — a hogy az Akibáról szóló dicséretet: *עשה כל התורה טבעות טבעות* épp ő magyarázta (Ag. d. Tan. I. 274, 5. j.): az egész tanítást az egyes szemek összefüggő láncolatává dolgozta föl. De a többi nagy tanna kiválóságait is egyesíti. (Szóta 49a) Ben Azzai *שקן* volt-e szorgalom buzgóbb Bacher professzorénál? Ben Zóma *דרשן*, vajjon ki kutatott többet vallásos hagyományaink irodalmában mint Bacher? R. Jochanan b. Zakkai halálával *בטל זיו ההכמה* csökkent a tudomány fénye, — hát a magyar zsidó tudomány fénye nem homályosult-e el az ő kidöltével?

Személyes, egyéni hanggal végzem. A mikor nekem méltatlannak fölajánlották a dicső, a nagy mester elárvult tanszékét, elbódultam. Féltem, hogy teljesitem az átkot *שרו הבימיה לדוי כספריא* (Szóta 49a) »azok, a kik gyermekek tanítására vannak hivatva, vállalkoznak tudósok, rabbik nevelésére.« S buzgó lélekkel áhitozom, segítse a Gondviselés méltón betölteni legkiválóbb zsidó intézetünk első tanszékét, hogy majd évtizedek múltán a közben kiképzett rabbik oly hálás nagyrabecsüléssel emlékezzenek mestereikről, mint mi Rólad, feledhetetlen Bacherünk! Emléked ne csak éljen, de hasson is a magyar zsidóság örök áldására!

Budapest.

Dr. Heller Bernát.

A jelenleg működő tanári kar.

Dr. Blau Lajos.

Isten különös kegye nyilatkozik meg Rabbiképzőnkkel szemben azon tényben, hogy a zsidó tudomány pótolhatatlan veszteségére oly korán elhunyt Bacher öröke intézetünk szellemi és administratív vezetésében oly kiváló egyéniségre, oly kimagasló férfiura szállt a minő Blau Lajos.

Nagy tudásával, szellemi fölényével, kitünő kritikai érzékével már akkor feltűnést keltett, a mikor az intézet alsó tanfolyamának növendéke volt, a theológián már tudós számba ment és mikor egy tanulmányév elengedése után a rabbioklevelet elnyerte, az intézet hallgatójából annak professzora lett, első ízben ülve a Rabbiképző neveltje a tanári székbe. Azóta mint tanár, könyvtárnok és 1914 óta mint igazgató fejté ki áldásos működését főiskolánkban és a zsidó tudomány terén. Az ő szakavatott tudása emelte Rabbiképzőnk könyvtárát a világ első zsidó könyvtárai közé és fáradhatatlan buzgalmának köszönhető, hogy könyvtárunk — a rendelkezésre álló szerény anyagiak mellett — ma már régi nyomtatványoknak és értékes kéziratoknak gazdag

gyűjteményében bővelkedik. Az intézetnek céltudatos vezetője befelé és nevének fényével méltó képviselője kifelé. Blau tudományos irodalmi munkásságáról egy rövid cikk keretében képet adni nehéz feladat nemcsak azért, mert tudományos műveinek, tanulmányainak, cikkeinek, recenzióinak száma igen nagy, hanem azért is, mert az a zsidó tudománynak nemcsak egy speciális ágára terjed ki, hanem annak majdnem egész komplexumára.

Művei és dolgozatai magyar, német, héber, francia, angol nyelven jelentek meg, sőt egy terjedelmesebb műve olaszul látott napvilágot. (*La letteratura moderna del libro Firenze 1910*).

Több külföldi tudományos folyóirat állandó munkatársa és a magyar nyelven megjelenő zsidó tudomány legszorgalmasabb és legértékesebb munkása. Neve tekintély a zsidó tudomány művelőinek birodalmában és általános tiszteletnek örvend mindenütt, a hol a zsidó tudománynak tisztelete van.

A zsidó tudomány régi és részben jelenkori művelői kutatásainak eredményét azon téves felfogások tették kétségessé, hogy a zsidó élet problémáit, évezredekken át kialakult szokásait, történeti jelenségeit és azoknak irodalmi megnyilatkozásait teljesen elszigetelve, mint az idegen kultúrának határaitól hermetice elzárt területet tették vizsgálódásaik tárgyává, mindennemű belső kapcsolatok és belső összefüggések keresése nélkül. Különösen áll ez a talmudra, a melynek minden tételét és tanítását akár haláchai, akár agádai vonatkozásaikban a genuin zsidó szellem termékének tartják. A kutatás melőzi minden más szempontnak a keresését és az egykoru kultúrákkal való egybevetését. Innen van e téren ennyi kétség, megoldatlan probléma és feleletre váró kérdőjel.

Blau tudományos munkásságát az a körülmény teszi örökértékűvé, hogy a zsidó élet és zsidó irodalom jelenségeit az általános kultúra és irodalommal való kapcsolatban szemléli és kutatja. Feltárja az összefüggéseket és megvilágítja a kölcsönös hatásokat. A talmud helyes megértésébe belevonja az ókori keleti kultúrák feltárását és a történelmi és irodalmi jelenségek igazságos megítélésébe az egykorú szellemi áramlatok és irodalmi irányok kapcsolatát. A tudománynak ilyen irányban való haladása eredetisége mellett nemcsak azért bír fontossággal, mert helyes tényeket állapít meg és a történetkritikai módszernek megfelel, hanem a talmudnak valóságos apológiája. A tannák és amórák „naiv elszólásai” történeti igazságokká válnak Blau módszerében.

Sok félreismert tény került így Blau kutatásai révén helyes megítélés alá és nyerte el az őt megillető igazi értékét. Meglepő kutatások meglepő eredményekkel. Példákat idézni fölösleges, mert a ki Blaunak egyetlen talmudi vagy historiai előadását hallgatta vagy tudományos cikkét olvasta, könnyen meggyőződhetett róla.

Blau elsősorban talmudista és historikus, de mindig a belső fejlődés, a művelődés történeti folyamata érdekli. Ő a zsidóság nagy kulturhistorikusa. A talmud pszichéjét, kulturális kapcsolatait, belső világát senkisé ismeri úgy mint ő és ő lenne leginkább hivatva azon mű megírására, a mely a talmudot nem teológiai, hanem kulturtörténeti szempontból tenné vizsgálódás tárgyává.

Főbb művei, melyek az Országos Rabbiképző Intézet Értesítőiben jelentek meg, bibliai, talmudi és kulturtörténeti tárgyuak. Csupa végső igazság, mert Blau döntő bizonyítékokkal dolgozik, csakis a hagyomány és történeti tények által igazolt tételek válnak nála igazságokká, nem az emberi ész által spekulatív módon és apriorisztikusan megállapított hypothesisek. Ő az éleseszű és vas-logikájú tudós az emberi ész gyengeségét hirdeti, mert a tudományban a hagyományok és megbízható források több hitellel bírnak, mint a legfurfangosabb emberi ész.

A *Massoretische Untersuchungen* (Strassburg 1891) és *Zur Einleitung in die heilige Schrift* (Budapest 1894) a legjobbak közül valók, a mik valaha e téren megjelentek. Ez utóbbi különösen azért is nevezetes mű, mert az isagogiát a keresztény exegezis sajátította ki és zsidó részről e téren alig munkálkodtak. A talmudnak és midrásnak azon exegetikai módszere, hogy a Szentírás valamely verséhez maszórai megjegyzés fűzetik, csak Blau magyarázatában válhatik érthetővé olyképp, hogy a szentirási szöveg a hozzáfűzött maszórai megjegyzéssel válik a magyarázandó szöveggé. A hagyományos exegezis e részének megértéséhez ez az egyedüli módszer adja meg a kulcsot.

De így vagyunk Blau többi tudományos megállapításával is. Szinte csodálkozunk, hogy magunk nem jöttünk rá, oly egyszerűek és világosak.

A kulturtörténet fölötté érdekes fejezeteit tárgyalják az *ó-héber könyv* (Bpest, 1902 németül is). és *Ó zsidó bűvészet* című könyvei (Budapest 1898, németül is). Ez utóbbi szakkörökben nagy feltűnést keltett és nemrég második kiadásban jelent meg németül, a mi tudományos zsidó irodalmi műveknél ritkaság számba menő jelenség. A zsidó házasság felbontását és a zsidó válólevél történetét tárgyaló két kötetes műve (Bpest 1911, 912, németül is) a kritika általános elismerését vívta ki.

Maimonides törvénykódexe történeti megvilágításban (Magyar Izrael, 1914) című rövid essayje klasszikus munka. Csupa új szempont, új meglátások és értékelések. Hogy a középkori talmudi irodalomnak két főiránya: a פירוש és הבור a magyarázás és kodex, a scholastika *summa* és *commentatio* módszerének hatása, azt Blau állapította meg kétségtelenül.

Az irodalom és művelődéstörténet keretébe tartoznak ama nagyértékű tanulmányok, a melyekkel *Leo Modena* leveleinek kiadását kísérte. A sok vitára okot szolgáltatott kérdést Leó viszonyáról a talmudhoz Blau végleg tisztázta, bebizonyítván Geiger és Graetz ellenében, hogy »Leó a szabad gondolkodása mellett is a rabbinikus hagyomány híve volt.« A második rész fontos adatokat szolgáltat a XVI. és XVII. századbeli olasz zsidóság történetéhez és művelődéséhez.

A zsidó történet egyes korszakaira még mindig sötét homály borul. Az egyre nagyobb arányban folyó ásatások eredményei vannak hivatva e korok külső és belső történetére fényt deríteni. Az assuáni és elephantinei ásatásoknál előkerült aram papyrosok új fejezetekkel gazdagították a Kr. e. V. századbeli zsidó történetet. Blau mohón tanulmányozza e fontos leletek kapcsán megjelent igen gazdag irodalmat és *Az assuáni és elephantinei aram papyrosok* cím alatt megjelent művében (Bpest. 1908) nemcsak az eredményekkel ismer-

teti meg a magyar zsidóságot, hanem a párhuzamok éles megfigyelésével a zsidó történelem és irodalom más korait is megvilágítja vele. Azóta szorgalmasan figyelemmel kíséri a görög papyrologia kutatásait is és ennek köszönhető két tanulmánya: *Papyri und Talmud in gegenseitiger Beleuchtung* (Leipzig 1913) és *A görög papyrusok zsidó szempontból* (Bpest 1913).

E sokoldalú és gazdag irodalmi működés csak úgy érthető meg, hogy rengeteget olvas és ragyogó szelleme az olvasottakat szerencsésen aperciálja. Minden könyv, melyet áttanulmányoz, hasznot jelent a zsidó tudománynak, mert élesen látó szeme és finom kritikája a zsidó tudomány számára kiaknázható legelrejtettebb kincseket is fölfedezi. A *Magyar Zsidó Szemle*, a melyet ő szerkeszt és ugyyszólván egymaga ír, irodalmi szemléjében rengeteg számú könyvet ismertet, a melynek elolvasása is szinte egy egész emberi életet igénybe vevő munka.

Blau kitűnő apologéta is. E téren két tanulmánya említendő, mindkettő súlyos és bizonyára ellenségeinknek is imponáló. Az egyik a Huszadik Század ismert körkérdésére adott válasz, a melyben az antisemitizmus lényegét fejti ki éles történeti meglátással és mély lélektani ismeretekkel; a másik, a melyben Ágoston Péter nagyváradi akadémiai tanár tudatlanságát és a zsidó irodalomban való járatlanságát mutatja ki.

Mindkét tanulmányával hála kötelezte a magyar zsidóságot.

Szónoki beszédei mesteriek stílusban és gondolati felépítésükben és mind-megannyian irodalmi értékűek. Emlékbeszédei Erzsébet királynéről, I. Ferenc Józsefről, továbbá Kaufmann Dávidról, Simon József és Hatvany József báróról valóságos tanulmányok és jellemrajzok. Papavató beszédei mélyhatásúak. Ha a szószékre lép, meghatódás rezeg hangjában, mert Blau a szív és érzés embere, tanár, ki szíven viseli tanítványai ügyét és jóságosan gondoskodik róluk. Mélyen érző lelke kevesek előtt tárul fel, mert zárkózott természetű és kevés beszédű, igazi lénye így sokszor félreismertetik, de a kinek szerencséje volt sok időt közvetlen közelében tölteni — mint e sorok írójának — az megbámulhatta kristálytisza jellemét, mély igazságérzetét, gyöngéd lelkületét és nagy-nagy szerénységét.

Leteszszük a tollat, mert bizonyára ő maga tiltakoznék az ünneplés ellen, de Rabbiképzőnk ünnepén nyujtsuk a hála és elismerés pálmáját a nagy tudósnak, a kitűnő tanárnak, Magyarország legelső zsidó mesterének: Blau Lajosnak.

Dr. Goldziher Ignác.

Neve fogalomná vált a tudományos világban, mert tudományának rengeteg birodalmában korlátlan uralkodó, mester a mesterek között, az abszolút tudós. A sémiség nagy kutatója, de leginkább az arabizmus, az iszlám kutatása nőtt szívéhez. Az iszlám tudományos ismerői között a jelenkorban ő a legnagyobb. Mester és tanítvány egyaránt meghódol tekintélye előtt, szava döntő erővel bír, mint hajdanában a babyloniai főiskolák gáónjainak itélete.

Valóban viszi is a gáónak szerepét, mert az egész világból a tudományos kérdések özönével árasztják el, a melyeknek mindegyikére a legnagyobb

pontossággal felel és alig van tudománykörébe vágó nevezetesebb mű, melyen nyomtatás előtt az ő tudós korrekturája még nem változtatott volna; szinte csudálkoznunk kell, hogyan jut még ideje tudományos munkálkodásra!

A tudósoknak azon ritka egyéniségei közül való, kik tudományukat nemcsak utolérhetetlen nagy szorgalmuknak, hanem a szellem geniálitásának köszönik. Mert Goldziher geniálisa tudományának, Isten kegyelméből való tudós, kit, mint a prófétát igéjének hirdetésére, tudományában az isteni szellem inspirál. Ezen isteni szellem nélkül lehet a tudós fáradhatatlan adatgyűjtő, szorgalmas registrator, hű reprodukáló, esetleg az élet jelenségeinek pontos megfigyelője és megállapítója, de a szellemi világban működő titkos erőket, a népek kulturája közti belső kapcsolatokat, az élet külső és belső eseményeinek lelki világa csak az Isten kegyelméből való tudós előtt tárul fel!

Goldziher egész tudományos működésének méltatása túlhaladná e lap kereteit és főleg e sorok célját. Mert művei és írásai felölelik az egész iszlám sokoldalú világát, bevilágítják az arab kultúrának minden mozzanatát, az ő irodalmi munkássága maga az iszlám belső világa.

Nem tartozik a minden áron író tudósok közé, a kik egyetemi előadásait is könyv alakjában bocsájtják közzé, a kiknek típusai különösen a német egyetemeken találhatók. Goldziher tudománya nem hypothesis, nem tapogatózás. Minden értekezése befejezettség, gondolat és stilusbeli tökéletesség, a tudomány végső leszűrődése. Csak a rengeteg tudásának és szigorú önkritikájának ítélőszéke előtt helyt álló tényeket szánja a nyilvánosságnak. E sorok írója maga hallotta tőle, hogy egy értekezésének bevezetését hónapokig hordta lelkében meghányva-vetve minden gondolatát, míg leírta.

Éppen ezért csodálattal tölt el, ha 1910-ig megjelent tudományos műveinek bibliographiáját átlapozzuk (Keleti tanulmányok 60. évfordulóján kiadták tanítványai, Budapest 1910. 8—62 lapok). — Négy százötvenhárom munkája jelent meg nyolc különböző nyelven, közte 31 önálló nagyobb mű, a többi értekezés és recenzió, — 61 folyóiratban. E szám azóta egy önálló művel és számos értekezéssel bővült.

Tudományos munkálkodását úgy jellemezhetjük legjobban, hogy a részletek kutatásában is az egész érdekl, a philologia nála csak eszköz az iszlám belső fejlődésének, vallásának, dogmatikájának megértésére. Bár számos nagybecsű műben foglalkozik az arab philológiával (Beiträge zur Geschichte der Sprachgelehrsamkeit bei den Arabern, Wien, 1871-73. A nyelvtudomány története az araboknál, Budapest, 1878. és főleg az Abhandlungen zur arabischen Philologie 2 kötetes nagy művében, Leiden, 1896-99.), igazi nagysága azokban a művekben mutatkozik, a hol az iszlám dogmatikai, vallástörténeti és kulturtörténeti kérdéseit tárgyalja. Muhammedanische Studien I—II. Halle 1889-90. Die Zahiriten. Ihr Lehrsystem und ihre Geschichte és a Kultur der Gegenwart gyűjtőmunkába az iszlám-vallásról és az iszlám-philosofiáról megírt klasszikus tanulmányai. Csupa fogalomtisztázás a szunna és hádith fontos kérdéseiről, a vallási harcok belső okairól, alapelvek megállapítása, a mik azóta az orientális tudományoknak közkincsévé lettek.

Egész élete munkálkodásának és kutatásainak legtisztultabb és legragyogóbb terméke az a hat előadás, amely az American Committee for Lectures on the History of Religions által rendezett tudományos felolvasások számára készült és 1910-ben *Vorlesungen über den Islam* címen jelent meg (két évvel később magyar nyelven is a Magyar Tudományos Akadémia kiadásában Heller Bernát jeles fordításában). A művelt laikus közönség számára készült, de a szaktudós is igaz gyönyörűséget találhat benne. Én e művet Goldziher tudományos működésének legremekesebb alkotásai közé sorozom. Klasszikus például szolgálhat arra nézve, miképp kell abszolút tudományos ismereteket a legmélyebb tudományossággal népszerűen megírni. Az iszlám törvényének, dogmatikájának és szektáinak fejlődéstörténetét tartalmazzák ez előadások; valójában az iszlám lényegének mesterei megrajzolásai.

Tudományos munkálkodása a zsidó irodalmat is értékes művekkel gazdagította. Bölcsészetdoktori értekezésének tárgyát a zsidó irodalomból meríti (*Studien über Tanchum Jeruschalmi*, Leipzig, 1870.) és azóta is állandóan nem szűnt meg szorosán vett tudománya mellett a sémi tudományok ez ágát is művelni. Az arab és zsidó kultúra összefüggésére, irodalmi megnyilvánulásaira, kölcsönös hatásaikra nem szükséges e helyütt rámutatni. A középkori spanyol zsidó irodalom, a zsidó irodalom gyöngyei az arab kultúra jegyében születtek, részben arab nyelven és így az arab nyelv és kultúra ismerete nélkül teljes mértékben meg sem érthetők, sőt a rabbinikus gáóni irodalmon is mély nyomot hagyott az iszlám dogmatikája és filozófiája. Nagy feladatok várnak e téren a zsidó tudományra, nyelvészetre, exegézisre és filozófiára egyaránt.

Goldziher nagy érdeme, hogy ezen összefüggésekre rámutat, a kapcsolatokat feltárja, a kölcsönhatásokat felderíti, részint szemináriumi előadásain, részint műveiben és értekezéseiben.

E tárgykörnek van szentelve ama 34 kisebb-nagyobb értekezés, amely *Mélanges judeo-arabes* címen a *Revue des Études Juives* utolsó tizenkét évfolyamában megjelent.

Az ujplatonikus filozófiai rendszerbe tartozó, névtelen zsidó szerzőtől származó, legújabb időkig kéziratban heverő *ma'ani al-nafs* című műnek kitérő kiadása is Goldziher akribiáját dicséri. Végképp megdöntötte azon feltevést, hogy e mű Bechaj ibn Pakudának alkotása.

Recenziói valóságos tanulmányok, tanítás és helyreigazítás. Kritikájában kíméletlen, rossz művet inkább meg sem bírál, mert — a mint szellemesen mondani szokta — ő csak „bódék”, de nem „sóhét”.

A minő a tudós, olyan a tanár. Csupa tűz, lelkesedés és szeretetfreméltőség. Szereti tanítványait és tanítványai rajonganak érte. Kaufmann tanár halála óta ő tanítja a Rabbiképzőn a vallásbölcsészetet és itt Szadja, Jehuda Halévi, Bechaj és Maimuni műveinek tárgyalásánál a szöveg helyes megértése céljából az eredeti arab szöveggel való egybevetést a legnagyobb gonddal végzi. Jobb tanítványainak külön előadásokat is tart, amelyekben a rendes előadásokon sorra nem kerülő zsidó filozófiai vagy etikai művekből olvasnak. Sőt e sorok írója két társával együtt egész esztendőn kereszt-

tül lakásán élvezte vendégszeretetét, a hol hetenkint egyszer privatissimumot tartott, azután a késő esti órákig tudományos beszélgetésein csünglünk. Valóban, a ki egyszer beszélgetett Goldziherrel, az érti meg igazán bölcseink mondását, hogy a tudósok köznapi beszélgetései is mély tudományt tartalmaznak.

Munkabírása csodálatos, ragyogó szelleme bámulatba ejt. Szenvedélyes tanító, a ki a pihenési időt is legszivesebben szorgalmi idővé változtatja. Sohasem száraz, mindig ötletes és eredeti.

Bár közeljár a hagyományos „öregkorhoz“, — 68 esztendő s jelenleg — kedélyét és humorát sok fiatal irigyelheti. Feje, melyen a sechina glóriája nyugszik, már ősz, de lelke fiatal, minden ízében modern és az új irányoknak és felfogásoknak megértő méltányolója.

Vajha intézetünk ötven éves jubileuma is erejének teljességében, szellemének frissességében találná Goldziher Ignácot, Rabbiképzőnk büszkeségét, az igazi tudóst, igazi tanárt, az igazi embert.

Dr. Guttmann Mihály.

Mikor tiz esztendővel ezelőtt a boldogult emlékezetű Bloch Mózes, a Rabbiképző Intézet első nagynevű rektora a patriarchák magas korában katedrájától megvált, az intéző körök figyelme egyöntetűen a fiatal csongrádi rabbira esett, a ki pár évvel ezelőtt került ki a Rabbiképző Intézet padjai közül.

Nagy volt az űr, a mit be kellett tölteni: a talmud-tudomány európai híré herosa, a haláchikus irodalom mestere távozott helyéről; a fiatal tudós Dr. Guttmann Mihály — a közvélemény által is designált utód — vállalkozott a nagy feladatra. Rengeteg tudása a talmudban és bámulatossá jártassága a haláchikus irodalomban praedestinálták őt a Rabbiképzőn megüresedett talmudi és szertartástani tanszék betöltésére. Guttmann mint a szó régi értelmében vett nagy talmudista került az intézetbe s mint modern, tudományos talmudtudós hagyta azt el. A mi a két datum közé esik: rengeteg tanulás, páratlan szorgalom.

Guttmann a differenciálódott zsidó tudomány egy meglehetősen mostohán mivel területének művelését választotta életfeladatául: a haláchának kutatását, a vallásos élet szabályozását célzó törvény fejlődését, a mint az a talmudban és a talmud utáni codex- és responsum-irodalomban mai napig megnyilvánul. A talmud tudományos művelőiben ma már nem szükölködünk, sőt egyes problémái, mint lexikális, jogi, geográfiai, medicinális, archaeologiai szempontjai kellő tudományos megvilágításba helyezettek, míg a halácha művelésének Guttmann a *speciálistája*, pedig „a ki ismerni és érteni akarja a zsidó életmód belső fejlődését, valamint azokat a vezérelveket, melyek annak áldásos működésében közre játszottak, annak mindenekelőtt a haláchát kell tanulmány tárgyává tenni.“ (Guttmann: Bevezetés a haláchába I. rész. Előszó 4. oldal Budapest 1909).

Tudományos irodalmi munkássága e speciális kört dolgozza fel: a talmudot és haláchát. Egész életre szóló és egy hosszú emberi élet fáradhatatlan kutatásait igénylő munka az a héber nyelvű talmudi enciklopédia, a melyet egymaga ír és szerkeszt és melynek első kötete *Maftéach-Chatalmud* címen meg is jelent. A mű terjedelmességéről és tárgyának széles alapon való feldolgozásáról fogalmat alkothatunk, ha látjuk, hogy a kerek hetedfélszáz oldalra terjedő első kötet az *alif* betűnek csak א-יג-ig terjedő részét öleli fel. Az összes cikkek a talmudi fogalmak legprecízebb tudományos definícióját nyújtják és a hozzá tartozó összes tudnivalókat a talmud és az egész hagyományos irodalom alapján.

E mű nemcsak anyaggyűjtés, a források elrendezése és összehordása, hanem fogalmak tisztázása, azok fejlődésének feltárása. E kontemplált műhöz képest a XVIII. században író olasz Lampronti Izsáknak *Pácfád Ticcákja* kezdetleges, methodus nélküli kísérletnek mondható. Guttmann művében tökéletes rendszer uralkodik és teljességével dicsekedhetik. Pl. az א-כ-כ cikk maga 69 oldalra terjed, a melyben a gyászra vonatkozó összes haláchákat és fogalmakat a legjobb rendszerben elhelyezve eredeti források alapján találhatjuk meg. Egy teljes tudományos talmudi enciklopédia igen nagy szolgálatot tenne és kár, hogy nyomdatechnikai és anyagi okok miatt a füzetek megjelenése oly lassan halad előre, holott sok anyag teljesen feldolgozva kiadásra készen áll.

A halácha lényegét, célját, módszerét, fejlődését és különböző irányait feldolgozó mű a legújabb időkig desideratum maradt. E hiányt van hivatva pótolni Guttmannak „*Bevezetés a haláchába*” című műve, melynek eddig csak első négy fejezete jelent meg. (Az Országos Rabbiképző Intézet 32. és 36. évfolyamának tudományos mellékleteiképpen Bp. 1909, 1913, német nyelven is). A halácha szó jelentése, decisio, az írástudók vitái a gyakorlathoz való viszonyukban, a decisio viszonyítva a gyakorlathoz a fejezetek címei, a melyeket bizonyára követni fognak az egész halácha rendszerét feldolgozó, összefüggő tanulmányok.

Tudását gyakorlati téren is érvényesíti. Ama gyakorlati vallástörvényi kérdésekre, a melyekkel a vallásügyi kormány és egyes hitközségek fordulnak a Rabbiképzőhöz, Guttmann mint a szertartástan tanára írja a feleletet. A vélemények, a melyeket elvi kérdésekben ad, a feleletek, a melyekkel e gyakorlati kérdésekben dönt, tisztán objectiv, vallástudományi szempontból világítják meg a kérdést minden más szempont kizárásával. A kérdések gyakran igen bonyolultak és megfejtésük valóságos tanulmányokat igényel. Guttmann responzumai mindig precizek és tökéletesek. Hasznos dolog lenne e responzumokat közzé bocsátani. A felvetett kérdések a magyarországi zsidó községek vallásos életére, kulturális fejlődésére és igen gyakran áldatlan belső állapotára vetnének fényt, a responzumok pedig jó utmutatást adnának a községekben működő rabbi számára.

Guttmann jeles kronologus, astronomus és matematikus is, érvényesíti kronologiai és astronomiai tudását a zsidó naptár című collegiumának,

matematikus voltának a zsidó tudomány több jeles tanulmányt és egy kitűnő ediciót köszön.

Ábrahám bar Chija geometriájáról szólott doktori értekezése és két magyar nyelvű tanulmánya, a Mekize Nirdamim egyesület megbízásából Ábrahám b. Chija הכור המשחה והתשובות című művét adta ki, bevezetéssel és jegyzetekkel látta el. A matematika és geometria általános történetére is igen fontos e mű, mert Ábrahám bar Chija Euklidesnek egy elveszett művéből meritett és így ennek egyetlen meglevő forrása.

A Gesellschaft zur Förderung der Wiss. des Judentums *Corpus Tannaiticum* néven az egész tannaitikus irodalmat új kritikai kiadásban adja ki és a Misna sajtó alá rendezésével Guttman tanárt bizta meg. E feladatot bizonyára a legnagyobb tudással és a tőle szokott pontossággal fogja elvégezni.

Az Imit évkönyveiben több értékes tanulmánya jelent meg, ezek közül az „Idegen népek és kultúrák a talmudban“ című (Bp 1913) valószínű missziót teljesít, mert a talmud ellen ellenségeink részéről felhozott vádaknak remek cáfolata.

A héber nyelv klasszikusa. Alkalmi imái, melyeket a Rabbiképző ünnepélyei számára ír, emelkedettek, újak, eredetiek és mégis a hagyományos imák szellemének felelnek meg. A felső tanfolyamon Bacher halála óta ő tanítja a stílusgyakorlatokat, a melyeken *héber nyelvű* szabad előadásokat tartanak tudományos és gyakorlati témákról és rögtönzött beszélgetések folynak.

Szertartástani előadásain főleg a talmudi terminusok helyes definiójára helyezi a súlyt. מוקדה, רוב, חוקה és a többi talmudi fogalmak egész új jelentőséget nyernek előadásaiban. Ilyenkor mindig a dolgok mélyére hat és visszakíséri a hallgatókat a fogalomfejlődés fokozatain.

Egy évtizedes tanári működése igazolta a hozzá fűzött reményeket; tekintély lett tudományában. Adja az Ég, hogy még sokáig működhessék főiskolánk javára és a zsidó tudomány dicsőségére.

Budapest.

Dr. Klein Miksa.

Dr. Fischer Gyula.

Dicsőült Bacher igazgató tanszékének elárulásával a tudós pap és kiváló szónok mint a Mester méltó tanítványa és utóda vállalta két fontos kollégiumát: az exegetikus irodalmat és midrást.

Igen üdvösnek tartjuk, hogy funkcionáló rabbi adja elő e két tárgyat, különösen a midrást. Már maga az előadás módja megtanít arra, hogyan kell tanítani, a mi a leendő pap hivatásának főkélléke. Felhívja tanítványai figyelmét a homiliákra különösen alkalmas midrási helyekre, a minek kitűnő hasznát veszik a gyakorlatban. Fischer azonban ezzel nem éri be. Jelszava, a mit rendkívüli elfoglaltsága mellett is ő maga követ leghivebben: »*tanulni*«. Minden előadását a tanulásra buzdító pár lelkes szava fejezi be.

Dr. Hevesi Simon.

Szervező, tudós és szónok. Azt hiszszük, e hármasság jelző fejezi ki leghívebben Hevesi működését. A tudományos és szociális intézmények, hitéletünk mélyítését és vallásunk megerősítését célzó ujitások egész tömege Hevesi nevéhez fűződik. Csak egy pár név s megilletődve állunk meg a nagy energia előtt: »Omike«, »Menza«, »Orsz. Izr. Patronage« stb. stb.

A mellett tudományos felolvasások, értekezések, cikkek, szónoklatok. Jób könyvéről írt tanulmánya az egész Jób-problémát új szempontból fogja fel. S mind ez oly férfiu produktuma, a ki Európa egyik legnagyobb hitközségének rabbija. . .

A prédikáció tárgyának válogatását, konstruálását, nyelvét és előadása módját tanítja a szemináriumban a *homilétika* heti egy órájában.* Az első szemeszterben midrás-olvasás keretében folyik a tárgyalás, a másodikban a hallgatók szabadon választott témáról és textusról, rendszeresen otthon elkészített, olykor ex tempore beszédeket tartanak. A kritikát is első sorban a növendékek mondják s csak azután szólal meg a Mester. Kiméretlenül ostromozza a tartalom nélküli prédikációt, keményen elítéli a hevenyében készített beszédet. Művészi alkotást vár a kezdőtől is. De elismerő szavakkal és lelkesedéssel buzdítja azt, a kiből ambíciót vesz észre s egy szép gondolat, poétikus kép vagy igazi magyar kifejezés, úgy szólván, hálára kötelezi.

Dr. Venetianer Lajos.

Az egyetlen assyrológus a magyar rabbik között. Pedig az assyrológia a bibliai tudományoknak fontos segédtudománya. »A zsidóság szervezete Európában«, »Palesztina története« Venetianer hézagpótló kitünő alkotásai, míg »Asaf Judaeus« élénk világot derít a tudós pap rendkívüli szorgalmára és széleskörű munkásságára. Irodalmi működése azonban korántsem merül ki e nagy értékű munkákban. Sok értekezése és tudományos cikke valóságos disze a honi és külföldi szaklapoknak. Tudományos levelezése pedig a régi »responsum« jellegét ölti fel.

»A zsidó felekezet jogviszonyai« és »A rendszeres zsidó vallástan« a szemináriumban hirdetett kollégiumai. Előadásában a kiváló tudós magával ragadja a hallgatóságát. Helyt ad a növendékek egyéni vélemény-nyilvánításának is, vita fejlődik ki s annak eredménye dönti el az érintett tárgyat. Ez a hallgatóság benyomása. Voltaképpen a kitünő pedagógus előadási módja; míg egyrészt foglalkoztatja s így leköti az ifjuság érdeklődését, másrészt alkalmat ad minden apró részletkérdésre kiterjeszkedni.

* Bold. Kaufmann elhunytja után Dr. K o h n Sámuel főrabbi tanította a homilétikát több éven át kitünő eredménnyel. A szerk.

Dr. Klein Miksa.

Szorgalom, munka és tehetség korán katedrához juttatták a fiatal tudóst. Hirnevét Ábrahám ben Dávid »Széfer Hakabala«, »Zikhrón Dibré Rómi« és »Dibré Malkhé Bájith Sény« című műveinek forrásai kimutatásával és kritikai méltatásával alapította meg, a melyet egy kollegájával együtt írt. Eredetileg pályaműnek készült s a bíráló szaktanár nagy elismeréssel adózott a szorgalmas és tudós szerzőnek. Azóta átalakítva és kiegészítve került ki a sajtó alól, gazdagítva magyar nyelven megjelenő szakirodalmunkat. Az Imit biblia-bizottságának előadója és mint ilyenek nagy része van a készülő ifjúsági biblia fordításában és megszerkesztésében.

Számos cikke jelent meg a Magyar Zsidó Szemlében és az Egyenlőségben. Többnyire könyvbírálat és ismertetés. Az ezekben megnyilatkozó élelemjűség és rengeteg olvasottság csak természetes Kleinnél, hiszen félévtizednél tovább könyvtárosa volt a szeminárium gazdag és ritka gyűjteményű könyvtárának.

Mint tanár teljesen megfelelt a hozzá fűzött nagy reményeknek. Fialtal hévvel és lelkesedéssel adja elő tantárgyait (Szentírás, talmud, héber nyelvtan és zsidók története) s dicséretre méltó buzgalommal örködik az ifju növendékek vallásos élete fölött. Nagy érdeme, hogy a héber nyelv tüzetesebb elsajátítása céljából héber konverzációt honosított meg. Ennek konkrét eredménye már is mutatkozik.

Dr. Weisz Miksa.

Mindenképpen szerencsés volt az intézet vezetőségének választása, a mikor a bibliai tudományok előadására Dr. Weisz Miksát, a pesti hitközség kitévő vallástanárát és szakfelügyelőjét hívta meg. Mint tudós, író és pedagógus egyaránt kiváló. Kedves egyéniségének varázsával a középiskolai hitoktatás terén is üdvös eredményeket ér el, széleskörű tudását és pedagógiai készségét főiskolánkra is bizonyára nagy haszonnal fogja értékesíteni.

Tudományos érdeklődésének középpontjában a zsidó história áll, ennek főleg a középkori része. A Máchzor-Vitryről szóló bölcsészettudori értekezése óta számos tudományos cikke és értekezése jelent meg a Magyar Zsidó Szemlében, Egyenlőségben, Mult és Jövőben, Magyar Izraelben és az Imit évkönyveiben. A zsidó művészet lelkes kutatója és e téren is számos cikkel gazdagította a magyar-zsidó irodalmat.

A Magyar Tudományos Akadémia tulajdonába került Kaufmann-féle könyvtár tudományos katalógusát nagy készséggel csinálta meg.

Tanári működésén kívül mint az Aréna-uti nagy zsinagógának rabbija is áldásos munkálkodást fejt ki.

Hiszszük, hogy lelkesedése és buzgó ügyszeretete Rabbiképzőnkre meghozza áldásdus gyümölcsét.

Budapest.

Dr. Bernáth Miklós.

Gomperz Róza,

az országos izr. tanítónőképző-intézet megalkotója.

Rég érzett vágya a hazai zsidóságnak, hogy tanítónőképző intézet-hez jusson és hogy ilyképpen a zsidó felekezet igényeinek megfelelő oktatási ügynek egy nagy hézagát pótolhassa. Lapunk olvasói előtt nem szükséges e kérdés fontosságának külön kidomborítása, hiszen elég az ügyre való utalás és annak vallási, felekezeti és kulturális jelentősége mindjárt nyilvánvalóvá lesz. Hitfelekezetünk erőinek széttagoltsága mellett ez a nagy érdekünk is háttérbe szorult. A teljesen passiv és csak állami szubvenció mellett aktivált országos izr. iskolaalap még az Országos Izr. Tanítóképző szükségleteit is csak szegényesen fedezi és így nagyon távoli időre helyeztük ki azt a reményt, hogy felekezetünk női praeparandiához jut.

Ime a zsidóság nem árvult el. Egy nagy és kiváló szellemű zsidó urinő nemes és a jótékonyágnak szentelt életmunkáját *egy milliónál nagyobb* alapítvány létesítésével koronázta meg, megajándékozva a magyar zsidóságot a tanítónőképzővel, mely örökké hirdetni fogja felekezetünk e nagy asszonyának nemeslelkűségét, hite iránt való szeretetét és azt a megható kegyeletet, melyet derék férje a zsidóság egy nagy alakja néh. veje, *Dr. Kaufmann Dávid* és a felekezetben egyébként is évszázadok óta érdemesült előkelő családjára is gyakorolt. Sok kiváló cselekedet tette jelessé Gomperz Róza, e finomlelkű és ritka műveltségű uriaszony életét: Kaufmann Dávid munkáinak kiadása, Kaufmann kincset érő könyvtárának a Magyar Tudományos Akadémia részére történt ajándékozása, a miben, ha *felekezeti szempontból* sajnálni lehet ugyan, hogy a nagyszerű gyűjtemény nem a Rabbiképzőnek jutott, szintén a legnemesebb intenciók vezették, — nem volt felekezeti, kulturális vagy jótékony intézmény, melynek ne áldozott volna. Végrendeletében is 65,000 koronát rendelt ily célokra. Családjáról életében és végrendeletében fejedelmi bőkezűséggel gondoskodott. De mindenek felett kimagasló és örök fényben tündöklő alkotása: a magyar zsidó női praeparandia. Reméljük, hogy az általa megjelölt időben, a nagy hagyaték lebonyolításának időpontjától számítandó négy év alatt ez az intézet rendeltetésének átadható lesz. A kuratorium elnökévé az örökhagyó urnő *Dr. Mezey Ferencet*, régi barátját és tanácsadóját nevezte ki. Legyen áldva a nagy alapítónő emlékezete!

Itt közöljük a nagyszabású végrendeletnek a tanítónőképzőre vonatkozó intézkedését egész terjedelmében:

„Tekintettel ama nehézségekre, melyekbe izraelita vallású leányoknak a fennálló tanítónőképző-intézetekbe való felvétele ütközik, tekintettel továbbá arra, hogy a hazai izraelita felekezeti iskolákban vallásilag kiképzett tanítónők hiánya rég időtől fogva érezhetővé vált és megfontolva azt, hogy jobbmódu zsidó családok leányainak is alkalom nyujtassék arra, hogy magasabb műveltség utáni törekvéseik mellett saját vallásukat ala-

posan megismerjék és megszeretni tanulják, vezéreltetve egy nagy és általános cél gondolatától, iudittatva érzem magamat arra, hogy a következőket rendeljem:

1. hogy halálom után és mihelyt az anyagi eszközök folyósíthatók, *egy millió k*, mely az által, hogy a tanítónőképzőt általános örökösömmé neveztem ki, még növekedhetik is, hagyatékomból kihalassék és jövedelmezőleg elhelyeztessék, úgy hogy az ilykép keletkező összegből és kamataiból alakuló tőke egy „*Gomperz Zsigmond és Gomperz Róza izraelita országos tanítónőképző intézet*” alapítására és fenntartására szolgáló alapítványul szolgáljon.

2. Az egész összeg magyar állampapírokba vagy elsőrangú magyar záloglevelekbe fektetessék és a magyar földhitelintézetnek örízet végett átadassék, a hol is az általam kinevezett kuratoriumnak rendelkezésre álljon, mely feljogosítatik, hogy ez alapból a tanítónőképző alapítására, illetve fenntartására szükséges összegeket felhasználja.

3. Minthogy az 1868. XXIII. t.-c. 21. §-a szerint a tudományos közművelődési és emberbaráti célokra tett hagyományok és adományok illetékmentesek, az illetékmentesség ez alapítványomra nézve is kétségen kívül fennáll. Mindazonáltal kifejezetten is rendelem, hogy az alapítványi összeg hagyatékomból minden költségtől és illetéktől mentesen adassék át a megnevezett megőrző intézetnek.

4. Rendelem ezennel, hogy a tanítónőképző intézet amaz időponttól, melyben az alapítványi tőke a kuratoriumnak teljesen rendelkezésére bocsátatik, számítandó négy év alatt az e célból épített házban, vagy ha a kuratorium ezt célszerűbbnek találja, egy e végből megszerzendő és erre a célra adaptálandó külön épületben megnyitassék.

5. Az intézet szervezésénél az országos törvények, a modern követelmények és a nemzeti irány szemmel tartandó, e mellett azonban az intézet felekezeti jellege különös tekintettel a zsidó felekezeti szükségletekre megőrzendő.

6. Az esetre, ha ezen alapítványommal alkotott tanítónőképző-intézet céljainak intensiv előmozdítása érdekében rokonaim, vagy más magánosok, az állam vagy valamely felekezeti intézmény alapítványom tőkájének vagy jövedelmeinek növeléséhez hozzájárulnának, ez által sem az intézetnek minden időkre meghatározott nevén, sem felekezeti jellegén, sem a kuratorium hatáskörén semmiféle változtatás nem történhetik. Szabadságában áll azonban a kuratoriumnak, hogy belátása szerint a hozzájárulóknak a kuratoriumba való beválasztás útján ingerenciát engedjen.

7. Az alapítványi alaptőke kezelésével, egy telek szerzésével, új épület létesítésével, az intézeti ház berendezésével esetleg egy kész épület szerzésével, ennek adaptálásával és berendezésével, valamint minden az említettekhez szükséges önálló és jogérvényes kötésekkel, az intézet szervezésének meghatározásával, a tanerők alkalmazásával, egy szóval a tanítónőképző alapításával, fenntartásával összekötött intézkedésekkel és teendőkkel egy minden irányban független és teljhatalommal felruházott

kuratoriumot bizok meg, melynek élethossziglani első tagjaiul kinevezem: fivéremet *Gomperz Károly* urat (időközben elhunyt), unokaöcsémet dentai *Gomperz Miksa* urat, *Dr. Goldziher Ignác* egyetemi tanár, udv. tanácsos urat, *Dr. Kohn Sámuel* főrabbi urat, *Dr. Alexander Bernát* egyetemi tanár, udv. tanácsos urat, *Dr. Bacher Vilmos* igazgató urat (időközben elhunyt), *König Lajos* malomigazgató urat, *Dr. Mezey Ferenc* kir. tanácsos urat, *Dr. Stern Samu* tanár urat, *Dr. Simon József* kir. tanácsos urat (időközben elhunyt). Felkérem őket, hogy a célra való tekintettel e tisztséget elvállalni sziveskedjenek. Ezen urakon kívül a pesti izraelita hitközség, a pesti chevra kadisa mindenkori elnöke, valamint az országos izraelita tanítóképző intézet mindenkori igazgatója hivataluknál fogva tagjai a kuratoriumnak.

A kuratorium elnökévé ezennel életének tartamára *Dr. Mezey Ferenc* kir. tanácsos urat nevezem ki.

8. A kuratorium választja titkos szavazás útján saját kebeléből az esetleg megüresedő elnöki tisztségre új elnökét, valamint az elnökhelyettest és kincstárost és gondoskodik jegyző alkalmazásáról. A magyar földhitelintézetnél őrzött alapítványból pénzek vagy értékek felvételére az elnöknek akadályoztatása esetén helyettesének, a kincstárosnak valamint egy a kuratorium által erre designált tagnak közös aláírása szükséges.

9. A kuratorium a tanítónőképző megnyitása után önállóan és saját hatáskörében megállapítandó szabályok és ügyrend keretében a gazdasági és egyéb felügyeleti teendők ellátására egy külön *felügyelőbizottságot* választhat, a mely esetben saját belátása szerint határozza meg e bizottságnak feladatait és a bizottság tagjainak számát, de kifejezem ama kívánatomat, hogy *Gomperz Zsófia*, *Szirmai Oszkárné*, *Dr. Neumann Armin* udv. tanácsosné és *Dr. Bacher Vilmosné* e bizottság tagjai legyenek.

Az említett szabályokra való vonatkozással rendelem, hogy a tanító személyzet kizárólag izraelita vallásuakból álljon, hogy az intézetbe való felvétel jelentkező más vallásuaknak is lehetővé tétessék, valamint hogy boldogult férjem néh. *Gomperz Zsigmond* szüleinek felvételre jelentkező utódai a felvételi és tandíjak elengedésénél egyenlő minősítés esetén idegenekkel szemben előnyben részesüljenek.

Rendelem továbbá, hogy a vásárlandó vagy építendő intézeti ház előcsarnokába egy emléktábla helyeztessék el, a melynek feliratából kitűnjék, hogy az alapítványt drága gyermekeim *Kaufmann Dávid* és *neje szül. Gomperz Irma* emlékére létesítettem.

10. A kuratorium lemondás vagy haláleset folytán beálló üresedések esetén új választással egészítse ki magát. A kuratorium soron kívül és pedig választás útján is szá. oritsa tagjainak számát, de a kuratorium 12 tagnál többől nem állhat. Kuratoriumnak tagjai csak magyar állampolgárok, budapesti lakosok és zsidó vallásu férfiak lehetnek, kivéve mégis Budapest fővárosának kir. tanfelügyelőjét, a ki vallására való tekintet nélkül kooptálható a kuratoriumba.

11. Ha a kuratoriumnak általam kinevezett elnöke bármely oknál fogva akadályozva volna abban, hogy tisztét elfoglalja, úgy König Lajos malomigazgatót, az ő akadályozása esetén pedig a pesti izraelita hitközség elnökét bízom meg azzal, hogy a kuratorium első ülését egybehívja és annak megalakulásáról gondoskodik.

A nagy *végrendeletnek végrehajtóiul* egyébiránt az örökhatározó urnó dentai *Gomperz Miksát, König Lajost és Dr. Mezey Ferencet* bizta meg.

Az izrael. községkerületi elnökök gyűlése.

A községkerületi elnökök július hó 9-én a Pesti Izr. Hitközség disztermében gyűlést tartottak, a melynek tanácskozásai Dr. *Mezey* Ferenc, az Izraeliták Országos Irodája alelnökének alább tüzetesen ismertetendő, mesteri tollal megírt jelentéséhez fűződtek és a melynek a felekezet legfontosabb közérdekeit felőlelő tárgyalásai során több a rabbikart közléről érintő és az Országos Rabbiegyesülettől megindított ügy foglalkoztatta a községkerületi elnököket.

A tanácskozásokat megelőzte *Mezei* Mór, az Országos Iroda nagyérdemű elnöke arcképének leleplezése. A magyar zsidóság dicsőségtől övezett előharcosának arcképe a községkerületi elnököknek a koszorus bajnok születésének 80. évfordulóján hozott határozatából készült és *Glatter* Árinin ecsetjét dicséri. Várhelyi Dr. *Rósa* Izsó országgyűlési képviselő, a XXII. izr. községkerület elnöke mély hatású beszéddel méltatta az ősz elnöknek hatvan évet átfogó magas jelentőségű működését, azután a jelenlevők meleg ovációinak közepette lehullt a lepel az arcképről és az ünnepelt meghatottan mondott köszönetet munkatársainak szeretetük és elismerésük megnyilatkozásáért. Hálájának megkapó kifejezését azzal a fogadalomszerű kijelentéssel végezte, hogy utolsó leheletéig hű fog maradni azokhoz az elvekhez, a melyek a felekezet szolgálatában álló munkásságát eddig vezérelték.

A gyűlést *Mezei* Mór elnöknek IV. *Károly király* Őfelsége trónra léptét méltató emelkedett hangú beszéde nyitotta meg, melyet a jelenlevők állva hallgattak végig, elhatározván egyszersmind, hogy Őfelségéhez hódoló táviratot intézzenek.

Indítványára üdvözölték továbbá *Apponyi* Albert gróf kultuszminisztert, jóakaratóba ajánlva a magyar zsidóság nagy függő kérdéseit és az öröm és lelkesedés kifejezéseinek kapcsán megörökítették a gyűlés jegyzőkönyvében azt a történelmi tényt, hogy Őfelsége Dr. *Vázsonyi* Vilmost, a felekezetnek jogküzdelseiben is kipróbált hűségese fiát igazságügyi miniszterré nevezte ki, megbizván az Orsz. Iroda elnökségét, hogy a minisztert erről megfelelő módon értesítse.

Ezután az elnök mély hálával emlékezett meg Dr. *Baltazár* Dezső református püspöknek a zsidóság védelmére irt, a legragyogóbb eszményi-

ségtől áthatott cikkéről, az igazság, a tisztult vallási gondolkodás és nemes emberiség ez örök becsű dokumentumáról, elismeréssel szolt az Orsz. Magyar Izr. *Közalapnak* a magyar zsidóság ügyének szolgálatában kifejtett nagyérdemű működéséről és *Székely* Ferenc udvari tanácsosnak a felekezeti pártok békés együttműködését célzó önzetlen és buzgó munkásságáról, azt indítványozva, hogy a gyűlés jegyzőkönyvében juttassa kifejezésre a felekezet háláját Dr. *Baltazár* Dezső püspök, báró *Kofner* Adolf, a Közalap elnöke, *Baumgarten* Lajos, a Közalap pénztárosa és *Székely* Ferenc udv. tanácsos iránt.

Végezetül kegyeletes szavakat szentelt *Szabolcsi* Miksa emlékének, arra kérve elnöktársait, hogy a felekezet e kiváló szellemi előharcosának siremléke érdekében megindult és még folyó akciót szeretettel támogassák.

Az elnöki előterjesztéseket az Orsz. Izraelita Iroda jelentésének tárgyalása követte, melynek gazdag, felekezeti életünk fejlődését és annak jelentős mozzanatait élesen megvilágító, a jelen törekvéseit, küzdelmeit és feladatait magas szempontból méltató tartalmát a következőkben közöljük:

Mély meghatottsággal tekint vissza arra a nagy nemzeti gyászra, mely hazánkat éppen a világháboru alatt I. Ferenc József király halálával megrendítette és megemlékezve a felekezet fájdalmanak és a nagy uralkodó iránt való elenyészhetetlen hálájának kifejezéseiről, a dicsőült nevét megörökítő, nagyhivatásu Alapról és arról a legfelsőbb jóváhagyással történt intézkedésről szól, a melynél fogva az Országos Rabbiképző Intézet immár az elhunyt király nevével ékeskedik. Felemlíti azután az ifju király trónraléptével kapcsolatos hódolatnyilvánításokat és sajnálattal állapítja meg, hogy a felekezet szervezetlensége és széttagoaltsága a koronázási ünnepélyen és az Őfelsége előtt való tisztelgés alkalmával mily fájdalmas módon érezte hatását.

Az emancipáció ötvenedik évfordulójának közeledése a kimagasló történelmi mozzanatnak a súlyos időkhöz illő megünneplésére való felhívásra készíti, a melyhez természetes eszmekepcsolatban a hitfelekezet jogviszonyainak szemlélete és bírálata fűződik. Ezek sem az állammal való vonatkozásaikban, sem belső állapotainkat tekintve határozott javulási vagy kellő mértékű fejlődési tüneteket nem mutatnak. Ama tényezők, a melyek hivatva lettek volna a kongresszustól alkotott és bármely tekintetben helytelennek, gyengének vagy tökéletlennek talált szabályzatot az abban adott módon és a magyar közjog elveivel egyező egyházi alkotmányhoz méltó eljárással a felekezet törvényes akaratából módosítani, továbbfejleszteni, esetleg a béke szellemében az érdekeltek teljes megnyugvására gyökeresen átformálni, inkább életfonalainak szétvágásán és lazításán munkálkodtak.

Az Országos Iroda a községkerületi elnökökkel egyetértve a mindenkori kormánynál egy a kongresszusi alapszabályok megfelelő átalakítására illetékes új kongresszus egybehívását sürgette, de a kormányok az erre irányuló jogos kérelmeket nem teljesítették. „Történtek ugyan egyszer másszor biztató kijelentések, sőt ígéretek is, de aztán a kormányok rendszerint a mögé a formula mögé vonultak, hogy állítsuk helyre a magunk körében a békét és

akkor e kérdések önmagukban rendezkednek. Ámde ennek a békének útjait éppen a szerencsétlen kormányzati intézkedések torlaszolták el új meg új szakadékokkal és a békés megegyezés nyílt fórumát éppen a kormányok rekesztették el előttünk.“

A recepció törvénybeiktatása és a törvénynek a végrehajtásra nézve adott utasítása ismét életre keltette a felekezet önkormányzati szervezetének megalakítására irányuló törekvéseket, majd a szabadkai akció indult meg, mely az Országos Irodától felhalmozott okadatok alapján és azokra való hivatkozással lelkes felhívás útján kívánta a felekezetet az egységes autonómia nagy eszméje köré csoportosítani, az Országos Iroda azonosította is magát vele és eddigi programjával egyező céljaival, megalakult az országos autonómiai bizottság, emlékiratot készített, küldöttsége, melyben az Orsz. Iroda is résztvett, átnyújtotta azt a kormánynak, külön bizottságok is sokat tanácskoztak, de a kormányt sem ez az akció, sem a vezérpolitikusok meleg érdeklődése nem indította cselekvésre. A belső ellentétek áthidalása pedig szintén nem sikerült.

Mint hogy tehát a kormány közömbösségét vagy a kérdéstől való idegenkedését megtörni ez utakon nem lehetett, mert állandóan a belső ellentétekre hivatkozott, az Országos Iroda ismét kísérletet tett az iránt, hogy a testvéri egyetértés útját egyengesse. A világháború kezdetén körlevélben fordult az orthodoxia vezetőségéhez, hitközségeihez és rabbijaihoz, a testvéri érzés melegével békejobbot nyújtván nekik. A felhívás azonban az orthodoxia részéről felelet nélkül maradt. Majd a külföldről szervezett és hitfeleinkre kiterjedő háborús segélyezés terén kínálkozó alkalom indította az Országos Irodát a közös munkára való készségének felajánlására, legutóbb pedig a Felső előtt való tisztelgés alkalmát használta fel arra, hogy a vallásfelekezet magasabbrendű érdekéből az orthodoxia vezérét annak az eszmének nyerve meg, a melynek megvalósításából csak áldások fakadhatnak a magyar zsidóságra. De ez a kísérlet is meddő maradt. A multnak rideg álláspontjával szemben csak annyiban enyhült a felfogás, hogy az orthodox vezetőség a két tábor közötti őszinte barátságos testvériesség és a hátsó gondolat nélkül való békés működés hívének vallotta magát és kijelentette, hogy közös jóakarattal és igyekezettel némely szorosabb kapcsok teremtésére is idővel megfelelő utak és módok találhatóak lesznek. Az eddig haladt mesgyéről azonban „a szükséges garanciák és előfeltételek életbeléptetése előtt“ le nem térhet és megmarad ama régi álláspontján, hogy „valáselvi ellentétek“ vannak a két párt között.

Megemlékezik azután a status quo ante alapon álló hitközségek mozgalmáról. Annak jelét látja benne „hogy az idők folyamán mindinkább megéri a jelen viszonyok méltatlanságának tudata és az egymáshoz való közeledés szükségességének érzete“ és bizvást hiszi, hogy a községkerületi elnökök gyűlése „az egység és együttes munkálkodás utáni vágnak emez ébredését is örömmel üdvözli és annak az egyetemesség erejét növelő tettekké való formálását készséggel elősegíteni fogja.“

Élénk színekben festi a jelentés azokat a szomorú állapotokat, a melyekbe a törvénnyel biztosított autonómia híjánál fogva a felekezet legfontosabb

szervei: a hitközségek kerültek. Ezek jogrendje teljesen süppedékes talajon áll és ennek folytán állandóan napirenden vannak a vitás kérdések, a melyeknek elintézése súlyos feladatokat ró az Országos Irodára. Megszégyenítő és a hitfelekezet érdekeit mélyen sértő, hogy rendeletek irányítják kormányzását, a rendeletek maguk pedig ma már idejüket multak, tökéletlenek, következetlenek és egy hitfelekezet kormányzására nézve általában alkalmatlanok. És épp ily fogyatékosak a hitközségek alapszabályai, a melyeknek helytelen intézkedéseivel szoros kapcsolatban van a terhek aránytalan megoszlása, egyesek áldozatkészségének tulságos igénybevétele és másoknak, a tehetőseknek, sőt gazdagoknak aránytalanul csekély hozzájárulása a közterhek viseléséhez. Ennek szükséges következménye, hogy egyes hitközségek roskadoznak, fejlődésükben, sőt a hiterkölcsei élet méltó és hivatott képviselőinek alkalmazásában vagy kellő ellátásában meg vannak kötve. A hitközségek tulyomó részének ereje háztartásának gondjaiban merül ki, egyesek az állami dotáció igénybevételére kényszerülnek, noha a hitfelekezet az állami segítség kimérésében állandóan a legridegebb elbánást tapasztalja. Ez a szubvenció az Országos Iroda sűrűen ismétlődő és mind erélyesebbé váló sürgetései folytán némileg emelkedett ugyan, de nem a népesedés igazságos arányában és korántsem a jogegyenlőség elvének megfelelően.

Az államtól nyújtott segély kiosztásánál az Országos Iroda, valamint a községkerületi elnökök ügyekezete odairányul, hogy minden egyházi jellegű törekvés ennek a közösséget illető összegnek, ha még oly kis arányban is, részese legyen.

Ettől a szemponttól vezérelve az 1916. évre rendelkezésre állott 122.636'07 K összegből kiosztatott:

hitközségek között	67.250 — K
kulturális intézmények között (nyugdíjintézet 10.000, Rabbiképző menzája 2.000, Tanítóképző internátusa 2.000, Keszthelyi Tanítói Üdülőház 1.080, hadi szolgálatot teljesítő rabbinövendékeknek 1.400, Magyar Zsidó Múzeum 1.000, Országos Rabbiegyesület 1.000, OMIKE diákasztal 500, Folyóiratok és lapok 2.400 K) ...	21.380 — K
Rabbik és rabbiözvegyek között ...	13.710 — K
Ferenc József-alap növelésére	15.000 — K
Bankköltség és kiadás ...	1.209'07 K
	<hr/>
	118.549'07 K

A szubvención kívül a háborus események alatt közvetlenül szenvedett, vagy azok következtében anyagi zavarokba jutott hitközségek segélyezésére a kultuszminiszterium az Orsz. Iroda előterjesztése folytán még 10,000 K összeget bocsátott rendelkezésre.

A felekezet közállapotainak szemlélete után a rabbikar helyzetére és az annak javítását célzó törekvésekre irányítja figyelmünket. Joggal mondja magáról az Országos Iroda: „Helyzetük enyhítését a felekezet erkölcsi köteletségének tartottuk és tarjuk és ez indított bennünket arra, hogy a kerületi elnökökkel egyetértve, mindazért, a mi a rabbik anyagi helyzetét, tekintélyük

és állásuk emelését előmozdítani képes, tőlünk telhető erővel sikraszálljunk.“ Elismeri, hogy a rabbikar a felekezeti életben nem jut ama szerephez, melyet a rabbiállás praerogatívái megkövetelnének és megállapítja, hogy a kifejlesztésükben megakadt kongresszusi alapszabályoknak a viszonyok átalakulásának megfelelő revíziója rendjén kétségkívül a rabbik jogviszonyai rendezésének kérdése is kell, hogy sorra kerüljön és bizonyára kielégítő rendezésre is fog találni. De addig is míg a szervezet tökéletesítésének ideje bekövetkezik, a hitközségek helyi alapszabályaikban és intézkedéseikben ezt a kérdést közös akarattal átmenetileg szabályozhatják, a miben az Országos Iroda támogatására számíthatnak, miként egyáltalában soha sem indult ki a rabbik összességének kezdeményezése, melynek melléje ne állott volna.

A rabbik sanyaru anyagi helyzetét azzal magyarázza, hogy a hitközségek egy része önmaga is terhek alatt szenved, de kijelenti egyszersmind, hogy nem hunyhat szemet ama jelenség előtt, hogy vannak egyes hitközségek, melyek a rabbi sorsa iránt közömbösek, sem az állás erkölcsi jelentőségét, sem lelkészeinknek a létért folytatott küzdelmét kielégítően méltányolni nem tudják. A maga részéről a kongrua, a lelkészi korpótlék, az állami dotációban való részesedés, egyéb lelkészi állami segítség, a Hadsegélyző Bizottság szubvenciója, a hitközségek drágasági pótléka ügyében teljes erővel védte és védi pártállásra való tekintet nélkül *összes lelkészeink* érdekét és ez érdemben foganatba vett eljárásai, ha ugyanazokkal a nehézségekkel találkoznak is, a melyekbe zilált jogviszonyaink rendezése iránti lépései ütköznek, eddigelé sem voltak egészen eredménytelenek.

Az *Országos Rabbiegyesületet*, „mely a rabbikar erkölcsi érdekének védelmére alakult és hivatását méltósággal és öntudattal tölti be,“ tiz éves fennállása alatt erkölcsileg és anyagilag segítette, a karnak javát kereső minden lépését támogatta. De mindennél fontosabb az, a mit a *rabbik nyugdíj-intézetének* létesítése, illetve előkészítése érdekében tesz, kezdeményez, illetve a rendelkezésre álló igen szerény eszközökből áldoz abban az erős hitben, hogy hitközségeink az áldozatokat a maguk részéről is növelni fogják. Az államsegélyből jelentékeny összeget hasított ki a kerületi elnökök gyűlése és azt mint nyugdíjintézeti alapot az Országos Magyar Izraelita Közalap kezelésébe helyezte. Ez az összeg már mintegy 90,000 koronára nőtt és az Orsz. Iroda elhatározott szándéka, hogy ha már az összes hivatalnokok nyugdíj-intézetével kapcsolatosan nem oldhatja meg a kérdést, legalább a rabbik nyugdíjintézetének ügyét dülőre vigye. Reméli, hogy a felekezet eme közügye iránt meleg érdeklődéssel lesz, de joggal el is várja, hogy a rabbik eltérően az eddigi tapasztalatoktól, a szükséges adatok beszolgáltatásával késlekedni nem fognak.

Annak érintése után, hogy számos, még pedig elsöranгу hitközségben a rabbiállás betöltetlen és hogy ez az állapot, „melyet kifogásokkal szépítgetni és akadékoskodással elodázni nem lehet, határozott intézkedéseket teszen szükségessé nemcsak a rabbik érdekében, hanem a felekezet vallási és erkölcsi javainak oltalma szempontjából, megemlékszik a hitközségi hivatalnokok és alkalmazottak helyzetéről és rámutat arra, hogy az autonómiának

egyik nagy feladata lesz az azok alkalmazása, elbocsátása és ellátása körül tapasztalható visszasságokat eltüntetni. Addig pedig a hitközségek hitünk nemes szellemében intézzék el az ily kérdéseket, viszont az alkalmazottak igyekezzenek szerződésben vagy az alkalmazásukra és ennek meghosszabbítására vonatkozó jegyzőkönyvben a jövőendő eshetőségekre kiható rendelkezésekkel a vitás kérdéseknek elejét venni.

Ezekhez a Ferenc József Országos Rabbiképző Intézet, valamint az Országos Tanítóképző Intézet érdekében folytatott tevékenységnek rövid ismertetése, jelesen a mindkét intézet számára létesítendő internátusok felállítására hivatott Ferenc József-alap méltatása kapcsolódik, a melyhez a *hitoktatás* országos szervezése érdemében annak idején történt ama kezdeményezésről való megemlékezés fűződik, a melynek a vallásoktatás egyetemes tantervét köszönjük. A mennyiben illetékes szakférfiak a fejlődés törvényeinek szintén alávetett ez alkotás revíziója mellett döntenének, az Országos Iroda nem fog elzárkózni attól, hogy ennek szüksége ugyanoly széles alapokon és óvatossággal, mint az első alkotásnál történt, megállapíttassék és a kifejlendők szerint a kerületi elnökök gyűlésének javaslatot fog tenni. Rámutat egyszersmind a hitoktatás terén szükségessé vált más teendőkre (a hitoktatók képeztése, a szétszórt hivek gyermekeinek vallástanítása), a melyeknek végzése a felekezet sürgős feladatai közé tartozik. Az Országos Izraelita Tanítóegyesület, eme kiváló és a felekezeti tanügy terén buzgón és sikeresen munkálkodó testület törekvéseit is az Országos Iroda mindenkor hathatósan támogatta, hogy ekképp némileg lerőjja a felekezet háláját a példás munkát végző zsidó tanítói kar iránt, mely szintén nem részesül még mindig abban az elismerésben, a melyre annyira rászolgált. A magyar nyelven művelt zsidó irodalom segítségével pedig tanujelét adta hűséggel és önzetlenséggel dolgozó szellemi munkásaink eszményi törekvései iránt való elismerésének és nagyjelentőségű munkájuk kellő értékelésének. Az Izr. Magyar Irodalmi Társulat, a Magyar Zsidó Múzeum, a Magyar Zsidó Szemle és a Magyar Izrael állandó támogatásának részesei.

A *világháboru* eseményeinek a felekezeti élettel összefüggő szálai az Országos Irodára is sok szívesen viselt terhet vontak. A részleteket mellőzve, csak általánosságban szól arról a sokágu munkáról, a melyet a nemzet erejét annyira megpróbáló sorsdöntő napokban végzett és nagy elismeréssel és hálával adózik a rabbiknak, a kik minden a hadi állapotból folyó kötelességek teljesítésére való buzdításban előljárva, a kórházakban, gyűjtésekben, fogolytáborokban nemeslelkűen teljesítették a hit és emberiség parancsait. Egyszersmind azonban a fájdalom hangján állapítja meg, hogy a *tábori lelkészség* ügye készületlenül és szervezetlenül találta a hadvezetést. Az Országos Iroda némely tábori lelkész kineveztetésére befolyást nyert ugyan, de az ügy, melynek rendezésénél sem a magyar, sem az osztrák zsidó hitfelekezet illetékes tényezőit még nem hallgatták, kellően rendezve nincsen s így mindazért, a mi ezen a téren kialakulhat, a felelősség annál kevésbé terhelheti, minthogy az ügy kellő szabályozását célzó számos kérelme illetékes helyen

alig részesült figyelemben. Ennek az ügynek organizációja tehát a béke idejére marad.

Ennek helyreálltával, de részben már most is, mikor az szemhatárunkon feltűnik, a következő hét feladat teljesítésében látja a magyar zsidóság leg-sürgősebb kötelességét. 1., A felekezet belső meghasonlásának megszüntén munkálkodni és az egyetértés és békés együttműködés feltételeit kölcsönös testvéri jóakarattal és szilárd elhatározással biztosítani; 2., a felekezet összességének akaratából létesítendő országos autonóm szabályoknak biztosítékait alkotmányos uton megszerezni; 3., a hitfelekezetet csorbitatlan jogainak élvezetébe helyzetetni; 4., addig is, a míg ez valóra válik, a szükségét látó hitközségek és lelkészek államsegélyének más egyházakra kiszabott mértékek, az 1848: XX. t.-c.-ben foglaltak és minden esetre a népesedési aránynak megfelelő azonnali felemelését szorgalmazni; 5., a rabbik nyugdíjintézetének már előkészített tervét a megvalósulás felé vinni; 6., a Ferenc József Országos Rabbiképző Intézet és az Orsz. Izr. Tanítóképző internátusainak ügyét előbbre vinni és 7., mindazokban a segítő törekvésekben, a melyek más államokban élő hittestvéreink szabadságjogainak kivívását tűzik ki célul, nemzetünk minden fölé helyezendő érdekeinek sérelme nélkül, igaz részt venni.

A Jelentés annak kidomborításával zárul, hogy a kerületi elnökök gyűlése és végrehajtó organuma: az Országos Iroda letéteményesei annak, a mi a felekezet autonóm törekvéseiből mint jogalap és fejlődési cél újabb alakulatok talapzataként fenmaradt. Gyökerük a kongresszusi alapszabályokban van, nem önkéntes alakulatok tehát, a melyek fennállásuk vagy megszüntetésük felett önmaguk szabadon rendelkezhetnek és mindaddig, míg helyükbe a felekezet szabályos akaratából más szervezetek nem lépnek, megszüntetésükig működniök kell, mert különben felekezetre és kormányzatra egyaránt kiterjedő zavarok támadnának, meg azért is, mert a jelen állapotok között más intézkedésre senki jogositva nincsen. Mi magunk állapítjuk meg — úgy mond — ennek a helyzetnek a tarthatatlan voltát, belőlünk indulnak ki következetes kitartással tevékenységünk egész ideje alatt azok a törekvések, melyek a felekezet önkormányzatának biztosítását és az ennek útját álló gátak áthidalását célozzák, mi hordjuk össze azt az anyagot, mely úgy a belső, mint a külső faktorok meggyőzésére irányul. Ám addig, míg ennek a munkának gyümölcse megéri, vagy legalább is a talaj egészséges magvakra kellően előkészítve és újabb zavarok eshetősége ellen biztosítva lesz, a községkerületi és országos irodai intézmények őrállomásainak fentartását és a viharok által megtépedezett zászló megbecsülését kötelességnek is és józan szükségnek is tartjuk.

Az Orsz. Iroda működése állandó személyes áldozatokat is követel. Személyi és dologi kiadásaira az Orsz. Izr. Iskolaalpból egy évtizednél tovább mindössze 10,000 korona állott rendelkezésére, ez az összeg ujabban egy nyugdíjtétel felszabadulása után évi 20,880 koronára emelkedett, de a bemutatott részletes számadások szerint az 1916. évre is elégtelen volt, úgy hogy Dr. Mezey Ferenc alelnök a 2012 kor. hiányt a magából volt kénytelen fedezni. Ilyen körülmények között folytatja munkáját, a melynek erkölcsi súlyt a község-

kerületek támogatása és a legkonzervatívabb hitközségek köreiből is feléje áradó bizalom ad. Ez a munka természetszerűleg nem lehet olyan, milyen az *egységes autonómia főorganumáé* lehetne, nem léphet fel a hatalmi tényezők előtt azzal az erővel és súlylyal, melyet az *osztatlan felekezetnek* önkormányzati keretekben kialakult egységes akarata képvisel. Ám a felekezet összességére vonatkozó kísérletek mozgatására és ébrentartására vetve egy pillantást, ama százak és százakra menő elhagyott ügyeket tartva sze 11 előtt, melyek gondjai alá kerültek és ama százakra menő közvetlen tanácsra, utbagazításra és támogatásra gondolva, melyekkel elárvult testületeinken könnyített, a gazdátlan ügyekre, melyeket mostoha viszonyok között is felkarolni tudott, szerénytelenség nélkül mondhatja. hogy teljesített munkája nem volt eredménytelen.

A tanácskozást az elnöknek a statusquo hitközségek ismeretes mozgalmának megindítóival folytatott tárgyalásairól szóló jelentése vezette be. Előadta, hogy az Országos Iroda a legnagyobb előzékenységgel rendelkezésükre áll a statusquo hitközségeknek, hogy céljaikat elérhessék és ígéretet tett nekik, hogy a mennyiben oly közeget létesítenének, mely a nekik jutó államsegélyek felosztását fogja végezni, a végrehajtást és elszámolást minden ellenszolgáltatás nélkül vállalja. A mi pedig a statusquo hitközségek papjaitól felvetett rabbikérdést illeti, arról elnöknek az a véleménye, hogy ez nem egy pártnak, hanem az egész felekezetnek az ügye, mely legközelebb az egyes községkerületek tanácskozásának tárgya lesz. A gyűlés ezt Dr. *Adorján Ármin* (Nagyvárad), Dr. *Guth Jenő* (Érsekújvár) és Dr. *Vámos Géza* (Szolnok) hozzászólásai után helyeslőleg vette tudomásul.

Megelégedéssel vette továbbá tudomásul, hogy az elnökség az utóbbi időben is több ízben és különböző irányokban ragadta meg az alkalmat arra, hogy a felekezeti pártok közötti testvéri megegyezés és az együttműködés lehetőségeit keresse és megbizta az elnökséget, hogy ily irányú tevékenységét az izr. vallásfelekezet békéje és egysége, valamint önkormányzati jogainak biztosítása érdekében minden vonalon folytassa és a remélhetőleg mielőbb kialakuló viszonyoknak megfelelő intézkedések iránti további előkészítő munkálatok végett a községkerületi elnököket esetleg rendkívüli ülésre hívja egybe.

Ezzel kapcsolatban az *Országos Rabbiegyesületnek az Orsz. Irodához intézett, a rabbiknak a hitközségek igazgatásában való részvételét sürgető* emlékiratát tárgyalták. Az elnökök pártoló hozzászólása után a gyűlés elhatározta, hogy az emlékirat az izrael. községkerületek elnökeivel egész terjedelmében oly kérés mellett közlendő, hogy azt előzetesen saját kerületeik képviselőtestületeinek hatáskörében tárgyalassák és erre vonatkozó határozataikat az izrael. községkerületi elnökök gyűlésén leendő tárgyalás végett az Országos Iroda elnökségéhez juttassák.¹⁾

¹⁾ A gyűlés határozatából kifolyólag a memorandum azóta sokszorosított és a kerületi elnökségeknek megküldetett. Szerk.

Az Országos Irodának a *rabbikar helyzetének javítására* irányuló intézkedéseit és az e téren eddig is elért – habár nem kielégítő – eredményeit a gyűlés örömmel vette tudomásul. A maga részéről is azt kívánja, hogy a lelkesi testület minden rendű érdeke a felekezet részéről lehetőleg előmozdítottassék és különösen helyesli az Orsz. Iroda elnökségének a *rabbik özvegyei és árvái nyugdíjintézete* ügyében tervezett alkotó munkásságát, felkérve az Irodát, hogy a terv megvalósítására a szükséges lépéseket tegye meg, a miben az izrael. községkerületi elnökök támogatására és tevékeny részvételére mindenben számíthat. Minthogy pedig állandóan tapasztaltott, hogy az ily természetű munkálatokhoz szükséges pontos adatok beszolgáltatása körül érthetetlen közömbösség mutatkozik, a rabbikar saját jóvoltára és a sikeres munka érdekében nyomtatékkal felhivandó, hogy a szükséges adatokat rendelkezésre adja.¹⁾

Az irodai jelentésnek az *emancipáció* ötvenedik évfordulójáról való megemlékezését a gyűlés teljes mértékben méltányolván, ennek értelmében magáévá tette azt a gondolatot, hogy arra való tekintettel, miszerint a világháboru eseményei nagyobb országos ünnepélyek megtartását vagy maradandó alkotásokat lehetetlenné tesznek, *az izrael. hitközségek felkéressenek, hogy e nevezetes évfordulót templomaikban és iskoláikban méltatás tárgyává tétessék.*²⁾

Az izrael. vallásu magyaroknak a világháboruban tanusított csodás hősiességét és időtlen időig világitó áldozatkészségét a kerületi elnökök gyűlése a jövő idők számára örök dicső példának megörökítette jegyzőkönyvében és mély hazafias kegyelettel valamennyi megdicsőült magyar hős emléke iránt, halával emlékezett meg a hitünkhöz tartozottakról azzal az óhajtással, hogy *összes magyar izrael. hitközségeink a halottakról való megemlékezések templomi ünnepein halhatatlan hőseink lelkiüdvéért minden időközön át külön fohászt végeztessenek.* Az Országos Irodát pedig megbizta, hogy a kegyeletnek a rabbikar által meghatározandó formában való, lehetőleg egyöntetű végrehajtása tárgyában a szükséges intézkedéseket tegye meg.³⁾

¹⁾ Az Országos Iroda ezt azzal közölte egyesületünk elnökségével, hogy a nyugdíjintézet kedvezményeiben való részesedésnél szervezeti különbséget ismerni nem fog és minden csatlakozást szívesen lát, a mi teljesen egyezik az Orsz. Rabbiegyesület felfogásával és hozott határozataival. Az Orsz. Iroda hozzáteszi, hogy mihielyt az elnökségünknel beérkezett, törzskönyvünkbe foglalt adatok birtokában lesz és azokra nézve szakférfiak véleményét meghallgatta, egyesületünk elnökségének közremunkálását fogja kérni, „minthogy az ügyet természetesen csakis a közvetlenül érdekelt testület teljes részvétele mellett“ kívánja megvalósítani és vezetni. Szerk.

²⁾ Az Országos Iroda a gyűlés e határozatáról való értesítést a következő hozzáadással közölte egyesületünk elnökségével: Minthogy ez ünnepélyben első sorban lelkeszeink javaslatai és közreműködése lesz irányadó, van szerencsénk ezt a nagytiszteletű Elnökséggel azzal közölni, hogy a hitközségek vezetőségénél teendő javaslatok és az egyöntetű eljárás kérdését esetleg egyesületük szervezetében megbeszélés tárgyává tenni és ehhez képest a bölcs belátásuk szerint szükséges lépéseket megtenni szíveskedjék. Szerk.

³⁾ Az Országos Iroda e határozat értelmében felkérte egyesületünk elnökségét, hogy jelzett irányban részletes és kimerítő javaslatokat tegyen. Szerk.

A gyűlés a hitközségeknek a háborus események folytán az eddigi-eknél is súlyosabbá vált viszonyait tárgyalván, ezuttal is megállapította a hitfelekezet ama sérelmét, hogy az *egyházi célokra törvényhozásilag megállapított javadalomból* való segítségnél a legmostohább elbánásban részesül.

Tekintettel arra, hogy az izrael. vallásfelekezet recepciója törvény által biztosított és hogy az 1848: 20. t. c. egyrészt minden törvényesen bevett felekezetre nézve különbség nélkül a törvényes egyenlőséget és viszonyosságot állapítja meg és másrészt minden bevett vallásfelekezet egyházi és iskolai szükségeinek közálladalmi költségek által való fedezését biztosítja és a törvényekben lefektetett jog gyakorlásának az alapok nélkül önmagára utalt izr. hitfelekezettel szemben történő megvonása az állam létének alapját képező jogosság sérelme nélkül tovább nem folytatható, a gyűlés megbizta az Orsz. Izr. Iroda elnökségét, hogy az izr. hitfelekezet államsegélyének a népesedés arányában a törvényileg biztosított jog-egyenlőség szerinti igazságos mértékben való felemelése tárgyában a kormányhoz sürgős előterjesztést tegyen.

Az Országos Rabbiegyesületnek az *üresedésben levő rabbiállások betöltése* tárgyában az Országos Izr. Irodához intézett beadványa, illetve az ahhoz fűződő javaslat, Mezei Mór elnök kívánata folytán a napirendről levétetett.

Az egyházi célokra törvényhozásilag megállapított javadalom, valamint az Orsz. Izr. Iroda fentartására szolgáló dotáció 1916. évre szóló számadásait a gyűlés helyeslőleg vette tudomásul, Dr. Mezey Ferenc alelnöknek áldozatkészségéért köszönetet és elismerést szavazott, de egyszersmind kívánatosnak jelezte, hogy az Iroda szükségleteinek elégséges fedezete tekintetében alkalmas időpontban mód találtassék.

A gyöngyösi statusquo hitközség tűzvész által elpusztult intézményeinek helyreállítására a kongresszusi hitközségeknek szóló államsegélyből a hittestvéri szeretet és részvét jeléül a gyűlés 3000 K segílyt szavazott meg.

A *Ferenc József-alap* javára folyó gyűjtés eredményéről való közlést a gyűlés tudomásul vette és az adakozóknak köszönetet szavazott, egyszersmind pedig elhatározta, hogy az egyes kerületi elnökök ama hitközségekhez és testületekhez, a melyek adományait eddigelé még be nem küldötték vagy gyűjtéseket nem végeztek, szorgalmazó felhívást intézzenek.

Az Országos Izr. Iroda javaslatára az izrael. községkerületi elnökök által a lelkészi és tanítói kar bevonásával létesített *országos egyetemesei hitoktatási tanterv* esetleges revíziójára nézve az egyes községkerületek oktatásügyi bizottságának, a rabbikarnak és az Országos Izr. Tanítóegyesületnek megokolt előzetes véleménye kérendő ki. E szakvélemények és esetleges indítványok a kerületi elnökségek részéről az Orsz. Izr. Iroda elnökségéhez mutatandók be azzal, hogy ez alapokon a netán szükséges-

nek mutatkozó további eljárásra nézve a községkerületi elnökök gyűlésének javaslatokat tegyen.¹⁾

Végre tudomásul vették az Orsz. Iroda elnöksége által eddig tett ama lépéseit, hogy az Orsz. Izs. Iskolaalaptól *izraelita vakok* számára fentartott alapítványhelyek a Wechsellmann Ignác és neje-féle vakok intézetéhez utaltassanak át, illetve ott töltsenek be és felkérték az Irodát, hogy az ügy elintézését a vallás- és közoktatásügyi miniszteriumnál nyomtatékosan szorgalmazza.

E határozatok kimondása és Dr. Vámos Géza, Dr. Adorján Ármin, Dr. Singer József (Liptó-Szt.-Miklós) és Dr. Leopold Kornél (Szekszárd) hozzászólása után a Dr. Mezey Ferencről előterjesztett jelentést tudomásul vették. Dr. Löwinger Vilmos (Pozsony) a hitközségi tisztviselők nyugdíjintézetének ügyét, Dr. Guth Jenő pedig a tábori lelkészlet kérdését, valamint a felmentések körüli panaszokat tette még szóvá és azután Dr. Adorján Ármin indítványára elhatározták, hogy ezentul az egyes községkerületek 2–3 előjáróság tagját is meghívják a kerületi elnökök gyűlésére. Végezetül az ülés Mezei Mór elnöknek és Dr. Mezey Ferenc alelnöknek a nemzeti kulturában haladó magyar zsidó felekezet egységes autonómiája érdekében szükséges belső béke helyreállítása iránt kifejtett munkásságáért, valamint a felekezet minden rendű országos ügyének céltudatos és odaadó szolgálataért és méltó képviselétéért jegyzőkönyvi köszönetet és elismerést szavazott.

Egy rabbi életiskolájából.

Salamon Mózes turdossini rabbi, a ki 1917. aug. 25-én élete 78-ik évében mindnyájunk fájalmára meghalt (l. Egyenlőség 1917. szept. 1. szám), a maga módja szerint igen jellegzetes ember volt és bizonyos tekintetben egy egész kornak és tyusnak adja meg a képét. Engem szoros barátság fűzött a férfuhoz (l. cikkemet Egyenlőség 1917. 39. szám) és jól ismertem későbbi életének minden körülményét, melyet részint emlékezetből, részint a kezeim közt levő nagyszámu leveleiből és irataiból bármikor rekonstruálni bírnék. Másképp áll a dolog *Salamon* fiatal korával, a rabbivá való készülés – helyesebben a rabbipályára való kényszerű eljutás – menetével; ennek részleteit úgy ő nála valamint számos más kor- és kartársánál senki sem ismeri, senki sem figyelte meg. Pedig a bennünket közvetlenül megelőzőtt évtizedek helyes felismerésére és méltánylására az ilyen pályafutás mibenléte nagyon is érdekes és tanulságos; megismerhetjük belőle a kort és embereit, megismerhetjük azt az áldatlan herce-hurcát, melynek kohójából aztán ily rabbi előkerül és – a mint a költő mondja – eget kér. Az egyikből, mint *Salamonnál* is történt

¹⁾ Az Izs. Orsz. Iroda a kerületi elnököknek ez egyesületünk törekvéseit és elhatározásait teljes mértékben honoráló határozatát azzal közölte elnökségünkkel, hogy szakvéleményeit és indítványait 1918. évi február hó 15-ig juttassa el hozzá.

pompás embert kotyvasztott az élet izzó kemencéje, de hány van olyan, a ki együtt kerül ki belőle a salakkal, együtt a széthullás fenyegető jeleivel?

Salamon, a kinek igen nagy volt az irodalmi ambíciója – csak szegénységén és izolált életén mulott, hogy nem több könyvet adott ki – maga gondoskodott arról, hogy küzdelmes élete lefolyását megismerhessük. Tudva levő, hogy emberünk, a mi ritkaság a régi módi magyar rabbiknál, igen jól kezelte a héber nyelvet, melyen szebbnél szebb verseket és költeményeket is szerzett. Verseinek jó része, de korántsem mind, megjelent (1910-ben) egy füzetben, melynek **נתיב משה** a címe (így címezte Salamon halachikus műveit is, melyekből ca 5 füzetet ismerek), azzal az alcímmel, hogy tartalmaz „történeteket, elmélkedéseket, dalokat, példázatok és tanulságos elbeszéléseket.“ Ebben a füzetben, **ימי הלוי** címen, megírja az elhunyt rabbi élete folyását, a miből, ismétlem, a hazai viszonyokra váratlan fény derül. Megjegyzem, hogy a **ימי הלוי** költeményből egy autograph példány is van kezeimben, melyből a nyomtatott verzió hibáit könnyen ki lehet javítani. A költemény 116 hatsoros strófából áll, igen ügyes, mindvégig tréfás és jókedvű verselés, melynek olvasását melegen ajánlom a kartársaknak. De nem tehetem föl, hogy a füzet sokaknak volna kezében, azért azt vélem, hogy nem végzek haszontalan munkát, midőn a kifejtett szempontoknál fogva, magyarul kivonom belőle a Salamon életére vonatkozó adatokat. Nehogy emberünk félreértessék, megjegyzem még, hogy a költemény mintegy kimentti az önéletrajz megírásának tényét; gyermekem nem lévén, ugymond a szerző, jónak látom enmagam arról gondoskodni, hogy a jövődöbeliek megtudják, ki és mi vagyok.

Salamon Mózes 5598. (1838) adár hó 7-én (innen magyarázandó a Mózes név!) született Huszton, Máramaros megyében, tehát a chászidvilág közepette. De mily más irányt vett a későbbi rabbinak egész gondolatmenete! Mint sokan a korábban élt és most élő rabbik közt, ő is a képzelhető legnagyobb szegénységbe pottyant bele. Szülei – apját Jákob b. Sálomnak, anyját Jentel b. Izsáknak hívták – igen jámborok voltak, de földhöz ragadt szegények; az apa, úgy látszik, házaló volt. Két gyermeküket, kik közt Mózes volt a másodszülető, mindamellert gondosan nevelték föl, nem engedték őket a szükségnek át. Az apától, a kit természetes, oroszlánerős embernek ir le a költemény, örökölhette Mózes is a maga erős fizikumát, mely átsegítette az ifjúkor viszontagságain és mely majdnem 80 éves kort biztosított számára. Tanult és okos ember is volt az apa, a kinek tanácsát számosan kérték ki, a ki azonban magának még sem birt tanácsolni. A házat a derék anya tartotta rendben, kinek Mózes a kedvenc fia volt. A nagyobbik fiuból, Izsákból, úgy látszik, tanítót nevelt, és őneki köszönhető, hogy Mózes sem merült alá az élet szürke áradatában. Az apa ugyanis ezt a fiut korán a házalás nem éppen nemes mesterségére fogta. „Mi van eladni való?“ kellett a fiúnak utcaszerte kiáltania, és zsákkal a vállán összevásárolt tojást és báránybőrt, meg a mit

éppen kaphatott. Hogy a fiu azelőtt tanult-e valamit, teszem héberül olvasni, a költeményből nem tudjuk meg; föltehetjük, hogy igen. De a fiu nemesebbre vágyott mint a „pinkli“ hordására és a jóságos anya, ugy látszik, önhatalmából, a helybeli tanítóhoz adta; így tanult a fiu előbb Mózes, majd pedig a Krakóból való Noé tanítónál.

Itt kezdődnek a fiu szenvedései. A tanító (melyik?) ütötte-verte őt mindennel, a mi keze ügyébe akadt, úgy hogy a nyomok meglátszottak a hátán és egész testén. Így folyt ez a fiu 13 éves koráig. Ámde itt átadom a szót a szerzőnek:

„Hogy a jövendőbeliek megtudják, mint tanították a balgák régente népiük gyermekeit, elmondok valamit abból, a mi rajtam egyik tanítómmal (érti a dájjánt) megtörtént. Egy izben apám, mint valami kis király a kereveten ülve, ebéd után kihallgatott abból, a mit boszonyeléssel és hátam vérzésével tanultam volt. Mint a vízfolyás – úgy mondtam föl neki a názir-törvényt, meg a talált jószágét, a fog és láb kárait (ismert talmudi tételek), mialatt lábaim táncoltak, kezeim hadonáztak és magam mint a nádszál ide-oda mozogtam, hogy végre mint a pózna egyenesen álljak. Az apának repesett a szive örömeiben, lám anyus, mond, fiad úgy tud, mint a buzogó forrás, fölér ő gyémánttal és opállal! Már holnap a dájjánhoz adom, hadd tanuljon tovább, hadd lássák, hogy a fa megtermi gyümölcsét! Így szólt keserves elhatározásával, mialatt a szobát teli köpködté és teli hánya! . . .“

Ugy is lőn. Mózes ezentul R. Jákob Katina dájjánál tanult. Félelmes alak volt az ipse. Az elsatnyult sovány ember hosszú bozontos szakált és nagy péoszt viselt, arca teli redővel és szemei szuró fényben usztak. Beszéde zagyva, előadása még zagyvább. Bibliát és héber nyelvtant nála hallani nem lehetett, csakis talmudot és ismét csak talmudot, melyből, mint szerzőnk maliciózusan megjegyzi, mindig csak a bonctan (דבמת התורה; értsd a Chullin traktatusban levő marhavizsgálati dolgok) meg הפה קונה és פתח פתח járta. Mózesünk különben, mint legfiatalabb tanítvány, a nagy-röptü talmudistákat nem is birta követni és míg amazok egymással vitakoztak, ő magányosan ült a kuckóban. Mégis, valahányszor elérkezett a csütörtöki nap, a „rabbi“ őt fogta leginkább vallatóra, és minthogy a beszámolás nem sikerült, a rabbi szidta és verte, fülét huzta, haját cibálta, botját pedig a hátán járatta. A szegény ifju, önfeledten, midőn egyszer pofont kapott, kinzójának arcába ugrott és szakállát tépte. A rabbi e hallatlan inzultusra, melyre előbb megtántorodott, féktelen haragra lobbant és az ifjut üstökénél fogva átlendítette az ajtón és a sötét előszobába dobta – a társak nagy halotájára. Szomorú helyzetében Mózesünk egy csinyre (?) határozta el magát, melyet nem értek jól: krumplit és pipát vett, melyet zsebében rejtegetve a csütörtöki napon ott az iskolában meggyújtott, hogy iszonyuan füstöljön. Hogy most mi történt, nem mondja el a költemény; nyilván ott kellett hagynia az „iskolát.“ Így multak a napok, míg szerzőnk 13 éves lett (ez adat áll a 39. strófában, de már fent is volt a 18. strófában). Számára elérkezett az idő, midőn önlábaira kellett állnia.

Tehát vándorutra kelt. Négy darab fehéreneművel a vállán, furkós bottal a kezében, elbucsuzott szerető anyjától, kinek belső fájdalmát a sugárzó arc alig engedte sejdíteni és mogorva apjától, ki szótlánul tette fejére a szokásos áldást. Az erdélyi hegyekről leszállott a Szamos áldott völgyébe, Szatmár megyébe, itten is Csenger városába, melyben már akkor is nagy község állott fenn. A község rabbija – nevét a szerző nem írja ki – valami csodarabbi féle volt, a ki segített elkeseredett és magtalan asszonyokon, sikerre vezette a férfiak üzleteit, erőssé tette az ökröt, termékenynyé a juhot. De egyszer aztán pórul járt. Az történt, hogy egy rablóbanda, melyhez öregek és ifjak tartoztak, egy keresztény papot kirabolván, a rabbihoz fordult áldásáért, melyért szép aranyat csuszattak kezébe. De a rablókat elfogták és midőn vallatták és faggatták őket, kénytelenek voltak bevallani, hogy a kincset a rabbinak juttatták. Ugy látszik, hogy mindez még Mózes odaérkezése előtt történt, azért is emberünk nem tudatja, lőn-e a rabbinak büntetése vagy sem. Őt magát a rabbinak nagy hirneve csalta oda, mint a sok többi ifjút is, kik a rabbi előadásait hallgatták. Fentartási módjukat elképzeltük: „napokat“ ettek. De a község utóvégre még sem birta őket eltartani; azért is iszonyu sokat szenvedtek, lefogytak, lerongyolódtak, sőt Mózes komolyan meg is betegedett. Betegségéből felépülvén, elhagyta az átkos fészket és újból vándorutra kelt.

Erdélynek vette útját és Deés közelében, valami Uri-Súr nevű községben állapotodott meg. A község rabbiját, R. Menchem Mendel Panétet, szerzőnk nem győzi eleget dicsérni. Fiatal volt még és épp azért emberszerető és jóságos. Mózes itt kezdett föléledni; most van pályája emelkedőben. A rabbi nyájasan fogadta, asztalához ültette, mindenképpen támogatta. Mózes tanítóskodott itt és csekély fizetségéből most először vehetett magának tisztességes ruhát. Erre nem kevésbé volt büszke. Nagy büszkeségében nem volt maradása és mielőbb be akart mutatkozni szüleinél. Ezek, ugy látszik, nem szívesen fogadták a hazatérőt, vagy ha jól látom, épp az okos anya, a ki talán csak egyedül volt már életben, indította őt rögtön tovább. Ezentul se látta többet a szülői házat.

Most Ungvárra ment, – a rabbi akkor R. Menchém עִשְׂרֵן (Eisenstadt) volt – de ott nem időzött sokat, mivel épp akkor tört ki ottan a pestis. A buta nép nem fordult orvosokhoz, hanem mindenféle csodaszerhez folyamodott, többek közt ahhoz, hogy egy árva lányt a sirkertben adtak össze egy férfiuval. Valami lengyel rabbi – rabbi mi-Torke-nek neveztek – pláne azt tanácsolta nekik, hogy minél több erős pálinkát igyanak, persze így még csak jobban dőltek halomra.

Innen Liptó-Szent-Miklósra költözött emberünk. Jellemző, hogy erről a viruló községről, mely akkor előljárt miveltségben és haladásban, hogy vélekedtek; utközben ugyanis valamely chászid, a kinek érthetően nem nagy volt a becsülete Miklóson, azt kérdezte tőle, vajjon azért mén-e Miklósra, hogy – disznóhust egyék? Persze, akadt Miklóson olyan is, a ki disznóhust evett, Mózes maga is, odaérvén és szállásra jutván, elcso-

dálkozott, hogy a férfiak borotválva, a nők önhajukban járnak. De csakhamar megnyugodott midőn látta, hogy a sima arcú férfiak mindannyian a zsinagógába sietnek és gyermekeiket is oda viszik. Imádkozás után tanulásra ültek le, élükön tudós rabbijukkal, – Iszákhar Beer volt a neve – kinek tisztos alakja, ruházata, magaviselete, tudása és a mint később megtudta: jámborsága is és nagyszerű lelkipásztorkodása emberünknek nagyon imponált. Rajta kívül tudós számba mentek még R. Menáchem Mendel Kürz, R. Dób Beer Banét, R. Mordekhai Léb Klein és mások; a nevezettek különben más forrásokból is ismeretesek.

Mózes tisztelete a rabbi iránt még csak növekedett, midőn lakásában látogatta meg. Rabbisapkával fején – úgy ült a rabbi a talmud mellett és buvárkodott. Emberünket nyájasan fogadta, a kit ajkainak büvösségével egyszerűen elragadott és lebilincsel. Ott is maradt Mózes készségesen és a rabbihoz szegődött. Alkalmasint itt kezdődik jobb és rendszeresebb tanulmánya és különösen a héberrel való szorgosabb foglalkozása. Fenn tartási módját elképzelhetjük: „napokat“ evett. De a költemény csak azt mondja: „Az évek multak és tűntek, életem egének felhői oszladoztak, viszontagságaimat felejteni kezdtem, jó kedélyem már is visszatért hozzám, de ime, a magánoshoz a sivatagban csakhamar asszony szegődött“ (אשה יושבת מרגלותי), azaz majdnem tudta és akarata nélkül összeházásították.

Pedig akkor még semmi keresménye nem volt. Külső életében nem is történt változás; továbbra is csak tanult. De most már arra is eszmélt, hogy voltaképpen irni-olvasni, helyesen beszélni sem tud. Ennek pótlására most érkezett el az idő. Apósa t. i., Juda Léb Hahn, a ki a „nikolási“ község funkcionáriusa (ש"י ונאמן) volt, minden jámborsága mellett is mivelt ember volt, olvasott és írástudó férfit, a ki látván vejének ügyefogyottságát, nem nyugodott, míg őt jobb tanulmányokra nem fogta. Ebben segédkezett neki fiatal hitvese, Ráhel Lea is, a kívül, mint mondám, korán összekelt (1860-ban). Ismertem az asszonyt, tudom is róla, mily mivelt volt és mennyire alkalmas, hogy egy rabbinak legyen az életpárja. Halloomás szerint vagy két évvel öregebb volt férjénél, de ez nem gátolta a férjet, hogy imádatig szeresse és mindenképpen elismerje felsőbbségét. A mi költeményünkben is a magasztalás hangján emlékszik meg róla; hát még későbbben! Költeményekben dicsőítette, egyik művét neki dedikálta, minden szavával vallotta, hogy neje tartja benne a lelket. Őneki köszönhette, hogy oly eldugott helyen, mint az árvamegyei Turdossinban, kopár és zord helyen, hazánk e félreeső zugában nem satnyult el, sőt méltó és kellemes életet élhetett.

Az adatokból kiviláglik, hogy Mózesünk teljes 7 évet töltött apósa házában, mely idő alatt nyilván apósa tartotta őt ki. Az időt szorgalmas tanulásra használta föl; álmodni nem engedve szemének, arca verejtékében munkálkodott önmagán, miben, mint mondám, neje is segédkezett neki. Gyermeke e házasságból soha sem volt és a házaselek e körülménynél fogva még csak jobban vonzódtak egymáshoz, egymásban lelvén minden

boldogságukat és mindazt, a mit az élet számukra nyújthatott. E gyengéd házas életnek magam is akárhányszor tanuja voltam.

Végre elérkezett Salamonra nézve az életbe való kilépés ideje. Turdossinban megválasztották rabbinak (1867. szukkoth félünnepén), úgy hogy, ha Salamon még 2 hónapig életben marad, teljes félszázadra terjed az e községben való áldásos működése. Megfordultam nála e székhelyén is; láttam egyrészt, mily szűkös körülmények közt él, de láttam azt is, hogy ennek dacára minnek sem látta hiányát – és azt nejeinek köszönhette – és láttam főképp, hogy községében közszeretetnek és köztiszteletnek örvendett. Összeforrott hitközségével teljesen. A „turdossini rabbi“ fogalommá vált. Két mozzanatot emelek csak ki; az ünneplést, melyben része volt, midőn negyvenéves hivatásos jubileumát és midőn hetvenéves születési jubileumát ülte meg; mindkét eset mozzanatairól a nálam levő levelek számolnak be. Salamon élete folyása ezentul semmi külső esettel nem gazdagodott, hacsak azt nem említem föl, hogy annak idején pályáztott a pesti Rombach-utcai rabbiállásra, szónokolt is, de rossz magyarsága meggátolta megválasztását. Képzeltetjük, mily lendületet jelent vala Salamonra nézve a pesti állás, ha elnyerheti. Nagyon ambicionálta a tudományos működést; a szellemi élet központjában tudós férfiakkal való érintkezésben, nyilván a maga szelleme is magasra csap és már meglevő munkáit is jobban kiadhatja és értékesítheti. A tudós férfiakkal való érintkezést falusi magányából is kereste és részben el is érte, – többek közt levelezett Bacherrel és Blauval is – de a tudományos munkálkodásra nem volt sem alkalmá, sem anyagi tehetsége.

A mi tőle nyomtatásban megjelent, föl van sorolva fent érintett cikkemben; egyéb dolgai részben a hagyatékában kell, hogy legyenek, részben az én kezeim közt vannak. Megérdemelnék a szerető figyelmet. Talán lesz számukra feltámadás. Szerzőjük oly eredeti ember és mélyen beható szellem volt, hogy műveiből csak tanulság és világosság származhatna.

Bécs.

Dr. Krausz Sámuel.

Apróságok rabbikról.

R. Jechezkél *Landaut* egy világhi hive egyszer arra figyelmeztette az utcán, hogy kabátja nem lévén begombolva, a mellénye alul kilógó צינור szemet szúr. Köszönöm szépen, felelt a gombolódzó Landau, csak azt sajnálom, hogy Önnel szemben nincs reményem revanchera.

*

R. *Szófér* Mózes szerint a csehekre (Böhm=Pém) vonatkozik a zsoldárige אשר פיהם דבר יסוף, a morvákra (Mähren) כל מרעין ביישין. Mendelssohnra, Jakobsohnra stb. עמלנו זו הבנים.

*

R. *Szófér* A. S. Benjamin egy alkalommal עשיה דאורייתא-nak mondta apósát, R. Icig Léb Weiss Gorlicet, a kit anyagi javakkal ajándékozott meg a sors. De van, mondá, עשיה דרבנן is. Ilyen mindenki lehet (אבות דא), még ha kisebb vagy akár semmiféle vagyonnal rendelkezik is. Az utóbbi az előbbiét felülmuló jólétnek örvendhet.

*

Ugyancsak a כתב סופר az atyjának elhunytára (ב'ד תשרי ת"ר) 1839 okt. 3.) következő שבת הגדול (1840. ápr. 11)-kor tartott drósója alkal-mával csakis a peszáchra vonatkozó dinim elmondására és muszarra szorított. Nem igen mert még nagy elődjének mély gyászba borult szószékéről charifuszszal előállani, inkább ágádice fűszerezett beszédben – valahogy קרה-ot is idézve – a békét kötötte hiveinek szívére. Midőn délután egy-két ellenese is meglátogatta és ezek egyike, egy Mayer vezetéknevű, mintegy szemére lobbantotta, hogy nem beszélt a napi témáról: מענינו, hanem inkább קרה-ról, a mi éppen nem volt aktuális, azt mondá: dehogy nem volt מענינו. Az volt bizony. Hát nem olvassuk-e a haggádában: בורך מזה ומרור?

Igy beszélt el nagybátyám születése napján אדר אדר-kor (1865 febr. 26)

*

R. *Efrájim*, a rabbijával Alexandersohnnal folytatott pöre révén ismeretes heőcsabai község rabbijánál egy szegény koplaló bachur a יודו לשון צרה alkalmazásával panaszkodik, hogy יודו בימי bajjai vannak az „ebédnapok“ körül, – csak három van és az is silány. Vigasztalódjál, fiam, a falusi rabbi sorsával. Az sem csupa napsugár. Több abban a צרה. Hidd meg: יודו רעב בארץ: אל תקרי רעב אלא רב. A falusi rabbi – csupa baj.

*

R. *Bär Mikolás* lipotszentmiklósi rabbi, a מנהת עני szerzője, Budán járt, a hol a meleg fürdőket használta. Egy izben a gőzhajó cajutejébe lemenve, a szokott שלום עליכם üdvözlettel jobbját a saját képmásának nyújtotta, a mely a lejáró lépcsővel szemben függő tükörből tekintett reá. A szentéletű rabbi kis fiu kora óta nem nézett tükörbe, nem is volt neki.

*

R. Dr. *Kayserling* Mayer valamelyik ראש השנה-kor oly szenzációs prédikációt tartott, hogy a Pester Lloyd szerkesztője elkérte tőle a kéziratot, a melyből kivonatot óhajtott közölni, Kayserling azonban megtagadta a kérelem teljesítését, azt mondván: mondja meg Dr. Falk főszerkesztő urnak, nagyon sajnálom, nem tehetem „ich predige nämlich für die Leut' und nicht für den Lloyd.“

Egy látogatásom alkalmával Aboth V. 9. misnájának általa szerkesztett, szellemére valló névsoros toldalékát mutatta meg, a mely számos olyan alanyak felsorolását tartalmazta, a kik, noha a misnában felsorolt tiz, illetve tizennégygyel egyidejűleg péntek esti szürkületkor teremtettek, az idéztem misnából mégis kifelejtődtek.

*

R. *Pollak* Lajos valamelyik szombaton a kismartoni származású Weiss Mayertől haza kísértetvén, az utóbbi arra figyelmeztette, hogy az előttük mintegy futva menekülő szivarozó egyén senki más, mint az a proselyta, a kit a rabbi ur pár héttel ezelőtt hozzá utalt zsidó vallást tanulni. Ime, máris szivarozik szombaton a szerencsétlen. „Miért szerencsétlen?” Mutasson nekem hamarjában még egy zsidót, a ki miként ez azzal a szerencsével dicsekedhetnék, hogy 28 évig nem terhelte semmiféle עברה.

*

Midőn 1879. január 14-én בשבת תרל"ט elhunyt R. *Fischmann* Simon Hirsch kecskeméti rabbi, Fényes Adolf híres festőművész atyja, a mult század ötvenes éveinek elején valamelyik „közben” szöllőt vett, az azzal határos földek ára, majdnem az egész köz értéke tetemesen felszökkent. A szomszédos birtokosok ezt következőleg magyarázták: A zsidó pap évente kétszer, szükség esetén többször is imádkozik áldásos csapadékért, esőért, harmatért, aszálynak, fagynak, jégkárnak elhárításáért. Majd a mi földjeink is megérzik tehát annak az áldását, ha az Ur Isten meghallgatja jámbor szolgájának imáját.

Budapest.

H-s N-d.

Egyesületi élet.

Az Országos Rabbiegyesület június hó 6-án Dr. *Neumann* Ede elnökletével a Pesti Izr. Hitközség székházában választmányi ülést tartott, a melyen Dr. Adler Illés, Dr. Adler Vilmos, Dr. Edelstein Bertalan, Feigl L. H., Dr. Feldmann József, Feldmann Mózes, Dr. Frisch Ármin, Dr. Groszmann Zsigmond, Dr. Hevesi Simon, Dr. Kiss Arnold, Lebovits József, Dr. Steinherz Jakab és Dr. Venetianer Lajos voltak jelen. A jegyzőkönyvet Dr. Venetianer Lajos vezette.

Elnök rövid összefoglalásban jelentést tett az 1917. március 5-én tartott közgyűlés óta történetekről. Bemutatta Mezei Mór, az Izraeliták Országos Irodája elnökének és Dr. Mezey Ferenc alelnöknek az egyesület tiszteletbeli tagjaivá való megválasztatásuk alkalmából az elnökséghez intézett köszönő leveleit, valamint Dr. Baltazár Dezső református püspöknek ama hálynyilvánításra adott köszönő válaszát, a melylyel elnök a zsidóságot ért támadás alkalmával megjelent nagyhatású cikkéért az egyesület háláját fejezte ki, egyben azt indítványozva, hogy az ORE száz koronával járuljon hozzá a zsidóság nemeslelkű védőjének nevére létesítendő alapítványhoz. Majd mély meghatottsággal emlékezett meg a gyöngyösi tüzvész alkalmával az ottani hitközséget ért nagy csapásról, azt ajánlva, hogy az egyesület együttérzésének tanujelül száz koronát juttasson a gyöngyösi hitközségnek. Jelenti továbbá, hogy az egyesület bold. Dr. Kelemen Adolf tábori lelkész holttestének hazaszállítási költségeihez 200 koronával járult hozzá és köszönetet mond Dr. Hevesi Simon alelnöknek, a ki felkérésére a hős rabbit az ORE nevében bucsuztatta. Közli, hogy

Országos Rabbiképz. - Zsidó Egyetem Könyvtára

Singer Vilmos lipótszentmiklósi főrabbi a korpótlék fejében neki kiutalt összeget az ORE pénztára és segélyalapja javára ajánlotta fel, az egyesület hálijának adva kifejezést a nagylelkű lelkésztestvér adományáért és hogy az elnökség az egyesület pénztárából egy orthodox kartárs özvegyének segélyt utalt ki. Jelenti azután, hogy a közgyűlés határozata értelmében tudatta a Közélelmezési Hivatallal, hogy az ORE bizottságot alakított, a melynek tisztje a hitfelekezetünket érintő közélelmezési kérdésekben felvilágosítással szolgál, de a Közélelmezési Hivatal eddig nem vette igénybe a bizottság közreműködését és közli végezetül, hogy f. é. április hó 14-én elnöki minőségében részt vett abban a küldöttségben, mely a kongresszusi és statusquo hitközségek nevében a felekezet hódolatát mutatta be Őfelségének, mely alkalommal a vallástörvényünktől megszabott benedekciót mondotta és Őfelségét megáldotta. Ismerteti egyszersmind azokat a körülményeket, a melyek lehetlenné tették, hogy saját óhaja és a kartársak jogos kívánsága értelmében a rabbikar a hódoló küldöttségben több tagjával legyen képviselve. A választmány az elnöki jelentést, a melyhez a rabbikart érdeklő más ügyekről folytatott eszmecsere fűződött, egyhangulag tudomásul vette és indítványai értelmében határozott.

A napirend következő pontja a *korpótlék* ügye volt. A közgyűlés határozata értelmében a korpótlék céljára rendelkezésre bocsátott 15.000 k összeg felosztásra került azok között, a kiket szolgálati idejüknél fogva korpótlék megillet, de abban nem részesülnek. 142 K jutott egy-egy igényjogosultra és az Országos Iroda felszólítása folytán javaslat teendő annak a 757 K 38 f-re rugó összegnek hováfordítása érdemében, mely a felosztás után fenmaradt, minthogy néhány kartárs a neki kiutalt járandóságot nem fogadta el. A választmány elnök indítványára elhatározta, hogy az összegnek az egyesület Eötvös segélyalapjához való csatolása kérendő.

A *háborus segély* felemelése ügyében az Izraeliták Országos Irodája az Országos Hadsegélyző Bizottságnál lépéseket tett és ő maga is a Bizottsághoz fordult. Az eljárásnak azonban nem volt eredménye. A Bizottság arról értesítette az elnökséget, hogy a háborus társadalom minden irányu igénybevétele mellett a Magyarországi Izraeliták Országos Irodája részére kiutalt támogatás további emelése nem áll módjában. Az elnökség ennél fogva a rendelkezésre bocsátott 40.000 K összeget a rabbik és rabbihelyettesek között a tavalyi felosztást irányító elvek szerint felosztotta, csak azzal a különbséggel, hogy a legmagasabb segély ezúttal nem 300, hanem 290 K volt, minthogy az elnökség figyelembe veendőnek tartotta több oly kartársnak az igényét, a ki tavaly segélyben nem részesült. A választmány az elnökség eljárását helyeslőleg vette tudomásul.

A *törzskönyv* készül és elnök elismeréssel közli, hogy a kongresszusi és statusquo hitközségekben működő kartársak nagyon kevés kivétellel megküldötték a bekért adatokat. A felhívást valamennyi rabbihoz intézte és a közeledés örvendetes jelét látja abban, hogy orthodox kartársaktól

is – nem nagy számmal ugyan – érkeztek be adatok. Összesen 190 törzslap jutott el hozzá. A törzskönyv egy másodpéldánya az Országos Irodának lesz átadandó, hogy azoknak az előmunkálatoknak céljaira is felhasználható legyen, a melyek a rabbik nyugdíjintézetének szervezésére szükségesek. Az adatok hiányánál fogva nem lehetett eddig ennek a rabbikarra oly nagy fontosságú kérdésnek megoldásával foglalkozni, most már ez az akadály megszűnt, semmi sem állja tehát útját annak, hogy az Orsz. Iroda egyesületünk vezetőségével egyetemben megalkossa az intézetet. Hozzá teszi, hogy ebben az ügyben több ízben személyesen folytatott tárgyalásokat az Orsz. Iroda elnökségével és felhatalmazást nyert annak a közlésére, hogy az Orsz. Iroda előbbi álláspontjától eltérően egyelőre a Közalap és az állami szubvenció hozzájárulásának felhasználásával a rabbik számára fogja megalakítani a nyugdíjintézetet. A rabbikarnak egyik legsürgősebb óhaja most már meg fog valósulni és nézete szerint az alakítandó nyugdíjintézetbe felveendőek lesznek mindazok a kartársak, a kik azt óhajtják, tekintet nélkül a hitközség pártállására, a melyben lelkészi működésüket folytatják.

Semmi ok sincs arra, hogy a felekezet bármely pártárnyalatához tartozó hitközség rabbija egy olyan intézmény áldásaiból zárassék ki, mely az egyesület szorgalmazása és annak közreműködése mellett a rabbikar számára létesül. Az egyesület országos jellegű, alapszabályai nem osztályozzák a hitközségek pártállása szerint az azokban működő rabbikat és a mit eddig a rabbikar erkölcsi és anyagi érdekeinek szolgálatában tett, a mit elérnie sikerült vagy legalább komoly ügykévvel elérni törekedett és a mi a jövőben iparkodásának tárgya és célja lesz, az *egész* rabbikar, a hazánkban működő *minden* zsidó lelkész szemmeltartásával történt.

A nézetek különbözősége soha az egyesület működésére nem volt befolyással és noha tanácskozásaiban és lapjában a különböző felfogások önálló gondolkodáshoz illő szabadsággal nyilatkoztak meg, soha egyetlen szó sem hangzott el, mely bármely irány hívét érzelmeiben gyengédtelenül megbántott vagy bárminemű igaz meggyőződés megingatását célozta volna. A mennyiben vallásos kérdésekkel foglalkozott, csakis a nézetek tisztázását óhajtotta, de soha döntést nem hozott és így a legkülönbözőbb felfogások hivei a legnagyobb harmóniában férhettek és fértek is meg egymás mellett keretében. Így volt ez a múltban és így lesz a jövőben is. Semmi sem gátolja tehát, hogy az orthodox kartársak is – a mennyiben óhajtják – a létesítendő nyugdíjintézetbe felvétessenek. A választmány az elnöki jelentést örömmel vette tudomásul és az elnöki javaslat értelmében határozott.

Ezzel kapcsolatban elnök megemlékezett statusquo hitközségekben működő egyes kartársaknak egy új egyesületben való tömörülésére irányuló törekvéséről. Tüzetes előterjesztésben rámutatott azokra a káros hatásokra, melyek a terv megvalósulásából nemcsak a rabbikarra, hanem a felekezet egyetemes ügyére származhatnak és előadását azzal zárta, hogy elismerve

a külön szervezkedést kezdeményező és szorgalmazó kartársak szándékának tisztaságát, ki kell jelentenie, hogy a magyar zsidóság legfontosabb érdekei annak elejtését követelik. A választmány az elnöki előterjesztést egész terjedelmében magáévá tette.

A késő estig tartott tanácskozások befejeztével Dr. Steinherz Jakab meleg szavakkal adott kifejezést a választmány elismerésének az elnök működése iránt és az ülés véget ért.

A cs. és kir. hadügyminiszteriumnak a vallás- és közoktatásügyi miniszterium által f. évi október hó 13-án 13938/1917. eln. sz. a. az Izraeliták Országos Irodájával közölt rendelete hadifoglyok házasságkötésének megakadályozása tárgyában.

Dem Kriegsministerium werden in letzter Zeit immer häufiger Bitten Kriegsgefangener um Erteilung der Heiratsbewilligung mit eigenen Staatsangehörigen vorgelegt.

Derlei Gesuche mit Ausnahme solcher von Deutschrussen sind dem Kriegsministerium nicht vorzulegen und bereits von den Kommandos der Kriegsgefangenenlager (Offizierstationen für Kriegsgefangene etc.) bezw. den Inspizierenden für Kriegsgefangenenlager etc. oder den Militärkommandos abweislich zu erledigen.

Den Bittstellern ist bekannt zu geben, dass ihre Bitten erst bei Friedensschluss einer Erwägung unterzogen werden können.

A hivatalos másolat hitelül:

Beck Ödön s. k.
eln. irodaigazgató.

KRÓNIKA.

Vázsonyi Vilmos miniszteri székben. Ama bajnokok sorában, a kik vallásunk igazaiért a legbátrabban küzdöttek, első helyen állott. Izzó szava és lángoló írásai, a melyekben a hitünkhöz és közösségünkhöz való szeretet égett, egész nagy táborot tüzesítették át. Lelkesedése, bátorsága, az igazság diadalába vetett hite magával ragadta az egykedvűek ezreit, ékesszólásának bübjája a közönyt szent ügyünkért való nemes hevületté varázsolta át.

Az első babérokat hitfelekezetünk fonta homloka köré és ő büszkén viselte e koszorut, a midőn nagy elvekért, magas eszményekért vívott harcaiban az első győzelemlre újabb diadalok következtek. Siker nem kápráztatta szemét, nem ejtette meg lelkét. Szilárdan áll régi hűsége, vallásához és hitfelekezetéhez való szeretete nem hidegült meg.

Büszke örömmel köszöntjük tehát magas polcán, a melyre a Felső bizalma és eszméinek győzelme emelte. Nagy idők harsonája hívta oly tisztségre, a milyen vallásunk hívének e hazában még nem jutott. Az

egész nemzet szeme függ rajta. És abból a fényből, a mely nevét övezi, a dicsőség sugárai áradnak vallásos közösségünkre, mely reménykedve tekint reá. Sulyos napokban igazainknak fokozott védelemre, érdekeinknek és javainknak a legéberebb őrzésre van szükségük. Vázsonyi Vilmos miniszter gránitból faragott jelleme kezességet nyújt, hogy a magyar zsidóság ügye gondjainak tárgya lesz mindig, hogy céljaink pártfogója, törekvéseink istápolója lesz, hogy bevált hűségéből dús áldás fog fakadni hitfelekezetünkre.

A VI. izr. községkerület közgyűlése. A VI. izr. községkerület október 15-én *Mezei Mór* elnökletével a Pesti Izr. Hitközség székházának dísztermében közgyűlést tartott. Elnök rámutatván a háboru okozta sulyos viszonyokra, a melyek a felekezet egységes alapon való önkormányzatának megszerzésére irányuló törekvéseket megakasztották ugyan, de egyszersmind hozzájárultak a pártok között fennálló ellentétek némi enyhítéséhez, a statusquo hitközségek szervezkedési mozgalmáról emlékszik meg. Hangsúlyozza, hogy a létező szervezetben mutatkozó hibák ezek javítására, nem pedig egy újabb különválás létesítésére kell hogy készítsék a hitközségeket és hogy a homloktérbe állított rabbikérdés megoldását a kongresszus alapján álló szervezet is feladatának tekinti, annak a reménynek ad tehát kifejezést, hogy a statusquo hitközségek által megindított mozgalom el fog simulni és hogy ezek a hitközségek is meg fogják találni az utat vissza az elkülönítés nélküli, történelmi zsidóság keblébe. Majd a dicsőült király emlékének áldozva, az Országos Rabbiképző Intézetet méltatja és a *Ferenc József*-alapítványt ajánlja a közgyűlés jóakaratóba. Szólt azután a trónváltás után bekövetkezett kormányváltásról és megemlékezett arról, hogy ez alkalommal érte első ízben a magyar zsidóságot az az öröm, hogy a kormány keblében miniszteri rangban helyet foglal egyik kiváló hitsorsosunk, a miben egyik reménysugarát látja annak, hogy a magyar nemzet hangulatából végképpen el fognak tűnni azok az előítéletek, a melyekkel a multban sokszor nagyon sulyos harcokat kellett vívni. Jelzi, hogy az államsegély felemelése érdemében lépések fognak történni, majd a cionizmusról szól és azzal az indítvánnyal végzi megnyitóját, hogy a községkerület hódoló táviratot intézzen a király Ófelségéhez. Dr. *Krieshaber* Adolf a zsidóság ellen folyó hazafiatlan, törvényellenes izgatásokat tette szóvá és azután *Székelly* Ferenc a magyar zsidóság állapotát, különösen pedig az autonómikus szervezet hiányából folyó sulyos helyzetét megvilágító beszéddel kapcsolatosan a következő határozati javaslatot terjesztette elő: „1. Az elnökség felkérte, hogy az emancipáció 50 éves évfordulója alkalmából december havára hívja össze közgyűlésre az Országos Iroda fenhatósága alá tartozó összes hitközségeket. 2. Az egybehívandó közgyűlés intézzen feliratot az ország kormányához, a melyben sürgős intézkedést kér arra nézve, hogy a magyarországi zsidóság hívassék össze egyetemes gyűlésre, melynek feladata volna többségi határozattal megalkotni az egységes és törvényesen biztosított autonóm szervezetet. 3. A statusquo hitközségek felkérendők,

hogy ehhez a lépéshez a maguk részéről is csatlakozzanak. 4. Az összes felekezetünkhöz tartozó országgyűlési képviselők felkérendők, hogy eljárásukat hathatósan támogassák." Az indítványt egyhangulag elfogadták. Erre Dr. *Fischer* Gyula a kikeresztelkedéseket hozta szóba, elpanaszolván, hogy a más felekezetű lelkészek nem közlik az áttéréseket és hogy még mindig vannak állások, a melyeknek elérése a kitérés kényszerével van egybekötve. Dr. *Tolnay* László annak az óhajnak adott kifejezést, hogy a Székely Ferenctől ismertetett sérelmek a parlamenttel közöltessenek, Dr. *Halász* László azt kívánta, hogy a kerület minden évben tartson közgyűlést, Dr. *Kiss* Arnold az anyakönyvek körül tapasztalható zavaros állapotokra irányította a figyelmet, Dr. *Adler* Illés azoknak az okoknak az elhárítását kívánja, a melyek a kitéréseket előidézik, *Pintér* Gyula a hitközségi adó ügyét tette bíráló tárgyává és annak rendezését óhajtja, Dr. *Feldmann* József és Dr. *Fischer* Gyula a rabbik jogkörének szabályozását, jelesen a rabbinak a hitközség igazgatásában való részvételét sürgették. A felszólalásokra *Mezei* Mór elnök felelt és indítványára felkérték Dr. *Kiss* Arnoldot, hogy a községkerület rabbikollegiumát hívja egybe és ebben úgy a kitérések ügyét mint a rabbi jogállásának kérdését tegye tanácskozás tárgyává. Az utóbbira vonatkozólag kidolgozandó szabályzatot azután a következő közgyűlés napirendjére fogja tűzni. Végezetül *Jakab* Dezső indítványára kimondották, hogy a Rabbiképző Intézet valamint a Tanítóképző számára létesítendő internátusban *Szabolcsi* Miksa neve emléktáblán lesz megörökítendő.

Az Izr. Magyar Irodalmi Társulat közgyűlése. Az IMIT október hó 11-én Dr. *Fischer* Gyula elnökletével tartotta meg közgyűlését. Az elnök megnyitója után Dr. *Bánóczy* József titkár terjesztette elő évi jelentését, a mely a Társulat életének legfontosabb mozzanatait a szokott klasszicitással méltatta. Első szavam – ugymond – a gyászé és kegyeleté. Öreg királyunk halhatatlan élete után beköltözött az örökkévalóságba, itt hagyván nekünk munkássága és tettei enyészhetetlen példáját. Sohse feledhetjük, hogy a zsidóság erőinek felszabadítása, a benne rejlő tehetségeknek nemzetünk és felekezetünk javára való értékesítése az Ő nevéhez fűződik. Ő alatta lett a zsidó e honnak vallása szerint is teljes jogu polgára, miután már régtől fogva hűséges és áldozatra kész fia volt. Társulatunk így szent kötelességet teljesített, midőn elhatározta, hogy könyvet irat Ferenc József királyról és koráról tekintettel a magyar zsidóság történetére és fejlődésére. Megírására pedig az vállalkozott, a ki régtől fogva a nemzet egyik hivatott historiografusa, Marczali Henrik egyetemi tanár. Kiadványaink sorozata így értékes gyarapodásra számíthat.

Közli azután, hogy az 1917-iki Évkönyv a súlyos közviszonyok folytán később mint rendesen jelenik meg, hogy a Társulat a jövő évben sem fog egyebet adhatni az Évkönyvnél és felolvasásait is kénytelen szüneteltetni. Várva-várjuk, mondja, a dicsőséges békét, hogy tagjaink nagyobb számával lendületet nyerjen működésünk és ezzel is nyilvánvaló legyen Társulatunk hivatása, mely szerint a hazai zsidóságnak egyik nél-

külözetetlen szellemi kohája és központja. Anyagi erő hiányában ez a hivatásunk sokkal lassabban érlelődik köztudattá, mint a hogy az erre elhívottak munkássága egymagában megérdemelné. Rámutat a kiadásra váró munkák egész sorára és elpanaszolja, hogy a nyilvánosságtól való kényszerű elrekesztés nem hathat buzdítólag a meglévő erők kifejtésére.

Hálával emlékszik meg azokról, a kik a Társulat csekély vagyonának gyarapításához hozzájárultak – Báró *Dirszty* Béla 1000 koronával az alapító-, *Weiner* Károly 200 koronával a pártoló tagok sorába lépett – és a tehetős hitsorsosokat példájuk követésére buzdítja.

A pályakérdések száma kettővel szaporodott és így négy pályadij lesz kiirandó. Az Országos Iroda pályatételére – zsidó közigazgatási kézikönyv – nem érkezett be mű, a Halmos pályadij pedig – zsidó tárgyú elbeszélés akár prózában, akár versben, mely a történetből vagy a társadalmi életből meríti tárgyát – nem volt kiadható. A Társulat tehát újból kiírja ezeket.

A Társulat vezetősége a közgyűlés hozzájárulását kéri ahhoz, hogy Ágai Adolf nevére minden második évben kiirandó és 500 koronával díjazandó pályatételt létesítsen szépirodalmi dolgozatra, mely a hazai zsidóság társadalmából vagy történetéből meríti tárgyát. Székely Ferenc a pályadijat a sajátjából 1000 koronára emelte fel.

Dr. Bacher Vilmosné néhai nagynevű férje emlékére 6000 koronás alapítványt tett a Szentírás tanulmányozását elősegítő pályakérdés kiírására. A Társulat, melynek Bacher Vilmos egyik alapítója és irányító elnöke volt, meleg hálával vette özvegyének alapítványát, mely állandó és fénylő tanujele marad hitvesi kegyeletének és előkelő gondolkodásának.

Azután mély sajnálattal közli *Steiner* József keresk. tanácsosnak a propaganda-bizottság elnökségéről való lemondását és nagy érdemeinek a közgyűlés jegyzőkönyvébe vételét indítványozza, kegyelettel adózik Dr. *Singer* Bernát, *Deutsch* Sámuel és Dr. *Kelemen* Adolf emlékének, rámutat a nyereségre, melyet a múlt évben megejtett új választások az igazgatóságnak és választmánynak hoztak és lendületes szavakkal az új tagok támogatását kéri. „A cél méltó a leglelkesebb odaadásra, mert felekezettünket erősítvén, gyarapítjuk nemzetünket, melylyel egyik vagyunk gyászban és dicsőségben.“

Az IMIT működéséről szóló, meleg elismeréssel fogadott titkári jelentést a *Magyar-Zsidó-Múzeum*, Dr. Mezey Ferenc e gyönyörűen fejlődő alkotásának állapotát ismertető jelentés egészítette ki. A Múzeum 1916. január havában nyílt meg és kétszer hetenkint látogatták. Körülbelül 1000 érdeklődő jutott egy esztendőre. Külföldi kutatók és iskolák is látogatják és az ifjúság meleg érdeklődést tanusít a kiállított tárgyak és a vezető tanárok magyarázata iránt. A Múzeum az elmúlt évben mintegy másfélszáz számmal gyarapodott, tételszáma (1063) már a második ezerbe ment át. Az elmúlt esztendő azért is nevezetes, mert a nagyobb szabású taggyűjtés is megindult. Kiemelendő Dr. *Weisz* Miksa nemes tette, a ki a *Wolf* Sándor kismartoni nagykereskedő által neki tudományos munkálkodásért felajánlott 500 K tiszteletdíjat a felajánló által a Múzeumnak juttatott. A bevétel 5820'11 K volt, mely a szükségletet azonban nem fedezi.

Országos Rabbiképz. - Zsidó Egyetem Könyvtára

Az IMIT zárszámadásait és költségvetését *Beck* Dénes terjesztette elő. Bevétele 15765 K 76 f, kiadása 1799 K 41 f-rel kevesebb. Vagyona 71941'04 K, a melyet alapítványok, pályadíjak és egyéb követelések terhelnek. A folyó évi költségvetést 17'100 K-ban állapították meg. A felolvasó bizottság elnökévé Agai Adolf helyébe *Kiss* Józsefet, a számvizsgáló bizottság tagjává *Deutsch* Sámuel helyébe *Kasza* Aladár udv. tanácsost választották.

A jelentéshez fűződő vita során, a melyben Dr. *Radó* Antal, Dr. *Hajdu* Miklós, Dr. *Barsi* Dezső, *Székely* Ferenc, *Goldschmied* Lipót és *Mezei* Mór vettek részt, a vezető osztályoknak a zsidó vonatkozású irodalom és könyvkiadással szemben tapasztalható közönye éles bírálat tárgya volt és Dr. *Szabolcsi* Lajos indítványára elhatározták, hogy a Társulat a tél folyamán 4 felolvasást rendez. A december havi egyszersmind emancipációs ünnepség lesz. Az Agai Adolf pályatétel címe: Agai Adolf mint tárcaíró, a Dr. *Bacher* Vilmos alapítványból 700 koronával jutalmazandó pályakérdés: A béke eszméje a bibliában történeti és nyelvtudományi alapon. Az utóbbira a *Ferenc* József Országos Rabbiképző Intézet minden jelenlegi vagy itt végzett hallgatója pályázhat.

Az emancipáció ötvenedik évfordulója alkalmából tartandó nagygyűlés ügyében *Mezei* Mór elnökletével november 11-én értekezlet volt, a melyen a felekezeti közélet számos kitünősége vett részt. Az értekezlet a felekezetet foglalkoztató kérdésekről, különösen az 1848: XX. t. c. végrehajtásáról élénk eszmecsere-t folytatott és a nagygyűlés előkészítésére bizottságot küldött ki. Ez a bizottság november 28-án tartotta gyűlését, a melyen Dr. *Vázsonyi* Vilmos választójogi miniszter is megjelent. A miniszter a tanácskozások megkezdése előtt szót kért és a következő nyilatkozatot tette:

Tisztelt Uraim! Nem vagyok híve annak a jogrendszernek, melyet az 1848: XX. t. c. akart megvalósítani. A szabadelvű egyházpolitika lelke az állam és az egyház szétválasztása. Az 1848: XX. t. c. még egy másik eszmekörből való, midőn e törvénycikk a bevett vallásfelekezetek egyházi és erkölcsi szükségleteit az állam által akarta fedeztetni. De ha már egyszer az 1848: XX. t. c. végrehajtása jelszóból programmá lett, akkor az a nézetem, hogy végrehajtásának egyformán minden bevett vallásfelekezetre ki kell terjednie. A hol hasonló jogrendszer uralkodott, p. Belgiumban és Franciaországban, ott az állam fedezte a zsidó vallásfelekezetnek, mint a többi elismert felekezetnek szükségleteit is. Lehetetlen érvelés, hogy az 1848: XX. t. c. még nem említi az izraelitákat, tehát végrehajtásánál mellőzni lehetne az izr. vallásfelekezetet. Az 1848: V. t. c., mely a képviselői választójogról rendelkezik, bevett valláskülönbség nélkül adott választójogot, tehát kizárta az izraelitákat. De lehet-e erre komolyan hivatkozni, midőn közben törvénybe iktatták az emancipációt. 1874-ig az 1848: V. t. c. alapján választottak Magyarországon és választottak természetesen zsidók is. Mihelyest törvény keletkezett, mely bevettnek nyilvánította az izraelita vallást, ez azt jelenti, hogy vallásunk és a többi bevett vallás között sértő megkülönböztetést tenni többé nem lehet. A recepciónak visszaható ereje van, mert a közjog ismeri a visszaható erőt. A recepció azt jelenti, hogy az 1848: XX. t. cikket most már úgy kell olvasni, mintha abban az izraelita vallás is bevett vallásnak nyilvánított volna.

A kormány nevében hivatalos nyilatkozat jelent meg már arról, hogy az 1848: XX. t. c. végrehajtásánál a bevett vallásfelekezetek között különbséget tenni nem akar. Képtelenség is volna az a feltevés, hogy a midőn az a férfi áll a kormány élén, a kinek nevéhez fűződnek a szabadelvű egyházpolitikai alkotások, a kormány olyan rendezést javasolhatna,

Országos Rabbiképz. - Zsidó Egyetem Könyvtára

mely a recepció törvénybeiktatása után sárga foltot ragasztana felekezetünkre. Azt hiszem, mindnyájan egyetértünk abban, hogy minket ebben az ügyben nem a kérdés anyagi oldala izgat, hanem inkább erkölcsi és elvi jelentősége érdekel. Ha az izraelita vallásfelekezet elmellőzésének indító okául egyesek országos szervezetünk hiányát hozzák fel, erre válaszom: ez nem akadály. Az állam, midőn örök alapítványképp vagyont hasít ki a bevett vallásfelekezeteknek, ugyanezt megteheti a mi bevett felekezetünkre vonatkozólag is. De hozzáteheti: a míg nem lesz országos szervezet, addig ezt a tőkét a kormány fogja kezelni, mihelyest azonban az országos szervezet meglesz, a részünkre kihatott vagyonnal éppen úgy fogunk rendelkezhetni, mint a protestáns autonómiák. Ilyen rendezés megfelelne a jogegyenlőség elveinek, nem bántaná önérzetünket és azt hiszem, egy indító okkal több volna arra, hogy végre megadjuk önmagunknak szervezetünket.

A hivatalos kormánynyilatkozat után nyugtalanságra nem lehet semmi ok. De megjelentem itt önök között annak manifesztálására, hogy mindenkor és minden helyen együtt vagyok azokkal, a kik vallásfelekezetünk már kivivott jogegyenlősége mellett őrt állanak.

A miniszternek e rendkívüli lelkesedéssel, a tetszés megmegújuló nyilvánulásai között fogadott kijelentése után annak a felfogásnak kellett érvényre emelkednie, hogy a nagygyűlés egybehívása mint a zsidóság politikai megnyilatkozása éppen az 1848: XX. t. c. végrehajtása szempontjából nem volna kívánatos. Ebben az értelemben szólalt fel Dr. *Stiller* Mór, a Pesti Izr. Hitközség elnökhelyettese, a ki után Dr. *Farkas* Pál és Dr. *Pető* Nándor országgyűlési képviselők nagy hatást keltett önérzettel a kitéréseket tették szóvá. Erre *Székely* Ferenc udvari tanácsos maga vonta vissza az országos nagygyűlésre vonatkozó indítványát és azt a javaslatot tette, hogy az emancipációról való megemlékezés maradjon meg az egyház, a jótévis és a lírlapirodalom keretében. A bizottság ez értelemben határozott is, egyuttal elfogadván Dr. *Neumann* Ede abbéli indítványát, hogy az emancipáció a zsidó iskolákban és egyáltalában a tanuló ifjúság körében is ünnepi méltatás tárgya legyen. Elhatározta továbbá Dr. *Blau* Lajos, az Országos Rabbiképző Intézet igazgatójának indítványára, hogy megiratták az emancipáció történetét. A szükséges anyagi eszközöket Mezei Mór elnök kijelentése szerint az Országos Iroda fogja az IMIT rendelkezésére bocsátani. Élénk tiltakozásra adott alkalmat Dr. *Hajdu* Miklós szerkesztő felszólalása, a melyre Dr. *Mezey* Ferenc, az Orsz. Iroda alelnökének rendkívül hatásos, erőteljes beszéde felelt, *Vézi* József szerkesztő és Dr. *Bakonyi* Samu országgyűlési képviselő hozzászólása után Dr. *Szabolcsi* Lajos szerkesztő kifejezést adott annak, hogy a magyar zsidóság megnyugvással fogadja majd a nagygyűlés eszméjének elejtését, minthogy illetékes férfiak felelősségük teljes tudatában vállalták azoknak a céloknak más uton módon való előmozdítását, a melyeknek szolgálatára a nagygyűlés lett volna hivatva. A bizottság határozatának végrehajtására szűkebb bizottságot alakítottak, melynek tagjai Blau Lajos, Székely Ferenc és Vézi József.

A status quo hitközségek szervezkedésére irányuló mozgalom folyton gazdagodik újabb mozzanatokban. A kérdés nehézsége és a vele kapcsolatos érdekek fontossága folytán megfelelő megoldását eddig nem sikerült megtalálni; reméljük, hogy bölcsesség és jóakarattal meg fog küzdeni a súlyos problémával, a melynek oly komoly idők megpróbáltatásai között való felvetődése fokozott óvatosságra kell hogy készítse a vezető férfiakat.

A Huszadik Század szerkesztősége a magyar tudomány, irodalom és közélet számos kitünőségéhez a következő három körkérdést intézte:

Országos Rabbiképz. - Zsidó Egyetem Könyvtára

1. Van-e Magyarországon zsidókérdés és ha igen, miben látja annak lényegét? 2. Mik az okai a magyarországi zsidókérdésnek? A magyar társadalom minő jelenségei, a magyarországi zsidók, illetőleg nem zsidók minő társadalmi viszonyai, intézményei, tulajdonságai, szokásai azok, melyek szerepet játszanak a zsidókérdés előidézésében? 3. Miben látja Ön a magyarországi zsidókérdés megoldását, minő társadalmi vagy törvényhozási reformokat tart szükségesnek? Nem ismertetjük a beérkezett válaszokat, nem méltatjuk, nem teszszük bírálat tárgyává. Az egész anket rendezésében a leghatározottabban kárhoytatandó kezdeményezést látunk, a melyről csak azért emlékszünk meg, minthogy néhány jelesünk súlyos tiltakozása fűződik hozzá. Agoston Péter szellemének hajtása, mely ismét valóra váltotta a költő szavát: Das eben ist der Fluch der bösen That, dass sie forzeugungend immer Böses muss gebären.

Az Országos Rabbiképző Intézet jubileuma méltóságosan folyt le ama szük keretek között, a melyeket a háboru szabott. Első aktusa a szukkót-ünnepe előtt a Kerepesi-uti temetőben nyugvó mesterek és az intézet vezetői sirjainak látogatása volt, a mely alkalommal Dr. *Hevesi* Simon emlékbeszédet mondott, Dr. *Guttman* Mihály héber imát olvasott fel, a Rabbiképző növendékei pedig a Kaddis-imát végezték. Főiskolánk megnyitásának 40. évfordulóját október 4-én az intézet templomában ünnepelték. Az istentiszteleten *Nagy* János államtitkárral élükön a vallás-és közoktatásügyi miniszterium képviselői, a Vezérlő-Bizottság tagjai Dr. *Mezey* Ferenc kir. tanácsos elnökkel élükön, a fővárosban fennálló hitközségek képviselői, a tanári kar és számosan azok közül, a kik az intézetben végezték tanulmányaikat, jelentek meg. Rajtuk kívül nagy érdeklődő közönség töltötte meg a szent helyet, a melyhez annyi fenséges emlék fűződik, – sokan a folyosón szorongtak. Az ünnepi aktust zsoltárének nyitotta meg, melyet *Lazarus* Adolf főkantor, az intézet énektanárának vezetésével a Rabbiképző énekkara adott elő. Ünnepi szónokok Dr. *Blau* Lajos igazgató, Dr. *Neumann* Ede, a kit elsőnek avattak rabbivá az intézetben és Dr. *Schreiber* Ignác hallgató voltak, Dr. *Guttman* Mihály tanár pedig héber imát olvasott fel. A beszédek énekkel váltakoztak. A magasztos ünnepség, mely mély benyomással volt az egész gyülekezetre és a kimagasló történelmi mozzanatként emlékezetes kifejezést adott, a Himnusz eléneklésével ért véget. Az istentisztelet után az ünnepi sátorba vonultak és a szertartás végeztével diszlakomára gyűltek, a melynek kitünő rendezésével Dr. *Hevesi* Simon és Dr. *Edelstein* Bertalan hálára kötelezték a résztvevőket. Számos felköszöntő hangzott el. Több községkerület, hazai s külföldi intézetek és egyesületek, számos hitközség és rabbi, valamint az intézet más tisztelői távirati vagy levélbeli üdvözlötlet küldtek, az Egyenlőség és a Magyar Zsidó Szemle pedig ünnepi számokkal méltatta a Rabbiképző jelentőségét és hatásait, valamint tanárainak és vezetőinek érdemeit, ismertetve egyuttal előtörténetének kiemelkedő mozzanatait.

Dr. *Lőw* Immánuel háborus prédikációi. A szegedi hitközség legutóbb tartott közgyűlésén melegen ünnepelte nagynevű főabbiját mélyhatású lelkészi működése negyedik évtizedének bezárulása alkalmából és elhatározta, hogy kiadja háborus prédikációit.

Halálozások. Csak most emlékezhetünk meg *Büchler* Pinkász, a móri hitközség rabbijának junius 3-án történt elhunytáról. Kiváló rabbi-család sarja és kitünő mesterek tanítványa volt, a ki lelkészi, hivatásban egy félszázadig szolgálta vallásunk és hitfelekezetünk ügyét. Áldott élete buvárkodás és hivatásos kötelességeinek a legnemesebb felfogástól irányított teljesítése között folyt le. Számos kézirat munkája sokoldalú, mély szelleméről tanuskodik. Végtisztességén megkapó módon nyilatkozott

meg az emléke iránt való kegyelet. A templomban fia, Dr. *Büchler* Sándor keszthelyi főrabbi, egyetemi magántanár, veje, Dr. *Frank* József fumei főrabbi, Dr. *Steinherz* Jakab székesfehérvári főrabbi az Orsz. Rabbiegyesület nevében és Dr. *Goldberger* Izidor tatai főrabbi búcsuztatták. A sirnál Dr. *Goldziher* Ignác udv. tanácsos, egyetemi tanár, a kik rokoni kötelékek füznek a családhoz, továbbá Dr. *Weisz* Miksa és Dr. *Richtmann* Mózes tanárok szenteltek kegyeletes szavakat az elhunytnak, végezetül pedig Dr. *Heumann* József hitközségi elnök tolmácsolta a móri gyülekezet enyészhetetlen halálját. Augusztus 25-én *Salamon* Mózes, a *turdossini* hitközség nagytudományu rabbija halt meg. Eletét és kiváló egyéniségét e lapokban más helyen méltalja Dr. *Krausz* Sámuel professzor. Temetése, a melyen *Duschinszky* Bernát námesztói és Dr. *Weiszkopf* Arthur rózsahegy-i rabbik mondtak mélyen megindító gyászbeszédet, nagy részvét mellett ment végbe. Ugyanazon a napon hunyt el *Szófer* Mózes, a *tisza-füredi* hitközség tudós és szentéletű papja. Számos rabbi jelent meg végtisztességén, melyen *Strasser* Sámuel rabbihelyettes, *Szófer* N. szendrői és *Reinitz* S. pétervásári rabbi beszédei dicsőítették nagy tudását és pályájának nemes tartalmát. Kiadatlan műveit koporsójára helyezték. A temetés előtt vejét, *Strasser* Sámuel-t választották utódjává. — Mély megilletődéssel jegyezzük fel *Lőw* Lázár *ungvári* főrabbinak nov. 29-én 79 éves korában bekövetkezett halálát. A talmudtudomány terén messze földön elismert tekintély volt, a kiben számos talmudtudós mesterét tisztelte. Elveiért heves harcot vivott és noha utjai nem voltak a mi utaink, kegyelettel adózunk emlékének. Ungváron legidősebb fia, továbbá *Rosenbaum* Mór kisvárdai főrabbi és *Steif* J. ungvári rabbi búcsuztatták a templomban, azután végrendelete értelmében Sátoraljaújhelyre szállították holttemét és atya mellé temették. Számos hitközség képviseltette magát a végtisztességén, a melyen *Grünbaum* Manasse matészalkai, *Winkler* Lajos mádi, *Krausz* Áron gálszécsi főrabbi, *Dick* H. ujhelyi rabbi és mások rótták le hódolatukat emléke iránt.

Rabbik emlékezete. Dr. *Meisel* W. A. pesti főrabbi halálának 50. évfordulóján Dr. *Fischer* Gyula nagyszabásu emlékbeszédet mondott. A Dr. *Singer* Bernát tiszteletére Szabadkán rendezett emlékünnepeyen Dr. *Hevesi* Simon tartott magasan járó beszédet.

Rabbiválasztások. A *nagyvárad*i orth. hitközség *Fuchs* Benjámín nagybányai rabbit választotta főrabbiává; a *kőszegi* rabbiszéket Dr. *Herskovits* József vasvári rabbi-val töltötték be; *Szabadkán* Dr. *Gerson* Józsefet segéd-rabbivá, *Nagykőrösön* pedig *Grosz* Dávid légrádi rabbit dájanná választották.

Dr. Pap Lajos főrabbi lemondása. Sajnálattal értesülünk arról, hogy kiváló brassói kartársunk lemondott papi tisztségéről. Bizonyára nagyon komoly okok készítették arra az elhatározásra, hogy megváljék papi székétől, melyet negyedszázadon át mintaszerű hivatottsággal és általánosan elismert rátermettséggel töltött be.

TARTALOM. Az Országos Rabbiképző Intézet. Dr. Mezey Ferenc. — A Vezérlő-Bizottság. — Az elhunyt mesterek. Bloch Mózes, Brill S. L. és Deutsch Henrik : Dr. Steinherz Jakab. — Kaufmann Dávid. Dr. Bernstein Béla. — Bacher Vilmos. Dr. Heller Bernát. — A jelenleg működő tanári kar. Dr. Blau Lajos; Dr. Goldziher Ignác; Dr. Guttmann Mihály; Dr. Klein Miksa. — Dr. Fischer Gyula; Dr. Hevesi Simon; Dr. Venetianer Lajos; Dr. Klein Miksa; Dr. Weisz Miksa; Dr. Bernáth Miklós. — Gomperz Róza. — Az izr. községkerületi elnökök gyűlése. — Egy rabbi életiskolájából. Dr. Krausz Sámuel. — Apróságok rabbikról. H—s. N—d. — Egyesületi élet. — Miniszteri rendelet. — Krónika. —